

ژیانی پێغەمبەر ﷺ

بۆ نەوجەوانان

نیهاد جەلال حەبیبوڵڵا

ژیانی پێغەمبەر (ﷺ)
بۆ نەوجەوانان

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشکەشە بە

* دایک و باوکی ئازیز و خۆشەویستم ،خوای گەورە بەهەشت بکاتە بەشیان.

* هەموو جگەرگۆشەو ڕۆڵەیەکی ئوممەتی ئیسلامی.

* خوێندکارانی خوێندنگەی پێغەمبەرمان محمد(صلی الله علیه وسلم).

* هەر تاکێکی مرۆڤایەتی ،کە بە دوای ڕاستیدا دەگەڕێت.

* هەر موسڵمانێک، کە لە نزایەکیش بێت لە بیرم ناکات.

پێشەکی

سوپاس و ستایشی بێپایەن بۆ خوای گەورە، صەلات و سەلامی خوا بۆ سەر پێغەمبەرمان موحەممەد و ئال و بەیتی پاکی و هاوەڵانی بەرز و بەڕێزی.

پاشان:

ئەم نووسینەی بەردەستتان، هەوڵێکی سەرەتاییە، هەتا بتوانین لە ژیانی پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم)، تا ئەمڕۆ بڕێ نموونەی کەسە گەورەو خواناسەکان بخەینە بەردەستی منداڵە ئازیزەکانمان، تا بتوانن پێشەنگییان پێوە بکەن و درێژە بەو ڕێبازە بدەن.

بەرگی یەکەمی تایبەت کراوە بە ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ،کە چەند جارێ چاپ کراوە.

بەرگی دووەمیشی تایبەت بوو بە خەلیفەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەرگی سێهەمیشی تایبەت بوو بە هاوەڵان، کە ژیانی پانزە هاوەڵی لەخۆدەگرت.

بەرگی چوارەمیشی تایبەت بوو بە هەڵکەوتەکانی ئیسلام ، تیایدا ژیانی یانزە هەڵکەوتەی ناو مێژووی ئیسلامی باسکرابوو، هەریەک لەوانەش دوو جار چاپ کران، بەڵام بە پێویستمان زانی ئەم بەرهەمە دەوڵەمەندتر بکەین، بۆیە بەم چەشنە گۆڕانکاریمان تێدا کرد:

بەرگی یەکەممان تایبەت کردووە بە ژیانی پێغەمبەری ئازیزەوە (صلی الله علیه وسلم).

بەرگی دووەممان لەگەڵ ژیانی هاوەڵانی تر یەکخست و، تیایدا جگە لە پێنج خەلیفەکە، ژیانی پانزە هاوەڵیشمان داناوە.

بەرگی سێهەم درێژەپێدەری ژیانی هاوەڵانەو ،تیایدا ژیانی چل و پێنج هاوەڵی تری تێدایە، واتە بە خەلیفەکانیشەوە ژیانی شەست و پێنج هاوەڵ باسکراوە.

بەرگی چوارەممان تایبەت کرد بە هەڵکەوتەکانی ئیسلام و لە بری یانزە کەسایەتیی، ژیانی (سی) هەڵکەوتەی ناو مێژووی ئیسلامیمان باسکردووە.

ئەمەش،کە بەرگی یەکەمی نووسینەکەیەو تایبەتە بە ژیانی پێغەمبەری خواوە (صلی الله علیه وسلم)، پێشتر سێ جار چاپکراوەو تیراژی هەمووی نزیکەی (٥٠٠٠) بووە.

سوپاس بۆ خوا پێشوازیەکی گەرمی لێکرا، هۆکارەکەشی جوان نووسینی بەندە نییە، بەڵکو خۆشەویستی پێغەمبەری

ئازیزمانە (صلى الله عليه وسلم)، کە خوای گەورە جارِی خۆشەویستی بۆ داوەو، تا ڕۆژی دواییش ئەو جارە نابڕێتەوە.

لەم نووسینەدا قۆناغ بە قۆناغ و بە کورتی ژیانی پێغەمبەرمان(صلى الله عليه وسلم) هێناوە، لەو نێوەندەشدا پرسیار و وەڵاممان تێدا داناوە، تا منداڵی ئازیز لەسەر ڕووداوەکان بوەستێ و خێرا تێنەپەڕێت، پاشان پەند و وانەی ئەو ڕووداوەمان باسکردووە، لە کۆتایی هەر بەشێکیشدا بڕێ پرسیاری تایبەت بەو بەشەمان داناوە، هەتا منداڵی ئازیز وەڵامیان بداتەوە.

بەو هیوایەی خوای گەورە ئەم کارەی لێوەرگرتبین و، پاک و پوخت تەنها لەپێناو خۆیدا بێت، خەڵکیش بە گشتیی و منداڵی موسڵمان بە تایبەتیی، سوودی لێ ببینن و ئەو هاوەڵانە بکەنە پێشەنگی ژیانیان، بە ئومێدی ئەوەش هەر کەس ئەو نووسینە دەخوێنێتەوە، ئەگەر تەنها بە یەک نزاش بێت، ئەم بەندەی خوایە لە نزا بێبەش نەکات.

(إِنْ أُرِيدُ إِلا الاصْلاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ)

نهاد جلال حبيب الله

Nihad.jalal@gmail.com

بۆ خوشک و برا ئازیزەکانم

خوشک و برایانی ئازیز، ئەوانەی ئەم نووسینە دەخوێننەوە بۆ منداڵەکانتان، یان بۆیان باسدەکەن، یان ڕوونکردنەوەی لەسەر دەدەن:

ڕۆژگارێک، کە چوومە خزمەت ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، جار جارێک لەگەڵی دەچوومە ناو مەککە و ئازار دەدرام و خۆم ڕادەگرت، جاری وا هەبوو دەیگریاندم، جار جاریش دەیخستمە خەندەو پێکەنین.

دەستی دەگرتم و دەیبردم بۆ نوێژ و بەرنوێژی بۆ دەکردم، فێری قورئانی دەکردم، سەلامی لێدەکردم، جاریش هەبوو کەناری دەگرت و ماڵئاوایی لێدەکردم، ئەو کات زانیم ژیان لەگەڵ ئەو پێغەمبەرە ئازیزە چەندە خۆشە، گریان و خەندە و جەنگ و خۆڕاگری، خۆشیی و ئازار و هەر جۆرە بارێکی ژیان لەگەڵ ئەو ئازیزەدا بەسەر دەبەین.

خوشک و براکانم!

پێویستە جوان لەوە تێبگەین، کە پێویستە بەو جۆرە بچینە نێو ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە ئەو ئازیزەمان ژیاوە، نەوەک بمانەوێت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەو جۆرە ژیابێت، کە ئێمە دەمانەوێت.

بـرِوانن رِۆژانێـک خـۆرِاگریی و ئـازارو ئەشـکەنجە، ژیـانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، جاری وا هەبوو شەونخونیی و شەو نوێژیی و کەنارگیریی هەبوو، جاری وایـش هەبوو تێکەڵی خەڵک و قسە و بزە و وتاردان بوو، هەندێ جار تـورِە و هەنـدێ جار لەسەر خۆ بوو.

دەی با ئێمەش یەک باری ژیانی ئازیزمان وەرگرین، هەمـووی بە باشـی سـەیر بکەیـن ، بیرمـان نەچێـت، ئـێمە ژیانێـک دەخوێنینەوە، کە خوای گەورە لە بارەیەوە دەفەرموویێت:(لقد کان لکم فی رسول الله أسوة حسنة).

بەشی یەکەم

شوێنی لە دایکبوونی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە شارێکدا لە دایکبوو، کە پێی دەوترا: مەککە،[1] ئەو ناوچەیە لە حیجازدایە، ئەمرۆ وڵاتەکە ناسراوە بە «مەملەکەتی عەرەبی سعودی».

ئەم شارە ناوچەیەکی وشک و کەم بارانە، چوار دەوری شاخاویە.[2]

لەم شارەدا بینایەکی تێدایە پێی دەوترێت: (کەعبە)، ئەم کەعبەیە یەکەمجار لە سەردەمی پێغەمبەر ئیبراهیم (علیه السلام) لەگەڵ ئیسماعیلی کوڕیدا دروستی دەکەن.[3]

ئەم شارە لە ڕووی ئابوورییەوە گرنگییەکی گەورەی هەبوو، چونکە کاروانە بازرگانییەکان، لە ناوچەکانەوە شتومەکیان دەکڕی و دەیان بردەوە بۆ وڵاتەکانی خۆیان، یان بۆ شارەکانی

(١) محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (١٤).

(٢) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢١-٢٢).

(٣) ـ د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٢).

تر، لە ڕێگەدا بە شاری مەککەدا تێپەڕ دەبوون.[1]

هەروەها لە ڕووی ئایینییەوە گرنگ بوو، چونکە کەعبەی تێدا بوو، هەموان دەهاتن بۆ ئەوێ بۆ لای کەعبەو شارەکە و قەرەباڵغ دەبوو، خەڵکی ناوچەکە بەگشتیی عەرەب بوون کە بە زمانی عەرەبی قسەیان دەکرد.[2]

پرسیار: خەڵکی شاری مەککە چۆن دەژیان ؟

وەڵام: خەڵکی شاری مەککە بۆ چەند کۆمەڵێک دابەش بووبوون:

١- هەندێکیان سەرقاڵی بۆنەی ئایینی بوون و پێشوازیان لە خەڵک دەکرد و ئاویان پێدەدان و فێری بۆنە ئایینییەکانیان دەکردن.

٢- هەندێک پاراستنی کاری شارەکەیان لە ئەستۆ گرتبوو" ئەمانەماڵیان لە دەرەوەی شارەکەدا بوو.

٣- دەستەیەک لە خەڵکی شارەکە بازرگان بوون وشتومەکیان دەکڕی و دەفرۆشت و" بە زستان و هاویندا کاروانی بازرگانیان هەبوو.

٤- کەمێک لە خەڵکەکەیش سەرقاڵی پیشەسازیی بوون و، شمشێر و چەک و شتی تریان دروستدەکرد.

---

(١) حبيب محمد سعيد: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٤٢).

(٢) د.علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٢-٢٣).

تێبینی:

خەڵکی شارەکە سێ جۆر بوون:

* جۆری یەکەم: دەوڵەمەندەکان بوون،کاروباریان لە دەستدا بوو، ستەمیان لەوانی تر دەکرد و هەرچیان بویستایە دەستیان دەکەوت.

* جۆری دووەم: کۆیلەکان بوون، واتا ئەوانەی دەوڵەمەندەکان، یان خەڵکەکەی تر لە کاتی جەنگدا دەیانگرتن و دەیانهێنان، تا ئیشیان بۆ بکەن، ئەم کۆیلانە هەژارو کەم دەست بوون ، دەبوو هەمیشە ئیش بکەن بۆ گەورەکانیان، ئەوان نانی باشیان نەبوو، تا بیخۆن، سەرما و گەرما ئازاری دەدان و ژینیان خراپ بوو.

* جۆری سێیەم: خەڵکی ئاسایی بوو، کە ژیانیان سادە بوو، ئەمانە نەکۆیلە بوون ،نە دەوڵەمەندو نە دەسەڵاتدار، بەڵام ژیانیان ئاسایی و ساکار بوو.

لە مەککەدا ئافرەت وەک سوک و گاڵتەجارو کەم سەیر دەکرا، هەر ماڵێک کچیان هەبوایە بە دزیەوە دەیان کوشت و نەیاندەهێشت کەس بزانێت، کە کچیان بووە، ئەوان چاڵیان هەڵدەکەند و کچەکەیان دەخستە چاڵەکە و خۆڵیان دەکرد بەسەریا، بەڵام کوڕیان خۆشدەویست.(١)

---

(١) حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٦٣-٧٦).

خەڵکی شارەکە بتیان لە بەردو دارو شتی تر دروستدەکردو دەیانپەرست و سوجدەیان بۆ دەبرد و دوعایان لەلا دەکردن، ئەوان باوەڕیان بە خوای گەورە نەبوو و لە جیاتی خوا بتیان دەپەرست و بێباوەڕ بوون، خەڵکەکەی داوێن پیس و خراپەکار و ناپاکبوون و لە نێوان خۆیاندا خراپ بوون،[1] ئەوان خۆیان بە گەورە دەزانی و تێکەڵی خەڵکی تر نەدەبوون.[2]

خەڵکەکە ئاویان لە بیرەکانەوە هەڵدەگۆزی، چونکە ناوچەکە زۆر وشک بوو.[3]

لەو کاتەدا چەند دەوڵەتێکی بە هێز هەبوون، کە بریتی بوون لە:

* یەکەم: **فارسەکان:** لەم دەوڵەتەدا، پاشا ستەمکارەکان فەرمانڕەواییان دەکردو، خەڵکەکەیان ئاگر پەرست بوون و ئایینی ناڕاستی زۆر بڵاو بوونەوە، خەڵکی مەی و خۆراکی حەڕامیان دەخوارد و دەخواردەوە، ئەم دەوڵەتە دەوڵەتی (ساسانی) بوو، دواتر موسڵمانەکان لە ناویان بردن.

* دووەم: **ئیمپراتۆریەتی ڕۆمان:** ئەمانیش سەرقاڵی لاساریی و ستەمکاریی بوون، خۆیان پێیان وا بوو، کە مەسیحیین، بەڵام

---

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٢٤).

(٢) د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٢ بۆ ٣٢).

(٣) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (٢١).

لە دینی ڕاستی پێغەمبەر عیسا (علیه السلام) لایاندابوو و، دابوویانە تاوان و گوناهو، چەند خوایەکیان بۆ خۆیان دانابوو.

*سێیەم: **هیند**: ئەمەش دەسەڵاتی ناوچەکانی هیندستان بوو، کە ئەمانیش دواکەوتوو و نەزان وستەمکار بوون و، خوایان نەدەپەرست و ئاژەڵ و بتیان دەپەرست.[١]

پرسیار: گرنگترین ئایینەکانی ئەو سەردەمە چی بوون ؟

وەڵام: گرنگترین ئایینەکانی ئەو سەردەمە بریتی بوون لە:

١- ئایینی جولەکە.

٢- ئایینی مەسیحی.

٣- ئایینی بوذی.

٤- ئایینی بەرهەمی.

٥- ئایینی زەردەشتی.

٦- ئایینی مانی.

٧- ئایینی مەزدەکی.[٢]

ئەو سیفەتانە چی بوون، کە خەڵکی مەککە و دەوروبەری مەککە هەیانبوو؟

---

(١) د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (١٣-١٥).

(٢) هەمان سەرچاوە لاپەڕە (١٥-١٩).

١- ئەوان بیر تیژو لێزان بوون.

٢- رێزی میوانیان دەگرت و لە ڕوویدا سەخاوەتمەند بوون و" چی باش و خۆش بوایە بۆیان دادەنا.

٣- ئازاو نەترس بوون و یارمەتی ستەم لێکراویان دەدا، بەڵام بە کەمی.

٤- حەزیان لە ئازادی بوو" ئامادە نەبوون بچنە ژێر دەسەڵاتی هیچ دەوڵەتێک.[١]

ڕەچەڵەکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم):

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە ڕەچەڵەک دەگەڕێتەوە سەر ئیسماعیل و ئیبراهیم (علیهم السلام)، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ڕەچەڵەکدا عەرەب نەبووە ، بەڵکو باوک و باپیرانی، زووتر هاتوون بۆ ناو عەرەب و تێکەڵی عەرەب بوون و، ئەوانیش وەک عەرەبیان لێهاتووە.[٢]

باپیری پێغەمبەر ناوی (عبدالمطلب) بوو، (عبدالمطلب) منداڵی نەبوو، داوای کرد، کە خوای گەورە منداڵی زۆری پێ ببەخشێت، ئەوا یەکێکیان دەکاتە قوربانی بۆ خوا.

---

(١) هەمان سەرچاوە، لاپەڕە (٣٢-٣٧).

(٢) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٨).

کاتێک خودا منداڵەکانی پێدەبەخشێت، (عبـدالمطلب) تیـرو پشک دەکات، تا بزانێت کامیان بکاتە قوربانی، ئەوکات نـاوی یەکێکیان دەردەچێت ، کە ناوی (عبدالله) بوو، بەڵام نە باوکی و نەبراکـانی(عبداللـه)، حەزیـان نەدەکـرد (عبداللـه) سـەر ببڕدرێت.

بۆیە تـا سێ جار تیـرو پشـکیان کـردەوە، کەچـی هەر نـاوی (عبدالله) دەردەچوو، دواتر چوونە لای زانایەک و بە پێی قسەی ئەو بڕیاریانـدا: لە جیـاتی (عبداللـه) سـەد وشـتر سـەر ببـڕن، بەمەش(عبدالله)ڕزگاری بوو.

(عبدالله) کـوڕێکی جوان و بـاڵابەرز بـوو، هەرچی خەڵک بوو حەزیان لە جوانی (عبدالله) بوو، (عبدالله) کچێکی هێنـا و بوو بە هاوسەری، کە ناوی (ئـامینە) بـوو، (ئـامینە)ش کچێکـی هێدی و جـوان و ژیـر بـوو، بنەمـاڵەیەکی ناسراوو ڕێـک و پێکـی هەبوو.[1]

(عبـدالمطلب) لە لایەن خـواوە بیـری (زەمـزەم)ی پێبەخشـرا، ئەو کەسێکی ناسـراوو نـاوداری نێـو مەکـکە بـوو ،هەمـوان ڕێزیـان لێدەگرت.[2]

---

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمـبەر، لاپەڕە (٤٠-٤٣).

(٢) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی بەکەم، لاپەڕە (٦١٥).

جارێـک(عبداللـه) دەچێـت بـۆ بازرگـانی و لە ڕێگـادا دەمرێـت،[1] کەچـی پـاش مـاوەیەکی کەم لە دوای مردنـی، ئامینەی خێزانی منداڵێکی دەبێت و هەموان پێی دڵخۆش بوون، (عبـدالمطلب) لە خۆشـیدا، کەنیزەکێکی ئـازادکرد و نـاوی منداڵەکەی نا :(محمد) واتا سوپاسکراو.[2]

ئەو (محمد)یش پێغەمبەری ئازیزی ئێمە بوو، کە لەگەڵ لە دایکبوونیـدا، بڕیـاری گـۆڕانی مرۆڤایەتیـداو کەوتە کـار، پێغەمبەرێک، کە باوکی خۆی نەبینی و بە بێ خوشک و برا، دونیـای بینـی و هـاتە دونیـا، ئەو ڕۆژەش ناسـراوە بە ڕۆژی لە دایکبوونی پێغەمبەر محمد(صلی الله علیه وسلم).

تێبینـی: پـێش ئەوەی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) لە دایک بێت، کەسێکی ستەمکار بەناوی (ئەبرەهە)، لە ناوچەی خۆیـدا بینـایەکی لە جیـاتی (کەعـبە)دروسـتکرد و فیلـی زۆری کـۆکردەوە ، لەگەڵ سوپایەکداو هـات بـۆ ڕووخـاندنی کەعـبەی پیـرۆز، بەڵام خـوای گەورە کۆمەڵێـک باڵنـدەی بـۆ نـاردن، کە بەردی بچووکیان پێبوو و لە ئاسمانەوە بەردەکانیـان فڕێدا بەسـەر فیـل و سـەربازەکانداو، سـوپاکەی (ئەبـرەهە) لە نـاوچوو، خـوای گەورە کەعـبەی لە دەستی ئەو خراپەکارانە پاراست.[3]

---

(١) ابن هشام، السيرة النبوية، لاپەڕە (١٥٣).

(٢) حبيب محمد سعيد: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٠٧).

(٣) ابن هشام، السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٣-٧٣).

پرسیار: چ سورەتێک باسی ڕووداوەکەی ئەبرەهە دەکات ؟

وەڵام: سورەتی(الفیل).

پرسیار: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە چ ڕۆژێکدا لە دایکبوو؟

وەڵام: لە ڕۆژی دوو شەممە لە(١٢)ی مانگی (ربیع الاول) لە دایکبوو.

پرسیار: بۆچی خوای گەورە نەیهێشت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) باوکی ببینێت و پێش ئەوەی لە دایک بێت، مرد ؟

وەڵام: بۆ ئەوەی هەر لە منداڵییەوە فێری خۆڕاگریی و مەردایەتیی بێت و، تەنها پشتی بەخوا ببەستێت.

ژیانی منداڵی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

لەو سەردەمەدا وا باو بوو منداڵ دەنێردرایە لادێ، تا زمانی پاراو بێت و لە ئاوو هەوایەکی خۆش و پاکدا گەورە بێت و، شارەزایی بارو دۆخی ژیانی لادێ ببێت، تا دواتر بتوانێت کەسێکی لێهاتوو بێت.

پێغەمبەر، کە لە لای باپیرەی و، لەگەڵ دایکی ژیانی بەسەر دەبرد، لە لایەن باپیرەیەوە نیردرا بۆ لادێ، تا لەوێ گەورە ببێت، ئەمەش لەو کاتەدا بوو، کە هێشتا پێغەمبەر شیری دەخواردو زۆر منداڵ بوو.

(عبدالمطلب) پێغەمبەری دایە دەست خێزانێکی هەژاری نێو لادێ، کە ناوی ئەو ژنە (حەلیمە) بوو.[1]

پرسیار: (حەلیمە) واتای چییە؟

وەڵام: بەواتای نەرم و نیان و هێدی و خاوەن سۆز دێت، ئەمەش بۆ ئەوەی ڕەفتاری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە دواتردا بەو جۆرە بێت.

(حەلیمە) لەگەڵ مێردەکەی و منداڵەکانیدا چوون بە لای مەککەدا، ئەوان گوێدرێژێکی بێ توانا و خاوو خلیچکیان هەبوو ، لە هاو ڕێگاکانیان دواکەوتبوون، بەڵام نەیاندەزانی ئەو دواکەوتنە هۆکاری بەختەوەربوونیانەو خوای گەورە یارمەتیان دەدات.

ئەوان کاتێک پێغەمبەریان برد بۆ لای خۆیان، گوێدرێژەکەیان بە هێزو بە پەلە بوو،کەوتنە پێش هاوڕێکانیان، هاوڕێکانیشیان بە سەرسوڕمانەوە سەیریان دەکردن!![2]

پرسیار: لەم ڕووداوەدا، چ سوودێک وەردەگرین ؟

وەڵام: لەم ڕووداوەدا فێری ئەوە دەبین ،کە هەندێ شت هەیە لای ئێمە باش و خۆش نییە، بەڵام لای خوای گەورە باشەو

(١) محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (١٧).
(٢) عەبدولعەزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٥٨-٦١).

سوودی بۆ ئێمە هەیە،چونکە حەلیمەو مێردو منداڵەکانی حەزیان نەدەکرد دوا بکەون، کەچی خوای گەورە بە هۆی ئەو دواکەوتنەوە، پێغەمبەری دانە دەست،کە هەر زوو خوای گەورە ژیانی خۆش کردن و وایکرد لە هەژاریی ڕزگاریان ببێت.

هەروەک فێری ئەوە دەبین، کە هەرگیز لە خوای گەورە بێ هیوا نەبین ، چونکە خوای گەورە هەمیشە ئاگای لە ئێمەیە، تەنانەت کاتێک ئێمە دەخەوین و ئاگامان لە خۆمان نییە، خوای گەورە ناخەوێت و ئاگای لە ئێمەیە.

بەڵێ!.. (حەلیمە)، پێغەمبەری لەگەڵ خۆیدا بردەوە بۆ لادێ، لەوێ ئەرکی شیرپێدان و گەورەکردن و پەروەردەکردنی پێغەمبەری گرتە ئەستۆی خۆی، کاتێک بینی بەهۆی پێغەمبەرەوە، لە هەژاریی ڕزگاریان بووە و مانگاکانیان شیریان زیاتر بووە و گوێدرێژەکەیان بەهێز بووە و خۆراکیان زۆر بووە، حەزی دەکرد زیاتر گرنگی بە پێغەمبەر بدات، بۆیە دەیویست شیری هەردوو مەمکی بدات بە پێغەمبەر، بەڵام پێغەمبە، تەنها بەشەکەی خۆی دەخوارد و، دوای ئەوە هیچی نەدەخوارد.[1]

پرسیار: لەم ڕەفتارەی پێغەمبەردا، چ وانەیەک فێر دەبین ؟

وەڵام: فێری ئەوە دەبین،کە تەنها بەشی خۆمان بخۆین و

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٤٧-٤٨).

بەشی زیاتر نەخۆین، چونکە خەڵکی تریش وەک ئێمە مرۆڤن و، گوناهە بەشەکەیان بخۆین.

ئەگەریش گەورەکانمان ویستیان بەشی براو خوشک و هاورێکانمان بدەن بە ئێمە، نابێت ئێمە لەم کارە قبووڵ بکەین و دەبێت لە بەشی خۆمان زیاتر نەبەین.

* **ڕووداوێکی گرنگ:**

ڕۆژێکیان پێغەمبەر لەگەڵ منداڵەکانی (حەلیمە)دا، کە برای شیری پێغەمبەر بوون، چوون بۆ دەرەوە بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکان، لەوێ کەوتنە گاڵتە و یاری کردن، لە ناکاو دوو کەسی گەورەی جل وبەرگ سپی، کە قاپێکی زێڕینیان پێبوو، هاتن و پێغەمبەریان گرت و سنگیان هەڵدڕی.

منداڵەکان تەواو ترسان و ڕەنگیان گۆڕا ! بە پەلە ڕایان کردەوە بۆ ماڵ و هەواڵیاندا بە دایکیان، کە دوو پیاو پێغەمبەریان کوشت ، (حەلیمە)ش بەپەلە ڕایکردە دەرێ و چوو بۆ لای پێغەمبەر، سەیر دەکات پێغەمبەر چاک بووەتەوە، بەڵام ترساوە و ڕەنگی زەرد بووە و بێتاقەت دیارە.

بۆیە حەلیمە زانی ئەو ڕووداوە ڕاستە، (حەلیمە) ترساو بڕیاریدا پێغەمبەر بباتەوە بۆ لای باپیرەی و دایکی، لە ترسی ئەوەی شتێکی بەسەر نەیەت.[١]

---

(١) حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٢٣-١٢٨).

بەمە پێغەمبەر لە ژیانی لادێ و گوندەوە، چوویەوە بۆ ژیانی قەرەباڵغیی و شارو، لە برا شیریەکانی دوورکەوتەوە.

پرسیار: ئەو دوو کەسە کێ بوون، سنگی پێغەمبەریان هەڵدڕی؟

ئەدی بۆچی وایانکرد؟

وەڵام: ئەو دوو کەسە دوو فریشتەی میهرەبانی خوای گەورە بوون، ئەوان هاتن، تا چی پیسیی و خراپە هەیە لە دڵی پێغەمبەردا لایبەن و، لە جیاتیدا چاکەیان داناو دڵی پێغەمبەریان لە قاپێکی زێڕیندا شۆرد.

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە:

١- فریشتەکان ئێمەیان خۆش دەوێت و چاکەی ئێمەیان دەوێت، نەوەک خراپە.

٢- ئەبێت هەوڵ بدەین خراپەکانی ناو دڵمان بۆ چاکە بگۆڕین ، ئەویش بەوە دەبێت، کە لە جیاتی قسەی خراپ، قسەی چاک بڵێین و، لە جیاتی کاری خراپ، کاری چاک بکەین.

*** گەشت و سەفەری پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا:**

پاش ئەوەی پێغەمبەر گەڕایەوە بۆ لای دایکی و باپیری، بڕیار بوو لەگەڵ دایکیدا بچن بۆ سەفەر، بۆ لای خاڵ و خزمانی دایکی، بۆیە کەوتنە ڕێ و لەگەڵ دایکیدا سەردانی خزم و کەسوکاریانکرد، ماوەیەک لە لای ئەوان بوون، پێغەمبەر لەوێ لەگەڵ دایکیدا بوو و لێی جودا نەدەبوویەوە.[1]

پرسیار: لەم گەشتەی پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا، چی فێر دەبین ؟

وەڵام:

١- فێری ئەوە دەبین، کە سەردانی خزم و کەس و کار، ئەرکی سەر شانمانە و، دەبێت هەموومان بچین بۆ سەردانی خزم و کەسوکاری دایک و باوکمان.

٢- نابێت بڵێین: خزمەکانمان دوورن و نەچین، بەڵکو دەبێت هەر بچین بۆ لایان.

٣- دەبێت هەمیشە لەگەڵ دایک و باوکماندا بین، چونکە ئەوان ئاگایان لە ئێمە دەبێت، هەروەها ئەوان ئێمەیان خۆشدەوێت، بۆیە دەبێت ئێمەیش ئەوانمان خۆشبوێت.

---

(١) د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٥٣).

ڕووداوێکی دڵتەزێن:

کاتێک پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا دەگەڕانەوە بەرەو شاری مەککە بۆ ماڵی خۆیان، لە ڕێگەی نێوان مەدینە و مەککەدا، دایکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەمرێت ،پێغەمبەریش بە تەنها لەو ڕێگەدا دەمێنێتەوە، خەڵکی دەیبەنەوە ماڵەوە، ئەنجا، کە سەیری ماڵەوە دەکات، نە باوک و نەدایک و نە خوشک و نە برای تێدا نییە و، لە ماڵەکەدا بە تاقی تەنها ماوەتەوە و، باپیری لەگەڵیدا دەبێت.[1]

وانەو ئەزموونەکانی ئەم ڕووداوە:

١- لەم ڕووداوەدا فێر بووین، کە مردن هەمیشە لە ڕێگەدایەو کەس نازانێت کەی دەمرێت، بۆیە دەبێت هەمیشە کردەوەی چاک کۆ بکەینەوە، تا ئامادە بین بۆ مردن، تەنانەت، ئەگەر لە خۆشترین کاتدا بێت، چونکە دایکی پێغەمبەر لە سەفەردا مرد.

٢- نابێت ئێمە بە مردنی کەس و کارمان بێ هیوا بین و واز بهێنین، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆربەی کەس و کاری مردن، کەچی وازی نەهێنا، تا ئەم ئایینەی گەیاند.

---

(١) محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا(ﷺ)، لاپەڕە (٢٤-٢٧).

٣- با کەس و کار و خزم و دایک و باوکیشمان بمرن، ئێمە هەر بێکەس نین، چونکە ئێمە خوای گەورەمان لەگەڵدایە، کە هەرگیز نامرێت و لەدایک و باوک و کەس و کارمان زیاتر ئێمەی خۆش دەوێت و بۆ ئێمە باشترە.

ژیان لەگەڵ باپیریدا

پێغەمبەر ئەمجارەیان لەگەڵ باپیریدا ژیان دەباتە سەر، ئەو کورێکی ژیرو هێدی و لەسەر خۆ بوو، هەمیشە هەوڵی دەدا بە جۆرێک یارمەتی باپیرەی بدات، چونکە باپیرەی پیرو پەککەوتە و بێتوانا بوو، بۆیە بڕیاریدا بچێت بۆ کاری شوانەیی و لە بەرامبەردا پارەی بدەنێ، تا خەرجی خۆی و باپیرەی پێ پەیدا بکات.[1]

ئەو ڕۆژانەی دەچوو بۆ ئیش و شوانێتیی دەکرد، مەڕو ماڵاتی خەڵکی شاری مەککەی دەلەوەڕاند، ئەمە خواستی خوای گەورەی لەسەر بوو، چونکە کاری شوانێتیی، چەند سوود و ئەزموونێکی هەیە، لەوانە:

١- لە شوانییدا فێری نەترسیی و ئازایەتیی دەبێت: چونکە لەگەڵ ئەو هەموو ئاژەڵانەدا دەچێت بە دەشت و کێودا و، ناترسێت لە ئاژەڵی دڕندە و دزو جەردە و ناحەزو، هەوڵ دەدەیت ئاژەڵەکان بە ساغی ببەیت و بهێنیتەوە.

(١) حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٣٢).

٢- هەروەها فێری خۆڕاگریی دەبیت: چونکە لە شوانیدا ئاژەڵەکان دێن و دەچن، تۆش دەچیت لەگەڵیانداو کۆیان دەکەیتەوە و واز ناهێنیت، یان ئاژەڵێک نەخۆش دەکەوێت، یان دوور دەکەوێتەوە، یان لاسارە، کەچی شوانەکە خۆڕاگرە.

٣- فێری سۆز و میهرەبانی دەبیت: چونکە تۆ پارێزگاریی لە ئاژەڵەکان دەکەیت و خۆشت دەوێن و، لە زیان و نەخۆشی و شتدا ئاگاداریان دەبیت، ئەدی دەبێت چەندە مرۆڤەکانت خۆش بوێت ؟! دەبێت ببیتە مایەی کامەرانی مرۆڤەکان.

٤- لە شوانییەوە فێر دەبیت، خۆت نان و خۆراکی خۆت بەدەست بهێنیت، لای خەڵک داوا نەکەیت، بەڵکو بتوانیت ئیش بکەیت و بەرهەم بهێنیت، چونکە هەرکەسە و شتێکی کەم بەرهەم بهێنێت، بە هەموویانەوە شتێکی زۆریان دەبێت.

٥- هەرچی پێغەمبەرانی تریش هەن، کاری شوانیان کردووە، بۆیە پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم)، کە کۆتایی پێغەمبەرانە، دەبێت ئەو ئیشە بکات.[١]

---

(١) د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٥٥).

خوای گەورە پێغەمبەر دەپارێزێت

کاتێـک بـاپیرەی پێغەمـبەر مـرد، پێغەمـبەر چـوو بـۆ لای ئەبوتـالیبی مـامی، کە ئەویش پیـاوێکی پیـرو لاوازو کەم دەست بوو، بۆیە کاری شوانەیی دەکرد.

کاتێک پێغەمبەر شوانیی دەکرد، هیچ کات بتی نەپەرستوە، بەڵکو لە شاخ و دەشت و بیاباندا، بیری لەوە دەکردەوە ،کە دەبێ کێ ئەم جیهانە گەورەی بەم جوانییە دروست کردبێت ؟!

کێ ئەستێرەکانی ڕاوەستاندووە و ڕووناکی پێبەخشیون ؟

کێ ئەم مرۆڤ و ئاژەڵ و گیاو درەختانەی بەدیهێناوە ؟

پێغەمـبەر بیـری لەم پرسـیارانە دەکـردەوە، حەزی دەکـرد خـوا بناسێت، جارێکیـان پێغەمـبەر لەگەڵ هاورێکەیـدا، کە سـەرقاڵی لەوەڕانـدن بـوون، دەنگـی دەهـۆڵ و گـۆرانی و شـایی لە شـاردا بیست .

بۆیە داوای لە هاورێکەی کرد، تـا یـارمەتی بدات، ئەمشـەو ئەو بەلای ئاژەڵەکانەوە بێت و، پێغەمـبەر بچێت بۆ ئەو ئـاهەنگە وگوێ لە گۆرانی و دەهۆڵ بگرێت و سەیری شاییەکە بکـات، بەڵام کاتێک چوو، خوای گەورە لەو تـاوانە پاراستیی و وای لە پێغەمبەرکـــرد،کە خەوی لێبکەوێـــت و ئەو گونـــاهە نەکـــات ، ئەوەبوو تا بەیانی بەخەبەر نەبوویەوە.

کاتێک شەوی دووەم هات، ویستی دووبارە بچێتەوە، کەچی خوای گەورە پاراستیی و خەوی لێکەوت ، تا بەیانی بێدار نەبوویەوە، کە بەیانی لە خەو هەستا، زانی ئەوە کارێکی باش نییە گوێ لە گۆرانی خراپ بگرێت و شاییەک سەیر بکات، کە خراپەی تێدا بێت، بۆیە بڕیاریدا نەچێت بۆ هیچ شاییەکی خراپ، مەگەر شاییەک، کە باش و ڕێک و پێک بێت.(١)

پرسیار: گرنگترین وانە و سوودەکانی ئەم باسە بژمێرە:

وەڵام: لەم باسی خەولێکەوتنی پێغەمبەردا ئەم وانانە فێر دەبین:

١- خوای گەورە هەمیشە ئاگاداری ئێمەیە و حەز ناکات خراپە بکەین، بۆیە پێغەمبەری خەواند، تا خراپە نەکات و گوێ لە شتی خراپ نەگرێت و، سەیری شتی خراپ نەکات.

٢- خوای گەورە پێغەمبەری پاراست، چونکە پێغەمبەر دەبێتە مامۆستای مرۆڤایەتیی، جا دەبێت کەسێک، کە چاکە فێری خەڵکی دەکات، خۆی خراپە نەکات و چاک بێت.

٣- ئەگەر هاوڕێیەکمان ویستی کارێکی خراپ بکات، دەبێت ئێمە نەهێڵین و بە قسەی جوان و بەبێ تووڕەیی فێری بکەین، کە ئەو کارە خراپە نەکات.

---

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٥٣-٥٤).

٤- نابێت ئەگەر گەورەکانمان کاری خراپەیان کرد، ئێمەش وەک ئەوان بکەین.

پرسیار: باپیرەی پێغەمبەر، کەی مردو، دواتر پێغەمبەر لای کێ بوو؟

وەڵام: باپیرەی پێغەمبەرکاتێک مرد،کە پێغەمبەر (٨)ساڵان بوو،دوای ئەویش چوو بۆ لای ئەبو تاڵیبی مامی، کە پێغەمبەری زۆر خۆش دەویست.[١]

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)
کاری بازرگانیی فێر دەبێت

کاتێک (محمد)سەرقاڵی شوانیی بوو، ئەبو تاڵیبی مامی حەزی کرد محمد فێری ئیشێکی باشتر بکات، کە بریتییە لە بازرگانیی.

پرسیار: بازرگانیی، چ سوودێکی هەیە؟

وەڵام: لە کاری بازرگانیدا ئەم سوودانە دەست دەکەوێت:

١- کاری بازرگانیی، پارە و دەستکەوتێکی زیاتری تێدایە و زۆرتر دەوڵەمەند دەبیت.

٢- لە بازرگانیدا دەچیت بۆ شوێنەکانی تر و خەڵکی تر

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٦٢).

دەبینیت شارەزایان دەبیت و دەتوانیت چ قسەیەکی باشت پێیە بیکەیت بۆیان.

٣- ئەوشتومەک و پێویستیانەی لە وڵات و شارەکەتدا نین، تۆ لە ڕێگەی بازرگانییەوە دەیهێنیت بۆیان، چی شتی زیادەش هەیە دەیبەی بۆ شوێنەکانی تر، کە ئەو شتەیان نییە.

بەوە هەردوو لا یارمەتی یەکتر دەدەن، ئەبو تالیب دەستی پێغەمبەری گرت و لەگەڵ کاروانێکی بازرگانی مەککەدا چوو بەرەو بازرگانی کردن، ئەبو تالیب لە مەککەدا قسەی دەکرد بۆ پێغەمبەر و هەندێ شتی فێر دەکرد و هەمیشە لەگەڵیدا بوو و لێی دوور نەدەکەوتەوە.

کاتێک چوون بۆ لای پیاوێکی مەسیحی، کە ناسراو بە(بوحەیرا)، سەرقاڵی پەرستنی خوای گەورە بوو، (بوحەیرا) ئەو کاروانە بازرگانییەی بینی، بڕیاریدا هەموویان دەعوەت بکات و لای ئەو نان بخۆن و قسەیان لەگەڵدا بکات.[(١)]

پرسیار: بۆچی (بوحەیرا) بڕیاریدا دەعوەتیان بکات ؟

وەڵام: چونکە کاتێک سەیری کاروانەکەی دەکرد، هەر لە دوورەوە بینی ئەوە پەڵە هەورێک بە سەریانەوە سێبەریان بۆ دەکات و لەگەڵیاندا دێت، (بوحەیرا) سەری لەمە سوڕما و وتی: ئەمە ڕووداوێکی سەرسووڕهێنەرە و دەبێت بزانم بۆچی وایە؟!

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٢٢-١٢٨).

کاتێک کاروانەکە هاتن،(بوحەیرا) هەموویانی دەعوەت کردن، نانی بۆ ئامادە کردن، بەڵام ئەو بەدوای کەسێکدا دەگەڕا، کە لە ناو ئەواندا نەبوو، ئەو کەسەیش پێغەمبەر بوو.

(بوحەیرا) پرسیاری کرد: کەستان ماوە نەهاتبێت بۆ نانخواردن؟

ئەوانیش وتیان :کەسمان نەماوە،جگە لە منداڵێکی بچووک، کە دامان ناوە لەلای ئاژەڵ و شتومەکەکانمان بێت.

(بوحەیرا) خێرا داوایکرد ئەو کوڕە ببینێت، کاتێک پێغەمبەری بینی، یەکسەر زانی ئەمە ئەو پێغەمبەرەیە، کە خوای گەورە باسیدەکات، بۆیە ئەبو تاڵیبی بانگکردو لە پەنایەکدا بە نهێنی پێی وت: ئەو منداڵە جوان بپارێزە، ئەو لە داهاتوودا دەبێتە گەورەی مرۆڤایەتیی، لەگەڵ خۆشتدا مەیبە بۆ ئەم بازرگانییە، چونکە لەوێ ڕۆمەکان دەیناسنەوە و دەیکوژن، بەڵکو بیبەوە بۆ ماڵەوە و، بە جوانی ئاگاداری بکە و وریای بە!

ئەبو تالیبیش بە گوێی (بوحەیرا)ی کردو پێغەمبەری بردەوە بۆ ماڵەوە و زیاتر وریای دەبوو.[1]

سوودی ئەم ڕووداوە:

١- لەم ڕووداوەوە فێر دەبین: دەبێت خۆمان، یان برا ،یان

---

(١) عەبدولعەزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (٧٣-٧٤).

منداڵەکانمان لە دەستی دوژمنانی ئیسلام بپارێزین و، نەهێڵین زیانمان پێ بگەیەنن، چونکە ئەوان ڕقیان لە ئێمەیە.

٢- ئەگەر ئێمە چاک بین و لەگەڵ خوادا ڕاستگۆ بین ، ئەوا خوای گەورە دەمانپارێزێت.

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فێری جەنگ دەبێت

هۆزەکەی پێغەمبەر، کە هۆزی قوڕەیش بوو لەگەڵ هۆزێکی تردا، کە ناوی(هەوازن) بوو، تاوانی جەنگەکەش لە ئەستۆی (هەوازن)دا بوون، واتا خەتاکە هی (هەوازن) بوو.

لەم جەنگەدا پێغەمبەر بەشداریکرد و، یارمەتی مامەکانی خۆی دەدا و تیری دەدا بە دەستیانەوە، پێغەمبەر لەوکاتەدا (١٥) ساڵان بوو، لەم جەنگەدا پێغەمبەر بەشداریکرد و هەوڵی خۆیداو، کۆمەڵێک شتی زۆر لە بارەی جەنگەوە فێر بوو.[١]

چی لە ڕووداوی ئەم جەنگەدا تێگەیشتی ؟

١- تێگەیشتم، ئەگەر جەنگ لە نێوان دوو لادا کرا، دەبێت من لایەنی حەق و ڕاستەکە هەڵبژێرم، ئایا خزمەکانی خۆم بێت، یان بێگانە بێت، ئەگەر دوو کەس جەنگیان کرد، کامەیان ڕاست و حەق بوون، پشتگیری ئەوەیان دەکەم.

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٤٦).

٢- جەنگ، مرۆڤەکان فێری نەترسیی و ئازایەتیی دەکات، تۆڵەسەندنەوەیە لە ستەمکاران.

٣- لە جەنگدا دەبێت ،گوێڕایەڵی گەورەتر لە خۆت بیت و، لە خۆتەوە هەموو شتێک نەکەیت.

هاوپەیمانێتی (فضول):

پاش ئەوەی پێغەمبەر لە جەنگی (فوجار)دا فێری جەنگ بوو، خوای گەورە ویستی وانەیەکی تری فێر بکات، ئەویش ئەوە بوو، کە گەورەی هۆزەکان کۆبوونەوە لەسەر ئەوەی، یەک بگرن بۆ پشتگیریکردنی ستەم لێکراوان و هەژاران، هەروەها پێکەوە دژایەتی ستەمکاران بکەن، لەم هاوپەیمانێتیەدا پێغەمبەریش بەشدار بوو.[(١)]

لەمەوە فێر دەبین، کە:

١- پێویستە دژایەتی ستەمکار بکەین و پاڵپشتی هەژاران و بێکەسان بین.

٢- هەر کارێک سوودی خەڵکی تێدابێت و خراپ نەبێت، ئێمەیش تێیدا بەشدار بین.

---

(١) ابن کثیر، البدایة والنهایة، بەرگی یەکەم، بەشی دووەم، لاپەڕە (٣٣٢-٣٣٥).

٣- خـوای گەورە سـتەمکاری خـۆش ناوێـت، بـۆیە دەبێـت ئێمەش خۆشمان نەوێت.

پرسیار:

١- ئایـا تـا ئێسـتا هەوڵـت داوە یـارمەتی هەژارو ستەملێکراوێک بدەیت ؟

٢- ئایا لە دەوروبەرتدا کەسی ستەمکارت دیوە ؟

٣- چ کارێک بکەیت باشە بۆ ئەوەی نەهێڵیت ستەمت لێبکرێت؟

بەڵێ منـدالانی ئـازیز، هەمیشـە سـتەمکار دەبێـتە مـایەی لەنـاوبردنی ژیـانی ئاسـایی و کـامەرانی، ئەگەر هـاتوو ئـێمە لەسەری بێدەنگ بین و هەوڵ نەدەین ستەمکار بشکێنین، ئەوا کەسی ستەمکار زاڵ دەبێت بە سەرماندا و، بە ئارەزووی خۆی چی دەوێت دەیکات، ستەمکار مـاڵی خەڵک دەبات، منـدالان دەکوژێت و خانووەکـان وێران دەکات و، شت گران دەکات و پیـاوان دەکوژێـت و یـان لێیـان دەدات، بەڵام ئەگەر هەموومـان پێکەوە لە دژی ڕابوەستین، ئەو کات هیچی پێناکرێت و ئێمەش ڕزگارمان دەبێت.

بازرگانیی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بۆ خەدیجە

پێغەمبەر کوڕێکی گەنج و ڕێک و پێک بوو، ئەو ڕاستگۆ و دەستپاک بوو، خەڵکی بەڕاستگۆی دەستپاک (صادق الامین) بانگیان دەکرد، هەرچی خەڵک بوو خۆشیان دەویست و متمانەیان پێی بوو.

خەدیجە، کە کچی خوەیلید بوو، خزمی پێغەمبەر بوو، ئەو ژنە پێشتر شووی کردبوو، بەڵام ئێستا بێ مێردە و ماڵ و سامانێکی زۆری بۆ ماوەتەوە، خەدیجە، کە بیستبووی پێغەمبەر بەو جۆرە دەستپاک و ڕاستگۆیە و،خەڵکی متمانەیان پێی هەیە، داوای لە پێغەمبەرکرد، تا کاری بازرگانیی بۆ بکات و لە بەرامبەردا ،بڕێک پارە بدات بە پێغەمبەر.

پێغەمبەریش بەمە ڕازی بوو، کە ئەو کاتە کاری بازرگانیی بۆ خەدیجە دەکرد، ئەو هەر دەم دەستپاک بوو لە کارەکەیدا بۆ خەدیجە و، هەوڵی دەدا زیانمەند نەبێت لە کارەکەیدا، بەم جۆرە بەردەوام لە قازانج کردندا بوو.(١)

(١) د.علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٢).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- دەبێت ئێمەی موسڵمان بەتاڵ نەبین و کار بکەین، ئیتر هەر ئیشێک بێت، بەڵام دەبێت ئیشەکە سوودمەند بێت، نەوەک ئیشێکی حەرام و خراپ.

٢- ئەگەر ڕاستگۆ و دەستپاک بین و، خەڵک متمانەی پێمان هەبێت ، ئەو کات کارمان بۆ دەبێت و خەڵک حەز دەکات ئیشی بۆ بکەین ،چونکە درۆی لەگەڵدا ناکەین.

٣- ئیشکردن بۆ ژن بێت، یان بۆ پیاو، دەبێت بە شێوازێکی ڕێک و پێک بێت.

پرسیار: بۆچی خەدیجە پێغەمبەری بۆ کاری بازرگانیی هەڵبژارد ؟

وەڵام: چونکە:

١- پێغەمبەر پێشتر شارەزای کاری بازرگانیی بووبوو.

٢- پێغەمبەر دەستپاک و ڕاستگۆ بوو، بەڵام خەڵکی تر بە گشتیی ناپاک بوون.

٣- پێغەمبەرکوڕێکی گەنج بوو، دەیتوانی بە باشی ئیشەکان ببات بەڕێوە.

٤- پێغەمبەر ماوەیەکی زۆر ئەو ئیشەی بۆ خەدیجە دەکرد،

هیچ ناپاکییەکی لەگەڵدا نەنواند، بۆیە خەدیجە بڕیارێکی تازەی دا بۆ پێغەمبەر.

- **ژن هێنانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)**

ئەو بڕیارە تازەیەی، کە خەدیجە دای بۆ پێغەمبەر، ئەوە بوو داوای لە پێغەمبەرکرد، تا ببێتە هاوسەری ژیانی و بێتە داوای خەدیجە، کاتێک پێغەمبەر ئەمەی بیست، داواکەی خەدیجەی قبوولٚ کرد و بڕیاریدا بچێتە داوای، بۆ ئەمەش خزمان و نزیکانی خۆی نارد بۆ ئەو کارە.

بەڵام باوکی خەدیجە بەو کارە ڕازی نەبوو ، حەزی دەکرد خەدیجە شووی پێنەکات، چونکە ئەو دەیووت: پێغەمبەر دایک و باوکی نییە ، هەروەها دەیوت: پێغەمبەر کوڕێکی هەژارە و وەک خەدیجە، ماڵ و سامانی زۆری نییە، بەڵام خەدیجە ، هەر چۆنێك بێت باوکی خۆی ڕازیکرد ،ئەوە بوو پێغەمبەر لە تەمەنی(٢٥) ساڵیدا خەدیجەی هێنا، کە تەمەنی خەدیجە لە تەمەنی پێغەمبەر زیاتر بوو.[١]

هەندێک دەڵێن: خەدیجە (٢٩) ساڵ بووە ، هەندێکیش دەڵێن: (٤٠) ساڵ بووە.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر داواکەی خەدیجەی قبووڵکرد؟

---

(١) محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (٣٧-٣٩).

وەڵام: چونکە خەدیجە:

١- ژنێکی زیرەک و تێگەیشتوو بوو ، لە ژیاندا ئاقلانە دەژیا.

٢- خەدیجە ژنێکی ڕێک و پێک و بە ڕەوشت بوو، کە ئەمەش لای پێغەمبەر گرنگ بوو.

٣- خەدیجە لە بواری داراییەوە، یارمەتی پێغەمبەری دابوو بەوەی،کە هەڵیبژارد بۆ کاری بازرگانیی.

ئاکار و ڕەفتاری جوان وا دەکات، کە هەمیشە ئێمە لەلای خەڵکی ژیر و عاقڵ و خۆشەویست بین و ڕێزمان بگرن، بەڵێ... جاری واش هەیە کەسانی نەفام و بێ عەقڵ ڕێزمان ناگرن و بە شێوازێکی کەم سەیرمان دەکەن، وەک چۆن باوکی خەدیجە نەفامانە پێغەمبەری بەدڵ نەبوو، تا ببێتە هاوسەری کچەکەی، بەڵام کەسانی ژیر و تێگەیشتووی وەک خەدیجە، دەزانن کێیان خۆش بووێت!

خەدیجە و پێغەمبەر، بە خۆشیی و کامەرانیی ژیانیان بەسەر دەبرد و یەکتریان خۆشدەویست، ئەوان لە کارەکانیاندا ڕاوێژیان بە یەکتر دەکرد و گوێیان لە قسەی یەکتر دەگرت ، شەڕ و ناخۆشی لە نێوانیاندا نەبوو و ڕێزی یەکتریان دەگرت، چونکە ئەگەر مرۆڤەکان ژیرو عاقڵ، بن پێکەوە دەگونجێن و لە یەکتر تێدەگەن، بەڵام ئەوانەی تەنها پارە و دونیا و سەیارە و شتیان دەوێت، دواتر لەسەر شتی بچووکتر دەیکەن بە ناخۆشی، چونکە ئەوان عەقڵ و ژیری و خۆشەویستیان هەڵنەبژاردووە.

پێغەمبەر و خەدیجە چەند منداڵێکیان دەبێت کە ئەمانەن:

١- کوڕەکانی، کە ناویان: (قاسم و عبدالله) بوو، ئەم دوانە هەر بەمنداڵیی مردن، ئەوان کاتێک مردن، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەیگرتنە باوەش و فرمێسکی بۆیان دەڕژاند و دەگریا .

٢- کچەکانی،کە ناویان:(زەینەب و ڕوقیە و ام کلثوم و فاطمة) بوو، کچەکانی مانەوەو موسڵمان بوون و کۆچیان کرد بۆ مەدینە و، شوویان کرد و بە ڕێک و پێکی ژیان.[1]

* گرنگترین پەندەکانی ئەم باسە:

١- مردن لە ڕێگەی هەمووماندایە و گەورە و بچووکی لا نییە، کاتێک مردن هات بیر لەوە ناکاتەوە، کە ئەمە بچووکە و ئەوە پیرە، بەڵکو کێ ناوی نووسرابێت بۆ مردن، دەبێت بمرێت.

لە مەرگدا تاکە ساتێک پاش و پێشی نییە ، وەک دەبینین پێغەمبەر، کە بە تەمەنە نامرێت ،کەچی کوڕەکانی، کە بچووکن دەمرن.

(١) د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٦٢-٦٣).

٢- گریان بۆ مردووەکانمان شتێکی ئاساییە، هەر کەسێک نزیکێکی بمرێت و خۆشی بوێت بۆی دەگری، بەڵام نابێت گریانەکە وا بێت، دەنگی بەرز بێتەوە و قیژ و قاژ بکات و لە خۆی بدات ، چونکە خوا ڕقیەتی لەو کارە ناپەسەندە.

دووبارە دەبینین پێغەمبەر کەسانێکی تری دەمرن ،کە کوڕە خۆشەویستەکانی بوون، پێشتر یەکەمجار باوکی مرد ، پاشان دایکی مرد، ئنجا باپیری مرد ، ئێستاش کوڕەکانی دەمرن و بەجێی دەهێڵن، بەڵام پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) ئارام دەگرێت و ڕازیە بە کاری خوای گەورە.

پرسیار: ئەی خەدیجە بە مردنی کوڕەکانی، چی کرد ؟

وەڵام: خەدیجەش لە پێغەمبەری مێردیەوە، فێری خۆڕاگری و ڕەوشت بەرزی بووبوو، کارێکی ناڕەوا و ناشیرینی وای نەکرد، کە ببێتە مایەی ئابڕوو چوونی.

پێویستە ئێمەیش، ئەگەر کەسێکی نزیکمان مرد، بەدەنگی نزم بگرین، نەوەک هاوار و قاو و قیژ بکەین و دەنگمان دنیا بگرێتەوە و، خۆمان بکێشین بە خاکدا و لە خۆمان بدەین ، چونکە ئەوە ڕەفتاری موسڵمان نییە و پێغەمبەری خوایش (صلی اللە علیە وسلم) ئەو کارەی نەکردووە و خوایش پێی ڕازی نییە.

بنیادنانەوەی کەعبە:

کەعبە ئەوماڵەیە لە شاری مەککەدا، کە ئێمەی موسڵمان لە هەموو لایەکی جیهانەوە ڕووی تێدەکەین و کڕنووش دەبەین بۆ خوا، بەرەو ڕووی ئەو ماڵە.

ئەو ماڵە، ماڵی خوای گەورەیە، بەڵام وا تێنەگەین خوا لەو ماڵەیە، بەڵکو خوای گەورە لە هەموو شوێنێکیدا ئاگای لە ئێمەیە.

کاتێک پێغەمبەر گەیشتە تەمەنی(٣٥) ساڵ، خەڵکی مەککە ویستیان کەعبە بڕوخێنن و سەر لە نوێ بە جوانی دروستی بکەنەوە، بەڵام خەڵکەکە ترسیان هەبوو لەوەی بیڕوخێنن ، دەیانوت: ئەگەر بێتوو ئێمە کەعبە بڕوخێنین، ئەوا خوای گەورە لە ناومان دەبات و ڕوومان ڕەش دەکات.

یەکێک لەوانە ناوی (وەلیدی کوڕی موغیرە) بوو، وتی: من دەست دەکەم بە ڕووخاندنی کەعبە، خۆ ئێمە دەمانەوێت سەرلەنوێ بە تازەیی دروستی بکەینەوە، نامانەوێت بیڕوخێنین و وازی لێ بێنین.

ئینجا (وەلید) کەوتە ڕووخانی کەعبە و هەموان چاوەڕێ بوون، ئەگەر خوا (وەلید) لە ناو ببات، ئەوا دەستکاری کەعبە ناکەن، بەڵام ئەگەر خوا هیچی لێنەکرد، ئەوا ئەوانیش دەست

دەکەن بە ڕووخانـدنی کەعـبە و، دوایـی پـێکەوە دروسـتی دەکەنەوە،بەڵام خـوای گەورە هیچـی نەکـرد بە (وەلیـد) و خەڵکەکەش خۆشی دایگرتن و کەوتنە ڕووخانی کەعبە و، سەر لە نوێ دروستیان کردەوە.

هەموو هۆزو خێڵەکان لەم کارەدا بەشداریان کرد، ئەو کات هاتە سەر بەردە ڕەشەکە، هەموو هۆزێک دەیوت :دەبێت من بەردە ڕەشەکە بخەمەوە شوێنی خۆی ،خەریک بوو لەسەر ئەمە، جەنگ بەرپا دەبوو لە نێوانیاندا!

دواتر کەوتـنە قسەکردن و ڕێککەوتـن لەسـەر ئەوەی، هەر کەس بێت بۆ لایان بیکەن بە دەمڕاست و دادوەری ئەو کێشەیە، تا ئەو چارەسەرێکیان بۆ بدۆزێتەوە، هەموو سەیریان دەکرد، تا بزانن کێ یەکەم کەس دێت بۆ لایان.

کاتێک سەیریان کرد لە دوورەوە کەسێک دێت، کە لێی ورد بـوونەوە دیتیان(محمـد)ە، هەموویـان ڕازی بـوون و وتیـان:(محمد) ڕاستگۆ و دەستپاکەو ئێمە ڕازین ئەو ببێتە دادوەر لە نێوانماندا، تا ئەم کێشەیەمان چارەسەر بکات. کاتێک باسی کێشەکەیان بۆ (محمد) کرد و داوایانکرد قسەی لەسەر بکات.

پێغەمـبەر عەبـاکەی خـۆی هێنـا و ڕایخسـت و، بەردەکەی خستە سـەر عەبـاکە، پاشـان داوایکـرد هەر هۆزێک لایەکی

عەباکە بگرن و بەرزی بکەنەوە و، خۆیشی لە سەرەوە بەردە ڕەشەکەی گرت و خستییەوە شوێنی خۆی و کێشەکەی چارەسەرکرد.[1]

پرسیار: بۆچی بەردە ڕەشەکە ئەوەندە لایان گرنگ بوو ؟

وەڵام: چونکە ئەو بەردە ڕەشە، بەردی بەهەشت بووە و، پێغەمبەر ئادەم (علیه السلام) کاتێک هاتۆتە سەر زەوی، ئەو بەردەی لەگەڵ خۆیدا هێناوە ، بەردەکە یەکەمجار زۆر سپی بووە، بەڵام دوایی بە هۆی گوناهو تاوانی خەڵکەوە، ڕەش بووەتەوە، کاتێ دەچیت بۆ حەجی ماڵی خوا، سوننەتە ئەو بەردە ڕەشە ماچ بکەیت.

*** پەند و ئامۆژگارییەکان:**

١- ئەگەر ویستمان ئیشێکی چاک بکەین، با نەترسین، چونکە خوای گەورە پێی خۆشە، ئێمەی بەندەی خوا ئیشی باش بکەین و، حەز ناکات خراپەکاری بکەین.

٢- ئێمە دەبێت هەموو شتێکمان لەبەر خاتری خوا خۆش بوێت، ئەو بەردە ڕەشە، ئەگەر لەبەر خاتری خوا و پێغەمبەرەکەی(صلى الله عليه وسلم) نەبێت، ئێمە وەک بەردی تر سەیری دەکەین، بەڵام لەبەر ئەوەی پێغەمبەر(صلى الله عليه

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٤٧).

وسلم) خۆشی ویستووە و ماچی کردووە، بۆیە ئێمەیش خۆشمان دەوێت و ماچی دەکەین.

دوای ئەم ڕووداوە جۆربەجۆرانە، بەرەبەرە پەیامی خوایی خۆی دەنواند بۆ پێغەمبەر و هەواڵیان پێدەدا، کە تۆی ئەی پێغەمبەر بەم زوانە دەبیتە پێغەمبەری هەموو مرۆڤایەتیی و، دەبێت پەیام و فەرمایشی خوای گەورەیان پێ بگەیەنیت.

لەمەودوا دەچینە سەر ژیانی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر و، لە جیاتی ناوی (محمد) دەڵێین: پێغەمبەری ئازیزمان محمد(صلی الله علیه وسلم).

پرسیارەکانی بەشی یەکەم:

١- پێغەمبەر ناوی خۆی و باوک و دایکی چییە؟ لە کام ڕۆژدا لە دایکبووە ؟

٢- بۆچی خوای گەورە هەر بەمندالّی، دایکی پێغەمبەری مراندو خوشک و برای نەدا بەپێغەمبەر؟

٣- پێغەمبەر دوای دایکی لە لای کێ بوو؟ سەرقالّی چی بوو؟

٤- گرنگترین ڕەوشتەکانی پێغەمبەر بژمێرە لە مندالّیدا.

٥- پێغەمبەر چۆن فێری شوانی بوو؟ سوودی شوانی چی بوو؟

٦- پێغەمبەر چۆن فێری بازرگانی بوو؟ سوودی بازرگانی چی بوو ؟

٧- پێغەمبەر چۆن فێری جەنگ بوو؟ چ سوودێکی لێوەرگرت ؟

٨- پێغەمبەر لە کام هاوپەیمانێتیدا بەشداری کرد و، بۆچی ئەو هاوپەیمانێتیە بەسترا؟

٩- خەڵكی مەككە سەرقاڵی چ كاروبارێک بوون ؟

١٠- خێزانی پێغەمبەر ناوی چی بوو و چۆن هێنای ؟

١١- بوحەیرا كێ بوو؟ چ سوودێكی بۆ پێغەمبەر هەبوو ؟

١٢- بۆچی پێغەمبەر بە منداڵی نێردرا بۆ لادێ؟

١٣- بۆچی خەدیجە پێغەمبەری هەڵبژارد بۆ كاری بازرگانیكردن ؟

١٤- ناوی منداڵەكانی پێغەمبەر بژمێرە و دواتر چییان بەسەر هات ؟

١٥- پێغەمبەر لە چ تەمەنێكدا ژنی هێنا ؟ دەتوانیت باسی ژن هێنانەكەی بكەیت ؟

١٦- كەعبە كوێیە ؟ موسڵمانان بۆچی خۆشیان دەوێت ؟ كێ دروستی كرد؟

١٧- بۆچی خەڵكی مەككە ویستیان كەعبە بڕوخێنن ؟

١٨- پێغەمبەر چۆن چارەسەری كێشەكەی نێوان خەڵكی مەككەی كرد لەسەر بەردە ڕەشەكە ؟

١٩- ئەبرەهە كێ بوو؟ ویستی چی بكات ؟ خوای گەورە چی پێكرد؟

٢٠- کــێ شــیری دەدا بە پێغەمــبەر ؟ دوایــی چیکــرد بە پێغەمبەر ؟

بەشی دووەم

دابەزینی سروش (وەحی) بۆ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ماوەیەک پێش ئەوەی ببێت بە پێغەمبەر، چەند جۆرە گۆڕانێکی لە ژیانی خۆیدا بینی ، کە ئەوانە ئاماژەی پێشتر بوون بۆ پێغەمبەرایەتی محمد(صلی الله علیه وسلم).

یەکەمجار خەو بینین بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خەوی دەبینی و خەوەکەی بەڕاست و دروست دەهاتە دی و، هیچ جۆرە ناڕاستییەکی تییدا نەبوو.

دواتر پێغەمبەر حەزی دەکرد ماوەیەک بە تەنها بێت و لە چۆڵەوانیدا بژیت، بۆ ئەمەش لە ساڵێکدا، مانگێک دەچوو بۆ ئەشکەوتێکی دەوروبەری مەککە پێی دەوترا ئەشکەوتی: (حراء).[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەوێدا بیری لەوە دەکردەوە، کە ناکرێت ئەم دنیا و ژیانە، هەر وا بڕوات بە ڕێوە و، گەورە و دروستکەر و سەرپەرشتیکارێکی نەبێت.

---

(١) ابن اسحاق، الاسیرة النبویة: لاپەڕە (١٦٨).

بەڵێ، پێغەمبەر بە دوای خوادا دەگەڕا، کاتێک پێغەمبەر تەمەنی چل ساڵان بوو، لە مانگی ڕەمەزاندا چوو بۆ ئەشکەوتی (حراء).

لەوێ کەوتە ڕاز و نیاز و بیر کردنەوە، ئەشکەوتێک دوور لە شار بوو، چۆڵ بوو کەسی تێدا نەبوو، ئەشکەوتەکە تاریک بوو، چونکە شەو داهاتبوو دنیا تاریکی کردبوو.

لەو کاتەدا فریشتەیەکی خوا هات و، بە توندی باوەشی کرد بە پێغەمبەردا و پێغەمبەری گوشی، خەریک بوو پێغەمبەر ئێسکەکانی بشکێت، هێندە توند فریشتەکە گرتبوویە خۆ، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) تەواو ترس و بیم دایگرت و ،نەیدەزانی چی بکات و دەستەوستان وەستابوو.[1]

فریشتەکە پێی وت: بخوێنە (إقرأ)!

پێغەمبەر فەرمووی: من خوێندەوار نیم و نازانم بخوێنم، فریشتەکە دووبارەی کردەوە (بخوێنە) و پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) هەمان وەڵامی دایەوە، تا سێ جار ئەم شتە دووبارە بوویەوە، ئەو کات فریشتەکە ئەم ئایەتەی قورئانی بەسەردا خوێندەوە و فێری کرد: [اقرأ باسم ربك الذي خلق].[2]

واتا: بە ناوی ئەو پەروەردگارەوە بخوێنە، کە دروستی کردووی و خوڵقێنەرە.

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (١٠٧).
(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٥٩).

ئینجا فریشتەکە بە پێغەمبەری ڕاگەیاند، کە خوای گەورە تۆی کردووە بە پێغەمبەر و، دەبێت پەیامی خوا بە مرۆڤایەتی بگەیەنیت.[1]

پرسیار: ئەو فریشتەی هات بۆ لای پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو فریشتەیە ناوی (جوبرەئیل) بوو، کە چووە بۆ لای هەموو پێغەمبەرانی تر و پەیامی خوای گەورەی پێیان گەیاندووە.[2]

پرسیار: یەکەم ئایەتی قورئانی، کە دابەزی بۆ سەر پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، کام ئایەت بوو؟

وەڵام: یەکەم ئایەت ئایەتی: [اقرأ باسم ربك الـذي خلـق] بوو.

▪ پەند و ئامۆژگاریی:

١- پێویستە موسڵمان هەمیشە بیری خوای گەورە بکاتەوە و، جارجارێک بە تەنها دابنیشێت و سوپاسی خوا بکات و لە خوای گەورە بپاڕێتەوە.

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٦٨).

(٢) ابن هشام، السیرە النبویە، لاپەڕە (٢١٦).

٢- ئەركی سەر شانمانە وەك چۆن نوێژ دەكەین، بەو جۆرەیش زانست فێر بین، چونكە خوای گەورە فەرمانی پێكردووین،كە فێری زانست ببین، بۆیە هەر كەس خۆی فێری زانست نەكات، ئەوا بە قسەی خوای نەكردووە.

٣- خوای گەورە هەمیشە ئاگاداری ئێمەیە و قسەی خۆی(قورئانی پیرۆز) بۆمان دەنێرێت.

٤- پێویستە هەرچی زانستێكمان وەرگرت، فێری خەڵكی تری بكەین، تا بە گوێی فەرمایشتی خوا بكەن و، نەهێڵین خەڵك نەزان و نەخوێندەوار بن.

٥- هەر كەسێك فێری زانست ببێت، ئەوا فەرمانی خوای گەورەی بە جێهێناوەو، بەهەشت شوێنییەتی، بەڵام بە مەرجێك زانستێكی چاك وەربگرێت و لە قسەی خوا لانەدات.

پرسیار: ئەی دوای ئەو ڕووداوە، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چی كرد؟

وەڵام: دوای ئەو ڕووداوە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بە پەلە گەڕایەوە بۆماڵەوە و چوویە ژوورەوە و زۆر ترسابوو!!

داوای لە خەدیجەی خێزانی كرد، كە بەتانی بدات بە سەریدا و دای بپۆشێت، چونكە پێغەمبەر گیان(صلى الله عليه وسلم) لەرز و تا دایگرتبوو، وایدەزانی ئەو ڕووداوە زیانی پێدەگەیەنێت .

خەدیجەش بە گوێی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی كرد

و داپۆشی و دڵنەوایی پێغەمبەری دەکرد و پێی دەوت: تۆ هیچ زیانت لێناکەوێت، چونکە تۆ لەگەڵ خەڵکدا میهرەبان و ڕووخۆش و بەسۆز و بە ڕەحم بوویت و خراپەت نەبووە.[(١)]

دواتر کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، ماوەیەک لە ناو جێگەدا کەوت، خەدیجە بە پەلە چوو بۆ لای ئامۆزایەکی، کە ناوی (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) بوو، لەوێ باس و خواسەکەی بۆ (وەرەقە)باسکرد .

ئەویش بە خەدیجەی وت: مەترسە و بڕۆ پێغەمبەر بێنە بۆ لام، با قسەی لەگەڵدا بکەم و لە نزیکەوە بیبینم، خەدیجەش بڕیاریدا پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ببات بۆ لای (وەرەقە) و، پێکەوە چوون بۆ لای.

لەوێ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) باس و ڕووداوەکەی بۆ گێڕایەوە، (وەرەقە)یش پێی وت: تۆ بوویت بە پێغەمبەری خوا و ترست نەبێت، ئەو فریشتەیەش لە لای خواوە هاتووە بۆ لات.

دەبێت تۆ لەمەودوا خەڵک بانگ بکەیت بۆ لای ئایینی خوا و فێری ئیسلامیان بکەیت، بەڵام خەڵکی لە دژت ڕادەوەستن و قینیان لێت دەبێت، بۆیە دەبێت خۆت ڕابگریت و واز نەهێنیت، تا ئەو کاتەی سەردەکەویت.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) سەری سوڕما لەو قسەیە!

---

(١) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٦٤٨).

بەڵام باوەڕی پێی هەبوو و لەگەڵ خەدیجەدا گەڕانەوە بۆماڵەوە، بڕیاریدا دەست پێبکات.[1]

پرسیار: بۆچی خەدیجە (وەرەقە)ی هەڵبژارد، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ببات بۆ لای ؟

وەڵام: چونکە (وەرەقە) کەسێکی خوێندەوارو زیرەک بوو، ئەو شارەزای ئایینەکانی تر بوو، دەیزانی لە ئایینەکانی تر چۆن باسی پێغەمبەرایەتی کراوە.

پرسیار: بۆچی خەڵک ڕقیان لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەبێت، کەچی پێشتر خۆشیاندەویست ؟

وەڵام: چونکە کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) باسی ئیسلامیان بۆ بکات، شەیتان خەڵکەکە هان دەدات، تا ڕقیان لێی ببێت، هەروەها خەڵکەکە حەزیان لە کاری خراپە و پیسیی و بەدڕەفتاری بوو،.

پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) پێی فەرموون :کە لە جیاتی خراپە چاکە بکەن، بۆیە ڕقیان لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو.

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٣-٤).

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- هەر کارێکمان کردو ڕووداوێک ڕوویدا، دەبێت ڕاوێژ بکەین بە کەسانی دۆست و ژیرو خۆشەویستمان، وەک: (دایک و باوک و مامە و خاڵ و پوور و خوشک و برا و ژن) و کەسانی تری باش، وەک چۆن پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) قسەی کرد بۆ خەدیجەی خێزانی و لە ڕووداوەکە ئاگاداری کردەوە.

٢- دەبێت کارە گرنگ و ڕووداوە گرنگەکانمان، لای هەموو کەسێک باس نەکەین و بزانین کێ شارەزایە، بچین بۆ لای ئەو وەک چۆن خەدیجە چوو بۆ لای (وەرەقەی کوڕی نەوفەل)، کە کەسێکی شارەزا و زانا بوو لەو بوارەدا.

٣- کاتێک دەمانەوێت کێشە و گرفتێک چارەسەر بکەین، دەبێت بە وردیی و بە جوانیی ڕووداوەکە باس بکەین و درۆی تێدا نەکەین، تا کەسی شارەزا بزانن،کە ڕووداوەکە چۆن بووە و چارەسەری دروستمان بۆ بڵێن.

٤- ئەگەر خەڵکی لەسەر ئایینی ئیسلام ڕقی لێمان ببێت و دژایەتی کردین، نابێت ئێمە بترسین و واز بهێنین، چونکە خوای گەورە یارمەتیمان دەدات.

پرسیار: ئایا (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) خۆی موسڵمان بوو؟

وەڵام: بەڵێ، (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) کەسێکی چاک بوو، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لەو بارەیەوە دەفەرمووێت: (وەرەقە لە بەهەشتدایە و قسەی پێنەڵێن).[1]

٥- ئەگەر تووشی ڕووداوێک بووین و ترساین، نابێت بەردەوام لە جێگەدا بکەوین و لە ماڵەوە نەیەینە دەرەوە و بترسین، وەک چۆن دەبینین پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دوای ئەوە لە جێگەدا هاتە دەرەوە و، ترسی نەما و دەهات و دەچوو قسەی بۆ خەڵک دەکرد و، هەوڵی دەدا باسی ئیسلامیان بۆ بکات، دواتر خوای گەورە ئایەتی تری بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دابەزاند و پێی فەرموو: [ياأيها المدثر قم فأنذر]، ئەی ئەوەی خۆت داپۆشیوە و لە جێگەدایت ! هەستە و خەڵکی بێدار بکەرەوە و ئایینی ئیسلامیان پێ گەیەنە.

٦-

پەند و ئامۆژگاریی:

خوای گەورە هەموو جارێک ئایەتی دادەبەزاند بۆ سەر پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێر بکات، کە خوای گەورە ئەو لە بیر ناکات و هەمیشە ئاگای لێیەتی.

هەروەها بۆ ئەوەی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بەردەوام

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٨١).

ئـایینی خـوا بگەیەنێـت بەو خەڵـکە و نەوەسـتێت، بـۆیە دەبێـت ئـێمەیش وەک پێغەمـبەر (صـلی اللـه علـیه وسـلم) بکەیـن و، بەردەوام زانســـت وەربگـــرین و قورئـــان بخـــوێنینەوە و، لای مامۆسـتاکەمان واتـای فێـر ببـین و بە گـوێی قورئـان بکەیـن، دوایش خەڵکی تر فێر بکەین، بە تایبەت خزمانی خۆمان.

بانگەواز بە نهێنی:

دوای ئەوە پێغەمبەر(صـلی اللـه علـیه وسـلم) دەسـتیکرد بە بانگەواز بە نهێنی بۆ ئایینی ئیسلام.

پرسیار: بـانگەوازی نهێنـی واتـای چییە و چەنـدێک بەردەوام بوو؟

وەڵام: بـانگەوازی نهێنـی، واتـا: بـانگکردنی خەڵـک بە نهێنـی بۆ ئایینی ئیسلام، واتـا متمـانەت بە کـێ بوو، بچیت بۆ لای و بە نهێنـی، کە کەس پێتـان نەزانێت باسـی ئـایینی ئیسـلامی بـۆ بکەیـت، تـا موسـڵمان بێـت، ئەم بـانگەوازە نـزیکەی سـێ سـاڵی خایاند.[1]

(١) محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٨).

موسڵمان بوونی ماڵی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

لە ماڵی پێغەمبەردا(صلی الله علیه وسلم)، خەدیجەی خێزانی یەکەم کەس بوو لە نێو ئافرەتاندا کە موسڵمان بوو، خەدیجە کاتێک ڕاستگۆیی و دەستپاکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی بینی، هەروەها بەهۆی خۆشەویستی زۆری بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، باوەڕی بەئایینی ئیسلام هێنا و موسڵمان بوو، پاشان کچەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یەک یەک موسڵمان بوون، بەو هۆکارەی ئاکاری جوان و هەڵوێستی بڵندی ئاییندار دایک و باوکی خۆیان دەبینی و ڕازی بوون لێیان.[1]

پەند و ئامۆژگاریی:

١- پێویستە ئاکار و ڕەفتارمان هێندە جوان و بڵند بێت، هەموان ڕازی بن بە ڕەفتارمان، بە تایبەت ماڵەوەمان و خزمانمان، تا بە هۆی ئەو ڕەفتارە جوانانەمانەوە لەئایینی ئیسلام تێبگەن و، ئەوانیش وەک ئێمە بکەن.

٢- پێویستە کەسی موسڵمان، پێش ئەوەی قسەی چاک و خێر بکات بۆ خەڵکی تر و یارمەتیان بدات، دەبێت یارمەتی ماڵەوەی خۆی و نزیکەکانی بدات و قسەی چاکیان بۆ بکات،

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٨٦-٨٧).

وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یەکەمجارماڵەکەی خۆی فێر کرد.

موسڵمانبونی (عەلی کوڕی ئەبو تالیب):

پرسیار: عەلی کێ بوو؟

چ پەیوەندییەکی بە پێغەمبەرەوە هەبوو ؟

وەڵام: (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) ، ئامۆزای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، کەسێکی کەم تەمەن بوو، واتا منداڵ بوو، لەبەر ئەوەی ئەبو تالیب پیر بوو،نەیدەتوانی سەرپەرشتی منداڵەکانی خۆی بکات، بۆیە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) (عەلی) هێنایە لای خۆی و ئەرکی بەخێوکردن و سەرپەرشتیکردنی گرتە ئەستۆی خۆی.[١]

(عەلی) کاتێک بە ئایینی ئیسلامی زانی ، یەکسەر موسڵمان بوو[٢] بۆیە یەکەم منداڵ، کە موسڵمان بوو (عەلی) بوو.

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەری، لاپەڕە (٦٦).
(٢) د. حامد احمد الطاهر: حیاة الصحابة للاطفال، لاپەڕە(٨٢).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- پێویستە ئێمەیش وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەرامبەر بە خزم و کەسەکانمان بەوەفا بین و، ئەگەر کەسێک چاکەیەکی لەگەڵدا کردین، ئێمەیش هەوڵ بدەین چاکەی لەگەڵدا بکەینەوە، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵ ئەبو تالیبی مامیدا چاکەی کردەوە.

٢- موسڵمان بوون بە گەورەیی و بچووکی نییە، بەڵکو بەوەیە کێ زووتر موسڵمان دەبێت، (عەلی کوڕی ئەبو تالیب)یش، کە موسڵمان بوو لە پێش زۆربەی زۆری گەورەکانەوە موسڵمان بوو، منداڵانی ئازیزیش دەبێت بزانن، کە تەنها پیاوە گەورەکان کاری چاکە ناکەن، بەڵکو ئەمڕۆیش منداڵان دەتوانن یارمەتی دەوروبەر بدەن و، کاری چاکە بکەن و پێش گەورەکان بکەون.

٣- پێویستە یارمەتی خزمەکانمان بدەین و چی کارێکی چاکمان پێ دەکرێت بۆیان بکەین، دەبینین پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یارمەتی خزمەکانی خۆی دەدا و سەردانی دەکردن.

پرسیار: ئایا (ئەبو تالیب)ی باوکی (عەلی)، کە مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو موسڵمان بوو؟

وەڵام: نەخێر (ئەبو تالیب) موسڵمان نەبوو، بەڵام پشتگیری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی دەکرد.

موسڵمانبوونی (ئەبو بەکری صدیق):

(ئەبـو بەکـر) هـاوڕێی گیـانی بە گیـانی و خۆشەویسـتی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بـوو، ئەو هەر لە سـەرەتاوە کەسێکی ڕێک و پێک و بە ئاگا بـوو و، حەزی بە هاوڕێیەتی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو.

(ئەبـو بەکـر) کەسـێکی ناسـراوی مەکـکە و دەوڵەمەنـدیش بـوو، کاتێـک (ئەبـو بەکـر) هەواڵـی ئەوەی بیسـت، کە ئـایینی ئیسـلام دابەزیـوە، یەکسـەر موسـڵمان بـوو، بـوو بە یەکێـک لەو کەسانەی، کە بانگەوازی دەکرد بۆ ئیسلام چەندین کەس لەسـەر دەستی (ئەبو بەکر) موسڵمان بوون، لە نێو گەورە و پیاوەکانـدا، (ئەبـو بەکـر) یەکەم کەس بـوو، کە بـاوەڕی بە پێغەمبەر(صـلی الله علیه وسلم) هێنا.[1]

پرسیار: بۆچی بە (ئەبو بەکر)یان دەوت صدیق (ڕاستگۆ)؟

وەڵام: لەبەر ئەوەی (ئەبـــو بەکـــر) زۆر بـــاوەڕی هەبـــوو بە پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) و هەرچییـەک فەرمـوودەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بـوایە دەیـوت: ڕاست دەکات و هیچ گومانێکی نەبوو لە ڕاستی فەرموودەکانی.

---

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٣٠).

پرسـیار: کـێ هەواڵـی هـاتنی ئـایینی ئیسـلامی بە ((ئەبوبەکر))گەیاند ؟

وەڵام: ئەو کەسەی ئەو هەواڵەی دا بە (ئەبـو بەکـر)، خـودی پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) بوو، کە چوو بۆ لای (ئەبو بەکر)ی هاوڕێی دێرینی و لەبەر ئەوەی متمانەی تەواوی هەبوو بە (ئەبو بەکر)، بڕیاریدا ئەو هەواڵەی پێ بدات، (ئەبو بەکر)یش یەکسەر باوەڕی پێ هێنا.

پەند و ئامۆژگاریی:

١- ئەگەر ماتمانەمـان بە هەر هـاوڕێیەکی چاکمـان هەبـوو، بـا نهێنـی و گرفـت و باسەکانمان لای ئەو باس بکەیـن، چـونکە هاوڕێی چاکی بە متمانە دەتوانێت یارمەتیت بدات.

٢- ئەگەر موسـڵمان دەوڵەمەنـد بێـت، دەتوانێـت مـاڵ و سـامانەکەی لە ڕێـگەی خێـر و چـاکەدا بەکـار بهێنێـت، بەڵام کەسـی هەژار ناتوانێـت یـارمەتی خەڵکـی هەژار بـدات بە پـارە، بـۆیە موسـڵمان دەبێـت هەوڵ بـدات لە ڕێـگەی حەلاڵەوە و بەو جۆرەی خوا پێی خۆشە ماڵ و سامان بە دەست بخات.

٣- کە فەرموودەیەکمان بیست، کە وترا: ئەمە فەرمـوودەی دروسـتی پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیە وسـلم)ە دەبێـت بەبـێ بیرکـردنەوە و دوودڵی،یەکسـەر بـاوەڕی پێبکەین و، بە ڕاسـت و

دروستی بزانین، چونکە پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) لە خۆیەوە قسە ناکات، بەڵکو ئەو پەیامی خوای گەورەی پێیە.

٤- ئەگەر قسە، یان فەرموودەیەکمان وەرگرت، دەبێت هەوڵ بدەین یەکسەر بیگەیەنین بە کەسانی تری جێ متمانە، تا ئەوانیش لێی سوودمەند بن و، ئێمەیش خێرمان بۆ بنووسرێت.

پرسیار: دوای موسڵمان بوونی ئەم کەسانە چی ڕوویدا ؟

وەڵام: دوای ئەوە هەریەک لەوانەی موسڵمان بووبوون، هەوڵیان دەدا کەسێکی تر موسڵمان بکەن و ئایینی خوای پێ بگەیەنن، (ئەبو بەکر) لە دوای پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) یەکەم کەس بوو، کە کەسێکی زۆر لەسەر دەستی ئەو موسڵمان بوون، بەمە ڕێژەی موسڵمانەکان زیادی کرد و ژمارەیان زۆر بوو.

ئیتر نەیاندەتوانی بە ئاسانی بە یەکتر بگەن و، پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) ببینن و گوێ بیستی فەرموودەکانی بن.

پرسیار: پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم)، بۆ ئەو گرفتە، چ چارەسەرێکی دۆزیەوە ؟

وەڵام: پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) بۆ ئەوەی ئەو گرفتە چارەسەر بکات و، هەموویان بتوانن پێکەوە کۆ ببنەوە و یەکتری ببینن، بڕیاریداماڵێک هەڵبژێرێت، تا هەمویان تێیدا کۆ

ببـنەوە، بـۆ ئەوەش پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیە وسـلم) مـاڵی (ئەرقەمـی کـوڕی ئەرقەمـی) هەڵبـژارد، تـا موسـڵمانان بە نهێنـی بێبـاوەڕان تیایـدا کۆببنەوە و، بتـوانن پێغەمـبەر(صـلی الـلە علـیە وسلم) ببینن، تا باسی ئیسلامیان بۆ بکات.[1]

پرسـیار: بـۆچی پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیە وسـلم) مـاڵی (ئەرقەمی کوڕی ئەرقەم)ی هەڵبژارد؟

وەڵام: پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیە وسـلم) لەبەر ئەم هۆکـارانە ماڵی (ئەرقەمی کوڕی ئەرقەم)ی هەڵبژارد:

١- لەبەر ئەوەی (ئەرقەمی کوڕی ئەرقەم)ی هەڵبـژارد، خۆی وەک موسڵمان نیشان نەدابوو، بۆیە هیچ کەس گومانی نەدەبرد موسڵمانان لەوێ کۆببنەوە و گفت و گۆ بکەن، خۆ (ئەرقەم) خۆی موسـڵمان بـوو، بەڵام لە لای بێبـاوەڕان خـۆی بە موسـڵمان نیشـان نەدەدا و، کەس نەیـدەزانی(ئەرقەم)چـی دەکـات و موسڵمان بووە.

٢- (ئەرقەم) لە هۆزێک بوو، کە دژی هـۆزی هاشـمییەکان بوو، واتا ئەگەریش بێباوەڕان بیانزانیـایە، کە (ئەرقەم)موسـڵمان بـووە و موسـڵمانان دەچـنە مـاڵەکەی ،نەیانـدەتوانی هێرش بـکەنە سـەری و مـاڵەکەی وێـران بـکەن و موسـڵمانان بکـوژن، چـونکە ئەگەر ئەوەیان بکردایە، جەنگ لە نێوان هەردوو هۆزەکەدا ڕووی دەدا.

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٦٥).

٣- (ئەرقەم) تەمەنی زۆر نەبوو، ئەو (١٦) ساڵان بوو، بۆیە کەس گومانی نەدەچوو بۆ ئەوەی، کەسێکی بچووکی وا بتوانێت کارێکی وا گەورە بکات.

٤- ماڵی (ئەرقەم)لە دەرەوەی شاردا بوو، موسڵمانەکانیش بە شەودا دەچوون بۆ ئەوێ، ئیتر بۆیە شوێنەکەیان نادیار بوو بۆ بێباوەڕان و، لەوێ بەبێ خەم کۆدەبوونەوە.[1]

پەند و ئامۆژگاریی:

١- لێرەوە فێری ئەوە دەبین، کە هاوەڵان چەندە گوێڕایەڵی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بوون و کەسیان لاساریی نیشان نەدەدا و، بڵێ با ماڵێکی تر یان لە شوێنێکی تر بێت، بەڵکو یەکسەر هەموویان ڕازی بوون و ئامادە بوون بە شەوو ڕۆژ لەخزمەتی فەرموودەکانیدا بن.

٢- ئەبێت کاتێک ئیشێک دەکەین، لە خۆمانەوە دەست پێ نەکەین، بەڵکو دەبێت بیری لێ بکەینەوە و بزانین چۆن باشە وا بکەین، هەروەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە کارەکانیدا ورد دەبوویەوە و، سەیری دەکرد چۆن زۆر باشە بەو شێوازەی دەکرد.

٣- هۆزایەتیی، یان نەتەوایەتیی، لە ئاییندا گرنگ نییە ،

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٩٩).

بەڵکو گرنگ ئەوەیە موسڵمان بین، براکانی ئێمە ئەوانەن، کە موسڵمانن دەبینین پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەر بە هاشمییەکانە، (ئەرقەم)یش سەر بە مەخزومییەکانە، ئەم دوو هۆزە دژی یەکتر بوون، کەچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و (ئەرقەم) یەکتریان زۆر خۆش دەویست و هیچ گوێیان نەدەدا بە دوژمنایەتی هۆزەکانیان، چونکە ئەو هۆزانە لەسەر شتێکی ناڕاست و بێ بنەما جەنگیان دەکرد و، هیچ کامێکیان نەچووبوونە ناو ئیسلامەوە.

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) چ وانەیەکی فێری هاوەڵان کرد؟

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک وانەیەکی فێری هاوەڵان دەکردو، لە ماڵی (ئەرقەم) کۆی دەکردنەوە، چەند وانەیەکی گرنگی فێر دەکردن، گرنگترینیان ئەمانە بوون:

١- باوەڕبوون بە خوای گەورە و پشت بەستن بە خوا: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێری دەکردن، کە تەنها خوایەک ئەم ئاسمان و زەوی و شتانەی دروستکردووە و دەیانپارێزێت، تەنها خودا (الله)یە، کەمرۆڤەکان دروست دەکات و گیانیان بە بەردا دەکات و ڕۆزیان دەدات ،هەروەها ئایینی خۆی دەنێرێت بۆیان، تا وەری بگرن و گومڕا نەبن.

جا هەر کەسێک باوەڕی هێنا بەو ئایینە ئەوا خوای گەورەی لە پشتە و خوای گەورە دەیپارێزێت، یان ئەوەیە خوای گەورە سەری دەخات بەسەر بێباوەڕاندا و، لە دوارۆژیشدا دەیخاتە بەهەشتی بەرینەوە، یان ئەوەیە خوای گەورە شەهیدی پێ دەبەخشێت و بە دەستی بێباوەڕان دەکوژرێت، ئەو کات خوای گەورە یەکسەر دەیباتەوە بۆ لای خۆی و، چی دەوێت بۆی دەکات و لە بەهەشتدا شوێنێکی بۆ دادەنێت، خوای گەورە موسڵمانانی خۆش دەوێت و لە گوناهەکانیان خۆش دەبێت.

٢- خۆشەویستی موسڵمانان بۆ خوا و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم): موسڵمانان لە وانەکان ئەوە فێر دەبوون، کە خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان لە هەموو کەس زیاتر خۆش بوێت، چونکە تەنها ئەوە سوودیان پێدەگەیەنێت، هەر کەسێک خوا و پێغەمبەری خۆش بوێت، لە ڕۆژی دوایی لەگەڵ ئەواندایە، هەر کەسیش ڕقی بێت لە خوا و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئەوا دۆزەخ شوێنییەتی، بەڵکو دەبێت موسڵمان خوا و پێغەمبەری لە دایک و باوکی و برا و خوشکی و خۆیشی زیاتر خۆش بوێت، نەوەک دایک و باوکی، یان خۆی زیاتر خۆش بوێت چونکە ئەوە تاوانە.

٣- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێری دەکردن، کە هیچ کەس ناتوانێت سوود و زیان بگەیەنێت بە کەس، مەگەر بە فەرمانی پەروەردگار نەبێت، بێباوەڕانیش ناتوانن زیان بگەیەنن

بە موسـڵمانان، مەگەر خـوای گەورە بیەوێـت موسـڵمانان تاقیبکاتەوە، تا بزانێت کامیان واز لە ئیسلام دینێت و کامیان هەر موسڵمانە.

٤- خـۆڕاگریی: دەبێـت موسـڵمان لەبەردەم سـەختیی و ناخۆشـییەکانی ژیانـدا خـۆڕاگر بێـت، مانـدوو نەبێـت و واز نەهێنێت، چونکە ئێمە کاتێک لەم دنیایە دەژین، خوای گەورە تاقیمان دەکاتەوە، تا بزانێت کاممان خۆڕاگرین و واز ناهێنین، ئەگەر هاتوو پارەمان نەبوو، یان نان نەبوو بیخۆین، یان دەوڵەمەند نەبووین، دەبێت نەچین دزی و تاوان بکەین، یان ئازاری دایک و باوکمان بدەین و، نەڵێین هەر دەبێت خەرجی و پارەمان بدەنێ و خۆراکی خۆشمان دەوێت، چونکە ئەگەر دایک و باوکمان نەیانبوو، ئەوا دەبێت ئێمەیش لەگەڵ ئەواندا خۆڕاگر بین و بڵێین: دایە گیان، بابە گیان! خوای گەورە تاقیمان دەکاتەوە، دەبێت ئێمە واز نەهێنین، ئەگەر بێباوەڕان ئازارمان بدەن، دەبێت هەر واز نەهێنین و بڵێین: ئێمە موسڵمانین.

٥- دڵسۆزیی: پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەوانەکانیدا هاوەڵانی فێری ئەوە دەکرد، کە دڵسۆز بن و کەمتەرخەمی نەنوێنن، هەرچی کارێکیان پێدەکرێت بیکەن، بەڵام نابێت کاتێک کارێکی چاک دەکەن لەبەر ئەوە بیکەن، کە خەڵک پێیان بڵێ: ئێوە چاکن، چونکە ئەوە سزاکەی دۆزەخە، بەڵکو دەبێت تەنها لەبەر خوا ئیشی چاک بکەین و، چاوەڕێ نەبین

کەس پێمان بڵێ: دەستت خۆش، یان تۆ چاکیت، چونکە ئێمە بۆ خوا ئیش دەکەین و پاداشتیش لەو وەردەگرین.

٦- کاری چاکەکردن وانەیەکی تر بوو، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێری هاوەڵانی دەکرد، دەبێت موسڵمان هەمیشە کاری چاکە بکات و نەچێت بە لای خراپەدا، چونکە چاکەکردن لای خوا خۆشەویستمان دەکات و پاداشتی ڕۆژی دوایی هەیە، کە بەهەشتە، جگە لەوەی لە دنیا خۆمان سوودی لێدەبینین، بەڵام تاوانکردن مایەی زەرەر و زیانی دنیامانە و، خوای گەورەش لێمان دەرەنجێت ، ئەگەر خراپەیەکمان کرد، دەبێت بە پەلە تەوبە بکەین و بڵێین: خوایە گیان! ئەمجارە ئەو تاوانە دووبارە ناکەمەوە و چاکە دەکەم، هەر کەسێک چاکە بکات، لە لای خوای گەورە بە چاکە بۆی دەنووسرێت لە دەفتەری تایبەتدا ناوی دەنووسرێت، کە ئەو کەسە چاکەی کردووە و دەبێت لە ڕۆژی دواییدا بچێتە بەهەشت، چونکە خوای گەورەو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆشیان دەوێت.

٧- دوعاکردن و پاڕانەوە لە خوای گەورە و میهرەبان: موسڵمان دەبێت هەر شتێکی ویست، داوا لە خوای گەورە بکات، تاکو پێی ببەخشێت، ئەگەر حەزی کرد فێری زانست بێت، دەبێت بچێتە لای مامۆستایەک فێری زانست بێت و خۆی کتێب بخوێنێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت داوا لە خوای گەورە بکات، تا یارمەتی بدات زانستەکە فێر بێت، ئەگەر نا ئەو کات

پاداشتمان لای خوا نابێت، چونکە هەموو شتێک هی خوایە، موسڵمان دەتوانێت لە هەموو کاتێکدا داوا لە خوا بکات و کەس ناتوانێت ڕێگەی لێ بگرێت، چونکە خوای گەورە دەنگی دەبیستێت، ئەگەر بە دەنگی زۆر نزمیش قسە بکات، هەتا زۆریش داوا بکەی خوای گەورە زیاتر تۆی خۆش دەوێت، خوای گەورە زۆر حەز دەکات گوێ بگرێت لە دوعا و نزای منداڵان و ستەم لێکراوان کاتێک منداڵێک دوعا دەکات، خوای گەورە بە جوانی گوێی لێ دەگرێت و ئەو منداڵەی زۆر زۆر خۆش دەوێت.

٨- خوێندنەوە و خوێندەواریی: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) موسڵمانانی فێر دەکرد، کە با هەمیشە سەرقاڵی خوێندن و زانست بن، چونکە وڵات و جیهانی ئیسلامی، تەنها بە زانست پێش دەکەوێت، خوای گەورە زۆر ئەو کەسانەی خۆش دەوێت، کە فێری زانست دەبن، هەرچی فریشتەی خوا هەیە دوعا دەکەن بۆ ئەو کەسانەی دەگەڕێن بە دوای زانستدا و، دواتر خەڵکی تریش فێر دەکەن.

٩- ڕاستگۆیی و قسە جوانی: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێری دەکردن، کە هەرگیز نابێت موسڵمان درۆ بکات، بەڵکو دەبێت ڕاستگۆ بێت، چونکە خوای گەورە هەرگیز حەز ناکات درۆزن ببینێت، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش ڕقی لە درۆزنە، هەروەها دەبێت جنێو و قسەی ناشرین و غەیبەت نەکەین و، قسەی جوان بکەین.

١٠- پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) موسڵمانانی فێر دەکرد، کە هەمیشە پشتگیری حەق و ڕاستی بکەن، تەنانەت ئەگەر برا و خوشکیان خراپ بوون، نابێت پشتگیریان بکەن.

بەڵێ، ڕۆڵە ئازیزەکانی ئیسلام و موسڵمانان، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) موسڵمانانی فێری ئەم ڕەوشتانە دەکرد، جا کامتان خوا و پێغەمبەری خۆش دەوێت، با ئەم وانانە فێر ببێت و جێبەجێیان بکات، تا خۆشەویست بێت لە لای خوای گەورە و پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و لە قیامەتدا بچێتە بەهەشت.

پرسیارەکانی بەشی دووەم:

١- سروش (وەحی) چییە و کێ بۆ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ی هێنا ؟

٢- پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆچی دەچوو بۆ ئەشکەوتی (حراء)؟

٣- خەدیجە چی کرد بە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و، دوایی بردی بۆ لای کێ؟

٤- بۆچی خەدیجە، (وەرەقەی کوڕی نەوفەلی) هەڵبژارد، تا بچێت بۆ لای؟

٥- یەکەم ئایەتی قورئان، کە دابەزی چی بوو؟ چ

فەرمانێکی تێدایە بۆ موسڵمانان؟

٦- پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) چی کرد، کاتێک فریشتەکە لە ئەشکەوت هات بۆ لای؟

٧- بانگەوازی نهێنی واتای چییە؟ چ سوودێکی هەیە؟

٨- یەکەم ئافرەت کێ بوو، کە موسڵمان بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

٩- یەکەم پیاو کێ بوو، کە موسڵمان بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

١٠- یەکەم منداڵ کێ بوو، کە موسڵمان بوو؟ چی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) بوو؟

١١- ئەرقەم کێ بوو؟ بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئەوی هەڵبژارد ؟

١٢- دەتوانیت باسی ئەو وانانە بکەیت، کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فێری موسڵمانانی کردن؟

١٣- بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)، عەلی کوڕی ئەبو تالیبی هێنا بۆ لای خۆی ؟

١٤- بۆچی بە ئەبو بەکریان دەوت: ڕاستگۆ (صدیق)؟

١٥- کاتێک موسڵمانەکان زۆر بوون، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) چی کرد؟

بەشی سێیەم

بـانگــەوازی ئــاشکــرا

پــاش ئەوەی پێغەمــبەر و هــاوەڵا،ن بە نهێنــی ســەرقاڵی بەجێگەیاندنی ئیسلام و، بانگەوازی نهێنی بوون لە نێو خەڵکدا و بێبـاوەڕان نەیاندەبیسـت، موسـڵمانان بە ئاشـکرا باسـی ئیسـلام و یەکخواپەرسـتیی بـکەن و، خەڵـک بـۆ ئـاییـنی ئیسـلام بانـگ بکەن.

خوای گەورە دوای ئەوە فەرمـانیکرد بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسـڵمانان، لەمەودوا بە ئاشـکرا و لەبەر چـاوی خەڵـک بـانگەواز بـکەن بـۆ ئـاییـنی ئیسـلام و، واز بهێـنن لە بانگەوازی نهێنی.[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بۆ جێبەجێکردنـی فەرمـانی خــوای گەورە کەوتە ڕێ بــۆ نــاو خەڵــک و چــوویە ســەر بەرزاییەک، کە لە هەموو خەڵکەکە بەرزتر بوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هاواری کرد بە ناو خەڵکدا و بـانگی کـردن ،تـا هەموویـان کـۆببنەوە و گـوێی لـێ بگـرن، خەڵـکەکەش، کە ئەومیـان بیسـت کۆبـوونەوە و کەوتـنە گـوێ لێگرتنی.[2]

---

(١) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (١٨٧).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٦٨).

پرسیار: بۆچی خەڵکەکە هەموویان کۆبوونەوە، تا گوێ لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)بگرن؟

وەڵام: چونکە هەموویان متمانەیان هەبوو بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ڕێزی زۆریان دەگرت، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەسایەتییەکی گەورەی هەبوو لە لای خەڵک بە گشتیی، بۆیە ئامادە بوون کۆببنەوە.

کاتێک خەڵکەکە هەموویان کۆبوونەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەوتە قسەکردن بۆیان و پێی فەرموون: ئێستا ئەگەر من بڵێم: خەڵکێکی زۆر لە پشتەوە دێن و بەرەو ئێرە، ئایا ئێوە بڕوام پێدەکەن؟

خەڵکەکە وتیان: ئێمە هیچ درۆیەکمان لە تۆ نەبیستووە ، تۆ هەمیشە ڕاستگۆ بوویت، بۆیە هەرچییەک بڵێیت، باوەڕت پێدەکەین.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: دەی باوەڕم پێ بکەن، من پێغەمبەری خودام ، خوای گەورە منی ناردووە،تا ئێوە فێری ئیسلام بکەم و فەرمایشتی خواتان پێ بگەیەنم.[١]

کەچی هەموویان کەوتنە ژاوەژاوو دەمە قاڵە و، دوودڵی ڕووی تێکردن، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چاوەڕێی دەکرد، تا بزانێت چی دەکەن.

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە(٧٠).

لەو کاتەدا مامێکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە زۆر خراپ و نەزان بوو، کەوتە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەمە خەڵکەکەی تریش باوەڕیان نەهێنا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و کەوتنە گاڵتە پێکردنی.[١]

پرسیار: ئەو مامەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو مامەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ناوی(ئەبو لەهەب) بوو،[٢] کە بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی وت: دەستت بشکێت.

خوای گەورەیش ئایەتی دابەزاندە خوارەوە وفەرمووی: [تبت يدا أبي لهب وتب...].[٣]

واتا: دەستی (ئەبو لەهەب) بشکێت و ئەو قوڕ بە سەروماڵ کاول بێت.

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (١٢٢).
(٢) ابن الاثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٦٦٠).
(٣) ابن تیمیة: مجموعة الفتاوی، بەرگی هەشتەم، لاپەڕە (٦١٢).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- پێویستە خوای گەورە هەرچیمان پێ بفەرموێت، ئێمە وا بکەین، نەوەک بە خواست و ئارەزووی خۆمان بجوولێینەوە، کە خوا فەرمووبەتی بە نهێنی بانگەواز بکەن، دەبێت بە نهێنی بانگەواز بکەین، ئەگەریش فەرمووی بە ئاشکرا، دەبێت یەکسەر گوێڕایەڵی بین.

٢- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەوتە هەوڵی ئەوەی خەڵکەکە کۆبکاتەوە، تا هەموویان گوێی لێبگرن و بزانن ئەو چیان پێدەڵێت، نەوەک بچێت یەک یەک بیانگرێت و قسەیان بۆ بکات، بۆیە ئێمەیش کاتێک دەمانەوێت قسەی چاک بکەین، دەبێت هەوڵ بدەین خەڵکێکی زۆر گوێمان لێبگرن، تا لێی سوودمەند بن.

٣- کاتێک دەمانەوێت شتێک فێری کەسێک، یان خەڵکی زۆر بکەین، نابێت تەنها قسەی بۆ بکەین، بەڵکو دەبێت بە کردار بۆی بخەینە ڕوو و نموونەی جوان و ڕوونی بۆ بهێنینەوە، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە کرداریی چووە سەر بەرزاییەکە و نموونەی بۆ هێنانەو، تا بە جوانی لێی تێبگەن و گوێی لێبگرن.

٤- موسڵمان بوون و باوەڕداریی بە خزمایەتی نییە، واتا ئەگەر کەسێکمان بینی زۆر موسڵمان و چاک بوو، ئیتر نابێت

وا بزانین خزم و کەس و کارەکەشی چاک و باوەڕدارن، وەک دەبینین پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆی چەندە چاک و باوەڕدارە.

کەچی، مامی زۆر خراپ بوو، کەوتە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و باوەڕی نەهێنا بە ئیسلام، هەروەها پێغەمبەر ئیبراهیم خۆی زۆر باش بووە ،کەچی باوکی بتی دروست دەکرد، هەروەها پێغەمبەر نوح (علیه السلام) زۆر باش بوو، کەچی کوڕەکەی بێباوەڕ و خراپەکار بوو، بۆیە، ئەگەر ئێمەیش خزمی خراپمان هەبوو، دەبێت هەر بەردەوام بین لە موسڵمانیدا.

پرسیار: جیاوازی لە نێوان ئەبو تالیب و ئەبو لەهەب چییە ؟

وەڵام: ئەبو تالیب و ئەبو لەهەب هەدووکیان مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوون، هەردووکیشیان بێباوەڕ بوون، (ئەبو لەهەب) گاڵتەی بە پێغەمبەر دەکرد (صلی الله علیه وسلم) و دژی ئایینی ئیسلام بوو، دەیویست ئازاری موسڵمانان بدات، بەڵام (ئەبو تالیب) ،پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی خۆشدەویست و پشتگیریی دەکرد و، نەیدەهێشت بێباوەڕەکان ئازاری بدەن، یان بیکوژن[(١)] جا با بزانین ،کەهەندێ جار هەیە کەسێک بێباوەڕە، بەڵام زیانی نییە بۆ باوەڕداران و موسڵمانان.

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (١٥٢).

ئازاردانی موسڵمانان:

بێباوەڕان کاتێک بە موسڵمان بوونی ئەو خەڵکەیان زانی، کەوتنە دژایەتیکردن و ئازاردانیان، بۆ ئەمەش هەموو ڕێگەیەکیان دەگرتەبەر، ئەوان کاتێک موسڵمانێکیان دەدی، هەرچیان پێ بکرایە لە ڕووی دەیانکردو، جۆرەها سووکایەتیان پێدەکرد، تا وای لێبکەن واز لە ئیسلام بهێنێت.[١]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان موسڵمان نەدەبوون و ئازاری موسڵمانانیان دەدا؟

وەڵام: بێباوەڕان لەبەر ئەم هۆکارانە موسڵمان نەدەبوون:

١- ئەوان دەیانویست چیان دەوێ بیکەن، هەر لە تاوان و خراپە و داوێن پیسیی و ستەم و هەر کارێکی تر، بەڵام ئیسلام ڕێگەی نەدەدا ئەو کارانە بکەن، بەڵکو دەبێت ئەوان،تەنها ئەو ئیشانە بکەن، کە ئایینی ئیسلام فێریان دەکات.

٢- ئەوان هەستی نەتەوەپەرستیان هەبوو و، ڕەگەز پەرستانە بیریان دەکردەوە، ئەوان دەیانوت: دەبێت هۆزی ئێمە ئیسلام بگرێتەخۆ، یان ئیسلام بەس بۆ عەرەب بێت، یان دەبێت ئیسلام گوێڕایەڵی خواستەکانی عەرەب بێت و ڕێگەیان لێنەگرێت، تا ئێمە حەز بە چی دەکەین بیکەن، بەڵام ئیسلام بەمە ڕازی نەبوو،

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٧٠-٧٤).

بەڵکو دەیوت: ئاینی خوا بۆ هەموو مرۆڤایەتییە و نەتەوەکان هەموویان وەک یەک وان و، تاوان و خراپەیش حەرامە بۆ هەموو کەسێک.

٣- ئەوان دەیان وت: دەبێت ئێمە لەگەڵ خەڵکی هەژاردا تێکەڵ نەبین ، بەڵکو دەبێت ئایین و بەرنامەی دەوڵەمەندەکان جیاواز بێت، لە بەرنامەی کەسە هەژارەکان.

٤- ئەوان نەزانانە بیریان دەکردەوە و، ئامادە نەبوون عەقڵ و هۆشی خۆیان بەکار بێنن،تا بزانن ئایینی ئیسلام سوودی هەیە بۆیان، یان زیانی هەیە؟

هەروەها بێباوەڕان هەمیشە لە ئازاردانی موسڵماناندا بوون، تا بتوانن موسڵمانان بگێڕنەوە بۆ نەزانیی و بێباوەڕیی، واتا: ئامانجی ئەوان ،تەنها ئەوە بوو،کە موسڵمانان بکەنەوە بە بێباوەڕو، ئایینی ئیسلام لەناوبەرن.

پرسیار: ئایا بێباوەڕەکان دەتوانن ئایینی ئیسلام لەناو بەرن ؟

وەڵام: نەخێر، هەرگیز بێباوەڕان ناتوانن ئایینی ئیسلام لە ناو بەرن، چونەک خوای گەورە ڕێگەیان پێنادات، ئەوەتا زیاتر لە ١٤٠٠ساڵە نەیانتوانیوە لە ناوی بەرن.

پەند و ئامۆژگاریی:

دەبێت ئێمەی موسڵمان چاوەڕێی ئەوە بکەین، هەر کاتێک کەم و لاوازین، بێباوەڕان ئازارمان بدەن، بەڵام نابێت ئێمە ماندوو بین و نابێت واز بهێنین، بەڵکو دەبێت هەموو هەوڵێکی خۆمان بدەین، تا سەر بکەوین بە سەریانداو، بەرنامەی خوای گەورە جێبەجێ بکەین.

١- هەموو ئامانجی بێباوەڕان لە ناوبردنی ئیسلام و موسڵمانانە، بۆیە دەبێت پێیان هەڵنەخەڵەتێین و ڕێگە نەدەین ئەو کارە ناپەسەندە بکەن، خوای گەورەش یارمەتیمان دەدات.

پرسیار: بێباوەڕان دژایەتی چییان دەکرد؟

وەڵام: بێباوەڕان دژایەتی ئەمانەیان دەکرد:

١- خوای گەورە.

٢- پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم).

٣- قورئانی پیرۆز.

٤- موسڵمانان.[1]

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاثةرة (١٢٢-١٢٨).

١- خوای گەورە:

بێباوەڕان لە دژایەتی خوای گەورە، هەستان بە قسە وتن بە خوای گەورە و گاڵتەیان دەهات لە خوای گەورە، ئەوان دەیانوت: کە خوای گەورە هەیە، بەڵام دەیانوت: خوای ئێمە و خوای موسڵمانەکان جیاوازە، ئەوان بتیان دەپەرست و دەیانوت: بتەکان نزیکمان دەکەنەوە لە خوای گەورە، بێباوەڕەکان بە موسڵمانەکانیان دەوت: ئێوە ڕۆژێک خوای ئێمە بپەرستن، با ئێمەش ڕۆژێک خوای ئێوە بپەرستین.

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان وایان بە موسڵمانان دەوت ؟

وەڵام: بۆ ئەوەی:

١- موسڵمانەکان دژایەتیان نەمێنێت لەگەڵ بێباوەڕاندا.

٢- تا بتوانن موسڵمانەکان وا لێبکەن، خوای گەورە و بتەکانی ئەوان وەک یەک سەیر بکەن، ئەگەریش موسڵمانەکان بەوە ڕازی بن، ئەو کات هەڵدەگەڕێنەوە و دەبنەوە بە بێباوەڕ.

پرسیار: ئەی خوای گەورە چی بە موسڵمانان فەرموو ؟

وەڵام: خوای گەورە بە موسڵمانانی فەرموو، کە بەوە ڕازی نەبن و پێیان بڵێن: ئایینی خۆتان بۆ خۆتان و ئایینی خۆمان بۆ خۆمان، ئێمەش وەک ئێوە ناکەین.

پرسیار: خوای گەورە لە کام سورەتی قورئاندا ئەمە دەفەرمووێت ؟

وەڵام: خوای گەورە لەسورەتی(الكافرون)دادەفەرمووێت: [قل يا أيها الكافرون...].[1]

تێبینی: داوا لە مامۆستاكەت بكە، واتای ئەم سورەتەت بۆ بكات، یان لە كتێبێكدا، كە واتای كردوون، واتاكەی بە جوانی بخوێنەوە.

دژایەتیكردنی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم):

بێباوەڕەكان دوای خوای گەورە، كەوتنە دژایەتیكردنی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)وگاڵتەیان پێدەكردو قسەی نارەوایان پێدەوت، ئەوان پێیان دەوت: (درۆزن، شێت، جادوگەر، شاعیر، كاهین...)، بەڵام لە هەموو جارێكدا خۆیان بە درۆ دەكەوتنەوە و نەیاندەتوانی بیسەلمێنن.

هەروەها ئەوان بە شێوەی جەستەیش ئازاری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یان دەدا، بۆ ئەمە كاتێك پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) نوێژی كرد و چوویە سوجدە، بێباوەڕەكان پیسی وشتریان هێنا و كردیان بەسەر سەری پیرۆزی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)دا و گاڵتەیان پێدەكرد، تا (فاتیمە)ی كچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) هات و تورە بوو و لایبرد و كەوتە گریان، هەروەها لە ڕێگەكەیدا بەرد و دار و دڕك و

(١) قورئانی پیرۆز، سورەتی الكافرون، لاپەڕە (٦١٢).

چاڵیان هەڵدەکەند، تا ئازاری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بدەن و ،ناچاری بکەن واز بهێنێت و بە گوێی ئەوان بکات.(١)

پرسیار: حەز دەکەیت تۆ لە خۆشیدا بیت و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئازار بدرێت؟

دژایەتیکردنی قورئان:

هەروەها بێباوەڕان دژایەتی قورئانیان دەکرد و دەیانوت: هەمووی درۆیە و قسەی گێلانەیە و هیچی ڕاست نییە، کەچی کاتێک دەیانبیست بێدەنگ دەبوون و هیچیان بۆ نەدەکرا و دەوەستان!

ئەوان هەوڵیان دا شتێک بنووسن لە قورئان باشتر بێت،یان وەک ئەو بێت کەچی نەیانتوانی.

دژایەتیکردنی موسڵمانان:

پاش ئەمانە بێباوەڕان دەهاتن دژایەتی موسڵمانانیشیان دەکرد و ئازاریان دەدان و گاڵتەیان پێدەکردن، پشت بە خوا، دواتر چەند نموونەیەک باس دەکەین و پەند و ئامۆژگاریان پێ وەردەگرین.

پرسیار: ئەی بۆچی خوای گەورە فەرمانی کرد، کە جەنگ نەکەن ؟

---

(١) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٦٠ تا دواتر).

وەڵام: چونکە:

١- موسـڵمانان ژمارەیـان کەم بـوو، هەروەهـا تـازە دامەزراو بـوون و نەدەکـرا بەبێـئەوەی ژمارەیـان زۆر بێـت و بـڵاو ببـنەوە جەنگ بکەن، چونکە هێشتا ئەوان چەکیشیان پێ نەبوو، ئیتر چۆن جەنگ بکەن ؟

٢- بـۆ ئەوەی بیسـەلمێنن، کە موسـڵمانان خـۆڕاگرن و ئەوان ئاژاوەگێڕ نین، بەڵام هەر دەبێت دواتر تۆڵەی خۆیان بسەننەوە.[1]

پرسـیار: بـۆچی خـوای گەورە، موسـڵمانانی لەو ئـازار و ئەشکەنجەیە ڕزگار نەکرد ؟

وەڵام: خوای گەورە دەیتوانی موسڵمانان ڕزگـار بکـات، بەڵام لەبەر ئەم هۆکارانە ڕزگاری نەکردن:

١- خـوای گەورە ویسـتی موسـڵمانەکان تـاقی بکـاتەوە، تـا بزانرێـت کامیـان خـۆڕاگرە و کامیـان لاوازە و خـۆی ناگرێـت، ئەوەی خـۆڕاگرە و لەسـەر ئـاییـنی ئیسـلام و گـوێڕایەڵی خـواو پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بەردەوامە، ئەو کەسـە پاداشتەکەی بەهەشتە و لای خوایە، هەر کەسیش خۆی نەگرێت و هەڵگەڕێتەوە ببێـتە بێبـاوەڕ، وەک بێبـاوەڕان دەچێـتە دۆزەخ، واتا: خوای گەورە ویستی پـاک و پیس و خۆڕاگر و لاواز جیا بکاتەوە.

---

(١) محمد قطب، چۆن بانگەوازی خەڵک بکەین.

٢- تا موسڵمانان دەروونی خۆیان ڕا بهێنن لەسەر هەموو بارودۆخێکی سەخت و ناخۆش، نەوەک ئەگەر لەسەر خۆشی و کامەرانی بژیت و، دواتر تووشی سەختیەک بن خۆیان ڕانەگرن و واز بهێنن ،یان لە ناو بچن.

٣- تا مرۆڤەکان بەگشتیی، خراپە و دڕندەیی و ستەمی بێباوەڕانیان بۆ دەربکەوێت، چونکە ئەو بێباوەڕانە هەمیشە ئازاری موسڵمانیان دەدا، کەچی کاتێک موسڵمانەکان سەرکەوتن، ئازاری بێباوەڕەکانیان نەدەدا و تۆڵەی خۆیان لێ نەسەندنەوە.

٤- خوای گەورە موسڵمانانی لەو ماوەیەدا ڕزگارنەکرد ، تا پلە و پایەیان بەرز ببێتەوە و خوای گەورە پاداشتی زۆریان بۆ دابنێت، چونکە هەر موسڵمانێک لە دنیا تووشی ئازار و ناڕەحەتی ببێت، خوای گەورە لە جیاتی ئەوەدا چاکەی بۆ دەنووسێت و پاداشتی خێری دەداتەوە، کە بەهەشتی بەرین و هەمیشەییە.(١)

پرسیار: ئایا بێباوەڕان لە ئازاردانی موسڵماناندا، سوودیان بینی ؟

وەڵام: نەخێر، موسڵمانان هەرگیز وازیان نەدەهێنا و ڕۆژبەڕۆژ زیاتر دەبوو، بۆیە بێباوەڕان لە جیاتی ئەوەی موسڵمانان کەم بکەنەوە، کەچی زیادیان دەکرد، هەروەها جیهان بە گشتی

---

(١) محمد قطب، چەمکانێ کە دەبێت ڕاست بکرێنەوە.

کاتێک ئەو کارە توند و تیژانەی عەرەبە بێباوەڕەکانیان بینی، لێیان بێزار بوون و پایەی عەرەبە بێباوەڕەکان لە لایان دایەزی، چونکە هەر کەسێک دژایەتی خوا و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ئیسلام بکات، هەر دەبێت ڕۆژێک لە ڕۆژان سەری شۆڕ بکات و لە ناو بچێت، ئەگەریش بێباوەڕ ماوەیەک دەسەڵاتی هەبێت، با دڵی خۆی خۆش نەکات، چونکە خوای گەورە دەیەوێت تاوانیان زیاتر ببێت و بەشیان نەمێنێت و بیانخاتە دۆزەخەوە.

چەند نموونەیەکی ئازاردانی موسڵمانان:

با لێرەدا چەند نموونەیەک بخەینە ڕوو لەو نموونانەی، کە بێباوەڕان ئازاری موسڵمانانیان دەدا:

١- ئەبو بەکری صدیق:

(ئەبوبەکر)هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەوی زۆر خۆش دەویست و، هەمیشە حەزی دەکرد لەگەڵیدا بێت.

جارێکیان بێباوەڕان گوێیان لە (ئەبوبەکر)بوو، کە باسی ئیسلامی دەکرد و پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) لە لای ئەبو بەکردا بوو، بێباوەڕەکان بە پەلە کۆبوونەوە و بڕیاریاندا: ئازار و ئەشکەنجەی (ئەبوبەکر)بدەن، تا جارێکی تر باسی ئیسلامەتی نەکات.

بۆیە بە دار و نەعل و شەق و زللە، کەوتنە ئازاردانی ئەو هاوەڵە ئازیزە و، دەم و چاویان پڕکرد لە خوێن و ئازارێکی زۆریان دا، تا لە هۆش خۆی چوو، لەو کاتەدا هەندێ کەس، کە لە هۆزی (بەنو قەیم) بوون ،ئەبو بەکریان خستە بەتانییەکەوە و بردیانەوە بۆ ماڵی خۆی و، بێزار بوون لەو هەڵوێستە ناشرینە و وتیان: ئەگەر (ئەبوبەکر)بمرێت، دڵنیا بن تۆڵەتان لێ دەستێنینەوە.

(ئەبوبەکر)بە هۆشدا هاتەوە و خەڵکەکە هەواڵیان دەپرسی، (ئەبوبەکر)یەکسەر وتی: کوا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟!

چی بەسەر هاتووە؟!

حاڵی چۆنە؟!

ئەو هاوەڵە ئازیزە بیری لای ئازارەکانی خۆی نەبوو، بەڵکو بیری لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو, هەواڵی ئەوی دەپرسی، پاشان خەڵکەکە ڕۆیشتن و تەنها دایکی لە لای مایەوە.

ئەو کات (ئەبوبەکر)زۆر تکای لە دایکی کرد، تا هەواڵی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی بۆ وەربگرێت، دایکیشی چوو بۆ لای ژنێکی موسڵمان، کە (ئەبو بەکر)یش و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یشی دەناسی، پرسیاری کرد، تا بزانێت بارودۆخی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چۆنە؟ چونکە (ئەبوبەکر)تەواو لە بیری ئەودایە، بەڵام ژنەکە، کە ناوی (دایکی جەمیل) بوو،

وتـی: مـن نە (ئەبوبەکر)دەناسـم و نە پێغەمـبەر دەناسـم، بەڵام ئەگەر حەز دەکەیت دێم بۆ لای کوڕەکەت بزانم چییەتی.

کاتێـک چـوو بـۆ لای (ئەبـو بەکـر) زۆر بێتـاقەت بـوو ، خەریک بوو بگری ، وتی: یاخوا دەستیان بشکێت بۆچی وایان لێکردیت؟

ئەویـش وتـی: دایکـی جەمیـل! ئەدی پێغەمبەر(صـلی الـله علیه وسلم) بارودۆخی چۆنە؟

(دایکـی جەمیـل)یـش بە سـووکی بە ئەبو بەکـری وت: ئـاخۆ دایکت لێرەیە ناکرێت بزانێت.

(ئەبوبەکر)پێی وت: مەترسە، دایکم خراپ نییە ، ئەو ژنێکـی باشە و شت ناگێڕێتەوە.

دایکـی جەمیلیش وتـی: پێغەمبەر(صـلی الـله عـلیە وسـلم) زۆر باشە و لەش ساغە و لە ماڵی (ئەرقەم)ە.

ئەبو بەکریش وتـی: سوێند بە خوا، تـا پێغەمبەر(صلی الله علـیە وسـلم) نەبیـنم نە نـان دەخـۆم و نە ئـاو دەخـۆمەوە، بـۆیە چاوەڕوانیان کرد ،تا بارودۆخەکە هێور بوویەوە، ئەو کات دایکی جەمیل و دایکی (ئەبوبەکر)هەر یەکەیان لایەکی (ئەبو بەکر)یان گرت و بردیان بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم).

یەکسەر پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) باوەشی پێداکرد و ماچی کرد، موسڵمانەکانیش باوەشیان پێداکرد، پێغەمبەر(صلی

الله علیه وسلم) سەیری ئەبوبەکری کرد و فەرمووی: ئەبو بەکر!

ئەبو بەکریش وتی: بەڵێ، ئەی پێغەمبەری خوا! بە دایک و باوکەوە بە قوربانت بم، من ئازارێکی وام نییە ،ئەمە دایکمە و زۆر لەگەڵم چاکە، دوعای بۆ بکە، با موسڵمان بێت و پێی بڵێ: با موسڵمان بێت.

پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) دوعای بۆ کرد و پێی فەرموو: موسڵمان بێت، بەمە دایکی ئەبو بەکریش موسڵمان بوو و ژمارەی موسڵمانەکان زیادی کرد.[1]

پرسیار: بۆچی (ئەبوبەکر)داوای لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کرد، تا دوعای چاکە بۆ دایکی بکات ؟

وەڵام: چونکە دایکی ئەبوبەکر زۆر چاک بوو لەگەڵ ئەبو بەکردا و خزمەتی دەکرد، ئەبو بەکریش ئەوی خۆش دەویست، بۆیە حەزی نەکرد بچێتە دۆزەخەوە.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت ئێمە لە هەموو کاتێکدا، هەوڵ بدەین باسی ئیسلام بکەین و لە بێباوەڕان نەترسین.

٢- دەبێت ئێمە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ممان لە خۆمان خۆشتر بوێت و، حەز بکەین هەمیشە پێغەمبەر(صلی

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (١٤٧).

الله علیه وسلم) ببینین، ئەویش بەوەی دوعا بکەین،کە خوای گەورە لە دنیادا بە خەوی خۆش نیشانمان بدات ، ئێمەیش بە گوێی فەرموودەکانی بکەین، لە ڕۆژی دواییشدا بچینە خزمەتی پێغەمبەری ئازیزمان(صلی الله علیه وسلم) و، لە لایدا دابنیشین و قسەی لەگەڵدا بکەین.

٣- دەبێت ئەو شتانەی زۆر گرنگن و ئەو شتانەی نهێنین، لای هەموو کەس باسیان نەکەین ، وەک دەبینین دایکی جەمیل بە دایکی ئەبو بەکری نەوت، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە کوێیە و چی دەکات، بەڵکو خۆی بێئاگا کرد، تا شوێنەکەی دەرنەکەوێت.

٤- دەبێت ئیشەکانمان لە کاتی خۆیاندا بکەین، نەوەک هەر لە خۆوە چیمان ویست، یەکسەر دەست پێبکەین، سەیرکەن (ئەبوبەکر)نەچوو بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا خەڵکەکە ڕۆیشتن و بارودۆخەکە ئاسایی بوویەوە و کەمێک لەشی ساغ بوویەوە ، ئەو کات چوو.

٢ـ بێباوەڕان دەیانەوێت پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) پەشیمان بکەنەوە:

هەموو جارێک بێباوەڕان کۆدەبوونەوە و پێکەوە قسەیان دەکرد، تا بزانن چی بکەن، کە بتوانن پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) پاشگەز بکەنەوە و وازی پێ بهێنن، ئەمجارەیان پلانێکی تازەیان دانا و چوون بۆ لای (ئەبو تالیب)ی مامی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و داوایان کرد، تا (ئەبو تالیب تکا بکات لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا واز بهێنێت، ئەوان وتیان: چەندە پارە و ماڵ و سامانی دەوێت دەیدەینێ، چەندە ژن و کچی دەوێت پێی دەدەین، دەیکەین بە گەورەی خۆمان بەڵام با واز لەم کارەی بهێنێت.[١]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان چوون بۆ لای ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)؟

بێباوەڕان نەچوون بۆ لای مام و خزمەکانی تری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئەوان چوون بۆ لای ئەبو تالیب، چونکە دەیانزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەبو تالیبی خۆش دەوێت و گوێی بۆ دەگرێت، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەر لە منداڵیەوە هەر لە لای ئەبو تالیب بووە.

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (١٣٥).

کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هاتەوە بۆ ماڵەوە، ئەبو تالیب پێی وت: پێغەمبەر گیان، برازای شیرینم! گەورەکانی قورەیش و مەککە هاتوون بۆ لام و داوام لێدەکەن بە تۆ بڵێم: واز بهێنیت لەم کارەت و چی شتێکت دەوێت ئەوان پێت دەدەن.

پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: مامە گیان! سوێند بە خوا، ئەگەر خۆر و مانگ بخەنە دەستی ڕاست و چەپم، من واز ناهێنم لەم کارە و بانگەواز دەکەم بۆ ئیسلام، یان دەبێت لەم ڕێگەیەدا شەهید ببم، یان دەبێت سەربکەوم و دینی خوا سەربخەم، ئەبو تالیبیش وتی: دەی باشە کوڕم بەردەوام بە منیش پشتگیریت دەکەم.[1]

پەند و ئامۆژگاریی:

١- بێباوەڕان هەرگیز واز لە موسڵمانان ناهێنن و هەر جارە و پلان و تەڵەکەیەک دەنێنەوە بۆ موسڵمان، تا لە خشتەی بەرن و بیبەن بەرەو گومڕایی، بە تایبەت ئەوان زۆر گرنگی دەدەن بە پارە و بە ژن و بە کچ، چونکە مرۆڤ زوو بە پارە هەڵدەخەڵەتێت، کوڕ و کچیش زوو بە یەکتر هەڵدەخەڵەتێن و تووشی تاوان دەبن.

٢- نابێت لەبەردەم خزم و کەس و کارماندا ڕووگیر بین و واز بهێنین، بۆ نموونە: ئەگەر مام، یان خاڵێکمان وتی: نوێژ

(١) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (١٩٦).

مەکە و بۆ خۆت دانیشە، نابێت بە گوێی بکەین، بەڵام دەبێت بە ڕێزەوە وەڵامی بدەینەوە و تووڕە نەبین.

٣- ئازاردانی عەممار و شەهیدکردنی دایک و باوکی:

عەممار، کوڕی یاسر بوو، دایکیشی ناوی (سومەییە) بوو، ئەوان لە بنەڕەتدا خەڵکی یەمەن بوون و هاتبوونە مەککە، واتا: لە مەککەدا خزم و کەس و کاریان نەبوو، کاتێک عەممار زانی ئایینی ئیسلام هاتووە، موسڵمان بوو، دوای ماوەیەکی کەمیش دایک و باوکیشی موسڵمان بوون.

بەمە خێزانێکی موسڵمانیان پێکهێنا، کاتێک بێباوەڕەکان بەمەیان زانی، تەواو تووڕە بوون و هەرسێکیان گرتن و کەوتنە ئازار و ئەشکەنجە دانیان، لەوانە لە هاوینی گەرم دەیانخستنە سەر زەوی، تا خۆر لێیان بدات و ئازاریان پێبگات، دوایی بە قامچی و بە دار لێیان دەدان و، بەسەر زەویدا ڕایاندەکێشان و نان و ئاویان پێنەدەدان.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک ئەمەی بینی زۆر بێتاقەت بوو، ئینجا پێی فەرموون: ئەی ماڵ و خێزانی یاسر! (واتا هەرسێکیان) خۆتان ڕابگرن، چونکە بەهەشت چاوەڕێتانە، بۆیە ئەوان دڵیان خۆش بوو و زیاتر خۆیان ڕادەگرت و وازیان لە ئیسلام نەدەهێنا .

(ئەبوجەهل) کەسێکی پیس و بێباوەڕ بوو، هات بۆ لای (سومەییە) و وتی: تۆ حەزت لە جوانی پێغەمبەر کردووە، بۆیە موسڵمان بوویت، ئەویش توڕە بوو و تفێکی کردە ناو چاوی (ئەبو جەهل)، (ئەبو جەهل)یش (سومەییە)ی کوشت.

بەمە یەکەم شەهیدی ئیسلام ژنێک بوو بە ناوی (سومەییە)، یاسری باوکی عەمماریش هێندە سزا درا، تا لە ژێر ئازاری سزادا کۆچی دوایی کرد.

سەرەی عەممار هات، ئەوان وتیان: ئەگەر قسە بە پێغەمبەر نەڵێیت، ئەوا تۆ وەک دایک و باوکت دەکوژین، ئەویش بە ناچاری قسەی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) وت، دوایی، کە ئازاد بوو، بە گریانەوە چوو بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و وتی: ناچاریان کردم قسەت پێ بڵێم، بەڵام بە خوا لە دڵەوە حەزم نەکرد قسەت پێ بڵێم.

پێغەمبەریش (صلی الله علیه وسلم) بە پێی فەرمانی خوای گەورە پێی فەرموو: ئەگەر کەسێک زۆری لێکرا، تا کوفر بکات، یان قسە بڵێت، ئەگەر لە دڵەوە حەز نەکات، ئەوا قەیناکات، با نەیکوژن و کوفرەکە بکات یان قسە بڵێت بە هەر کەسێک،کە ئەوان دەیڵێن، بەڵام نابێت لە دڵەوە حەز بکات، بەڵکو بڵێ: خوایە گیان! من ناچارم، ئەگەر نا، هەر موسڵمانم و حەز ناکەم کوفر بکەم.[١]

(١) خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(٢٣٥-٢٤١).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- موسڵمانێتیی بە کوڕ و کچ و ژن و پیاو نییە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کێ زیاتر موسڵمانە، چونکە (سومەییە) ژن بوو، کەچی یەکەم شەهیدی ئیسلام بوو.

٢- ئەگەر زۆرمان لێکرا، تا کوفر بکەین و زانیمان، ئەگەر کوفر نەکەین، ئەوا دەمانکوژن، ئەو کات خوای گەورە رێگەمان پێدەدات، بەڵام دەبێت لە دڵەوە حەز نەکەین.

٣- ئەبێت ئامادەبین دایک و باوک و خوشک و براشمان لە رێگەی خوای گەورەدا شەهید بن، نەوەک ئەگەر هەڕەشەیەکمان لێکرا واز هبێنین لە دینداری.

پرسیار: ئایا عەممار گوناهبار بوو، کاتێک قسەی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم وت)؟

وەڵام: نەخێر، گوناهبار نەبوو، چونکە لە دڵەوە حەزی نەدەکرد و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی خۆشدەویست.

٤. (بیلال)ی حەبەشی:

(بیلال) هاوەڵێکی خۆشەویست و بەڕێزی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، ئەو کۆیلە بوو، واتا بێباوەڕان بە پارە دەیان کڕی و ئیشیان پێدەکرد، تا مردن و نەیدەتوانی هیچ شتێک بکات، مەگەر بە ئارەزوو و فەرمانی ئەوان نەبێت، چونکە کۆیلەی ئەوان بوو.

(بیلال) بە نهێنی و بەبێئەوەی بێباوەڕەکان ئاگادار بن موسڵمان بوو، جا کاتێک بێباوەڕەکان بەمەیان زانی، کەوتنە ئازاردانی (بیلال) و بە پەت ڕایان دەکێشا بەسەر زەویدا و بە گەرمای نیوەڕۆی هاویندا لەسەر زەوی ڕایان دەکێشا و، بەردی گەرم و گەورەیان دەخستە سەر سکی و دەیانوت: دەبێت بێباوەڕبیت،ئینجا وازت لێدەهێنین، بەڵام (بیلال) وازی نەدەهێنا و دەیوت: (خوا تەنهایە، خوا یەکە) (أحد، أحد).[١]

ڕۆژێکیان (ئەبوبەکر)چوو بە لای (بیلال)دا، کاتێک بینی (بیلال) چەند ئازاری دەدرێت، (بیلال)ی کڕی و دواتر (بیلال)ی ئازاد کرد، بەمە (بیلال) ڕزگاری بوو لەو ئازارە.[٢]

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٨٣).

(٢) د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (٢٦٥) .

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- لە ئیسلامدا هەژاری و دەوڵەمەندی و ڕەش و سپی جیاوازیان نییە، مەگەر تەنها جیاوازیان لەوەدا هەبێت، کە کامیان زیاتر چاکە دەکات و لە خوای گەورە دەترسێت.

٢- ئەگەر پارە و سامانمان هەبوو، دەبێت یارمەتی برا وخوشکە موسڵمانەکانمان بدەین و قەرزەکانیان بدەینەوە و لە سەختی ڕزگاریان بکەین.

٥ـ خەبابی کوڕی ئەرەت:

خەبباب منداڵێکی بچووک بوو لەگەڵ دایک و باوکیدا دەژیا، کاتێک جەنگ ڕوویدا، دایک و باوکی کوژران و خەببابیش بردرا بۆ مەککە، تا لەوێ بیفرۆشن بە خەڵکی ئەوێ.

لەوێ ژنێک خەببابی کڕی، تا ئیشی بۆ بکات و پارەکەی بدات بەو، ئەو ژنە خەببابی برد بۆ لای ئاسنگەرێک، تا ئیشی بۆ بکات، خەبباب لەوێ فێری ئیشی ئاسن و دروستکردنی شمشێر بوو و ئیشی دەکرد و پارەکەی دەبردەوە بۆ ژنەکە،

جارێکیان (ئەبوبەکر)هات بۆ لای خەبباب و باسی ئایینی ئیسلامی بۆ کرد، تا ئەوەی خەبباب دڵی چوویە سەر ئایینی ئیسلام و موسڵمان بوو.[1]

کاتێک خەڵکی بەو شتەیان زانی ، خەبەریان بردەوە بۆ ژنەکە، کە خەبباب موسڵمان بووە، ژنەکە کەوتە ئازاردانی خەبباب، ئەو ئاسنی گەرم دەکرد و دەیدا لە دەست و قاچ و سەر و پشتی خەبباب، هەروەها سکڵی گەرم دەکرد و بە پشت خەببابی دەخستە سەر، تا هەموو لەشی خەبباب دەکەوتە قرچەقرچ و دەسوتا و خەبباب هاواری دەکرد، بەڵام خەبباب وازی نەهێنا و هەموو جارێک نزای خێری دەکرد و لە خوا دەپاڕایەوە.

خوای گەورەش تۆڵەی خەببابی کردەوە و ژنەکەی تووشی نەخۆشی کرد، کاتێک ژنەکە چوو بۆ لای دکتۆر، تا چارەسەری بکات، دکتۆر پێی وت: دەبێت هەموو ڕۆژێک ئاسن گەرم بکەیت و بیدەیت لە سەری خۆت، ئیتر هەموو ڕۆژێک ژنەکە بە خەببابی دەوت: وەرە ئاسنەکە گەرم بکە و بیدە لە سەرم، ئەو کات ژنەکە قیژ و قاوی دەکرد و دەگریا ، خەببابیش سەیری دەکرد و پێدەکەنی![2]

---

(١) عبدالرحمن رعفت الباشا: صور من حياة الصحابة، لاپەڕە.

(٢) عبدالعزيز پارەزانی: ژيانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (١٤٨).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- هەر کەسێک ستەم بکات، ئەوا خوای گەورە سزای دەدات و تۆڵەی لێ دەستێنێتەوە، ئیتر زوو بێت، یان درنگ، وەک چۆن تۆڵەی خەبابی لە ژنەکە سەندەوە.

٢- خوای گەورە دوعاکانمان دەبیستێت و گیرایان دەکات، بەڵام نابێت ئێمە پەلە بکەین، بەڵێ، منداڵە ئازیز و خۆشەویستەکان!

سەیرکەن موسڵمانەکانی سەردەمی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چەندە ئازار و ناڕەحەتیان چەشتووە، تا ئایینی ئیسلامیان پاراست و سەریان خست و گەیاندیان بە ئێمە، دەی با ئێمەیش ڕێزیان لێبگرین و دوعای چاکەیان بۆ بکەین و ،سوود وەرگرین لەو ژیانە پاک و چاکەیان.

*** پیلانەکانی بێباوەڕان هەڵدەوەشێنەوە:**

بێبـــاوەڕان لە نێـــو خەڵکیـــدا ئەوەیـــان بڵاودەکـــردەوە، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) شێت بووە و کەسێکی ناتەواوە، ئیتر هەر کەسێک بهاتایە بۆ مەککە، یەکسەر دەچوو بۆ لای و پێیان دەوت، کە کەسێک هەیە ناوی (محمد)ەو شێت بووە و لە خۆیەوە قسە دەکات، بۆیە بڕوای پێ نەکەن.

یەکێک لەو کەسانەی هات، ناوی (ضـماد) زیمادی ئەزدی بوو، ئەو پزیشکی چارەسەرکردنی نەخۆشی شێتی بوو، واتا هەر کەس شێت بوایە دەیانبرد بۆ لای ئەو، تا یان چارەسەری بکات، یان قسەیەکی لەسەر بکات.

جـا کاتێـک(زیمـاد) بیسـتی، کە محمـد ناوێـک لە مەککەدا شێت بووە، وتی: من دەچم بۆ لای بزانم شێتە، یان نا؟

ئەگەر شێت بووە، با چارەسەرێکی بکەم، ئەگەر نا، ئەگەر شێت نەبووە بزانم چی دەڵێت: کە ئەم خەڵکە پێی دەڵێن شێت، کاتێک چوو بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی وت: ئەی پێغەمبەر وەرە چەندین کەس لەسەر دەستی من شفایان بۆ هاتووە، چونکە خوای گەورە بە هۆی منەوە شفای زۆر کەسی داوە.

بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەستیکرد بە وتاردان و کورتە وتارێکی بۆ دا.

(زیماد) بەمە سەرسام بوو! داوایکرد پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) وتارەکەی بۆ دووبارە بکاتەوە، کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دووبارەی کردەوە، (زیماد) تەواو سەرسام بوو و وتی: من کاهین و شاعیر و جادوکەرەکانم بیستووە، بەڵام قسەی لەم جۆرەم نەبیستووە.

دواتر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: دەستت بێنە و موسڵمان ببە، ئەویش دەستی هێنا و موسڵمان بوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: هەوڵ دەدەیت خەڵکی ناوچەکەیشت موسڵمان بکەیت؟

وتی: بەڵێ، بەڵێن دەدەم هەوڵ بدەم، بەمە لە جیاتی ئەوەی بێباوەڕان بتوانن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پاشگەز بکەنەوە، کەچی (زیماد) و خەڵکی ناوچەکەیشی زیادیان کرد بۆ لای موسڵمانان و، بێباوەڕان سەرشۆڕ بوون.[١]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان داوایان لە (زیماد) کرد بچێت بۆ لای پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)؟

وەڵام: چونکە (زیماد) خۆی پزیشک بوو بۆ چارەسەری شێتی، ئەوانیش ویستیان وا نیشان بدەن، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) شێتە، بۆ ئەوەی لای خەڵکی بڵێن: پێغەمبەر شێتە و پزیشکی شێتی چووە بۆ لای تا چارەسەری بکات.

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٤٢).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- لێرەوە درۆزنی و بێ شەرمی بێباوەڕانمان بۆ دەردەکەوێت، کە چەندە درۆزن بوون، ئەوان پێشتر بە پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم)یان دەوت ڕاستگۆی دەستپاک ، ئەوان پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) یان دەکردە دادپەروەری خۆیان لە کێشەکاندا، کەچی ئێستا پزیشکی شێتی بۆ دەهێنن، تا بڵێن: شێت بووە!

ئەوان پارە و سامان و ئەمانەتەکانی خۆیان دەبرد بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم)، تا بۆیان بپارێزێت ، کەچی لە لاوە پێیان دەوت: پێغەمبەر شێت و بێ عەقڵە، بە ڕاستی شەرمەزاریە مرۆڤ بەو جۆرە بێ ئابڕوو و درۆزن و نەفام بێت.

٢- هەر چەندێک بێباوەڕان هەوڵ بدەن زیان بگەیەنن بە ئایینی خوای گەورە و موسڵمانان، زیانەکە دەگەڕێتەوە بۆ خۆیان و خۆیان زیانمەند دەبن.

ئەوەتا ئەوان دەیانەوێت ژمارەی خۆیان زۆر بکەن و ژمارەی موسڵمانان کەم بکەن و، (زیماد) دەنێرن، تا پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) پەشیمان بکەنەوە و ئابڕووی پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) بەرن، کەچی خۆیان ئابڕوویان چوو و ژمارەی موسڵمانەکان زیادی کرد، بەڵکو (زیماد) بە هەموو خەڵکی

وت: بێباوەڕان درۆ دەکەن و پێغەمبەر شێت نییە، بەڵکو پێغەمبەری خوایە.

٣- پێویستە کاتێک قسە بۆ کەسی بەرامبەر دەکەین ، بە جۆرێک قسە بکەین، کە بتوانین سەرنجی ڕابکێشین بۆ لای خۆمان، ئەویش بەوەی ئایەتە بەتامەکانی قورئان و فەرموودە شیرینەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی بۆ بڵێین، تا بزانێت لە ئیسلامدا چەندە جوانی و خۆشی و زانست هەیە، بەڵکو بەو هۆیەوە موسڵمان ببێت.

٤- کاتێک دەمانەوێت کەسێک فێری ئیسلام بکەین، یان قسەیەکی جوانی فێر بکەین، دەبێت فێری ئەوەی بکەین ،کەباسی بکات بۆ کەسانی تر و پێی بڵێین ئەم قسانە بکە بۆ کەسان و خزمانی خۆت و بۆ هەر کەسێکی تر کە دەیناسێت.

پرسیار: بۆچی خەڵک فێر بکەین، تا قسە بۆ خەڵکی تر بکەن ؟

وەڵام: دەبێت قسە بکەین بۆ خەڵکی و ئەوانیش باسی بکەن بۆ کەسانی تر، تا بە زوویی و بە پەلە ئایینی خوا و کرداری جوان بڵاوببێتەوە و کەسانی تریش بێبەش نەبن لەو کارە جوانە، یان لەو قسە چاکە، چونکە ئەوانیش وەک ئێمە مرۆڤن و دەبێت حەز بکەین چاکە بکەن، تا بتوانن چاکەیان زۆر بکەن و بچنە بەهەشت.

ئابلۆقەدانی موسڵمانان:

بێبـاوەڕان هەردەم وازیـان نەدەهێنـا، لە هەوڵـی ئـازاردان و لە ناوبردنی موسڵمانان، سەرەتا ڕێگەی قسەکردنیان گرتەبەر، تا بە قسـە پەشیمانیان بکەنەوە، پاشان کەوتنە گاڵتە پێکردنیـان، تا وایان لێبکەن واز بهێنن، دواتر ڕێگەی ئازاردانیـان گرتەبەر و بە هەمـوو شـێوەیەک ئـازاری موسـڵمانیان دەدا، هەروەک چەنـد نموونەیەکمان لێخوێندەوە.

ئەمجارەیـان بێبـاوەڕان کەوتـنە دانـانی پلانێکـی تـر بـۆ موسـڵمانان، تـا بتـوانن لەم ڕێـگەیەوە سـەربکەون بە سـەریاندا، ئەویش بریتی بوو لە: گەمارۆدانی ئابووریی و کۆمەڵاتیەتیی.

بێباوەڕان لە نێوان خۆیاندا کۆبوونەوە و بڕیاریانـدا، کە نابێت هـیچ کەس کـڕین و فرۆشـتن بکـات لەگەڵ موسـڵماناندا و، نابێت کەسیش تێکەڵیان بکات، بۆ ئەمەش هەموویان ئیمزای ئەم بڕیارەیـان کـردو پێـی ڕازی بـوون، موسـڵمانەکان بە ناچـارییەوە چوونە شیوێک، کە پێیدەڵێن :(شیوی ئەبو تالیب).(١)

پرسیار: بارودۆخی موسڵمانەکان لەو ناوچەیەدا چۆن بوو؟

وەڵام: موسڵمانەکان لە وێ زۆر بە ستەم لێکراوی و هەژاریی

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٩٨).

دەژیان، ئەوان نانیان نەبوو بیخۆن، لە گەرما و سەرمادا، لەوێ بۆ خۆیان دادەنیشتن و کەس تێکەڵی نەدەکردن.

بەڵێ، منداڵان و جگەرگۆشە ئازیزەکان!

بڕوانن بێباوەڕان چەند خراپ و ستەمکارن، ئامادەن لەماڵی خۆیان بژین و هەموجۆرە خۆراک و نانێک بخۆن و جلی جوان بکەنە بەری خۆیان و، بەدڵی خۆیان بگەڕێن و خۆیان بپارێزن لە سەرما و گەرما، کەچی دەبێت موسڵمانان برسی بن و منداڵی بچووکی موسڵمانەکان، نان نەبێت بخوات و هەموویان دووچاری گەرما و سەرما بن و، تا (سێ) ساڵی تەواو لەو بارودۆخەدا بژین.[1]

موسڵمانەکان هێندە برسیان بوو هیچ نەبوو، تا بیخۆن، بە ناچاری گەڵای دار و درەختیان دەخوارد ،هەندێ جار پێست و شکی ئاژەڵیان دەخوارد، کە لەوێدا کەوتبوو،[2] بێباوەڕان ڕێگەیان نەدەدا، کە هیچ کەس تێکەڵیان بێت، ژنیان لێ نەهێنن و ڕێگەش نەدەن کەس بچێت بۆ لایان ،هەر کەسیش بچێت بۆ لایان، یان یارمەتیان بدات، یان تەنانەت قسەیان لەگەڵدا بکات، ئەوا سزا دەدرێت و لەگەڵ ئەویشدا تێکەڵی ناکەن.[3]

---

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٩٠).

(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاثةرة (١٨٣).

(٣) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە(٢٠١).

ئەبو تالیبیش لەو ماوەیەدا ،بە نهێنی یارمەتی موسڵمانانی دەدا بەوەی، کەسانێکی دانا، تا بەشەودا و بە نهێنی شت ببەن بۆ موسڵمانان، هەرچەندە خۆراکەکە زۆر کەم بوو، بەم جۆرە هەندێ کەس بە نهێنی و بەبێئەوەی بێباوەڕەکان بزانن، کەوتنە یارمەتیدانی موسڵمانەکان و کەمێک شتیان بۆ بردن، بەڵام بەشی نەدەکردن.(١)

موسڵمانەکان زۆرجار بێئومێد و بێتاقەت دەبوون ، دەچوون بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و داوایان لێدەکرد، یان دوعایان بۆ بکات، یان شتێکیان بۆ بکات، کە ڕزگاریان ببێت، چونکە ئیتر توانا و خۆڕاگریان نەماوە و تەواو بێزار بوون.

بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی فەرموون: دەبێت ئێوە خۆڕاگر بن و واز نەهێنن، چونکە پاداشتی ئێوە بەهەشتە، مەگەر نازانن موسڵمانەکانی زوو و سەردەمی پێغەمبەرەکانی تر، لە ئێوە خۆڕاگرتر بوون، ئەوان بە مشار لەت دەکران، کەچی وازیان نەدەهێنا، ئێوە بۆچی هێندە پەلە دەکەن و بێزار بوون.

خوای گەورە چارەسەر دەنێرێت

لەو کاتەدا موسڵمانان بێ هیوا بوون و، وایان دەزانی ئیتر ڕزگاریان نابێت،بەڵام خوای گەورە دڵی چەند کەسێک لە بێباوەڕەکانی گۆڕی، تا قبووڵی ئەو کارە نەکەن و پێکەوە

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٩١).

ڕێککەوون، تا موسڵمانەکان لەو بارودۆخە سەختە ڕزگار بکەن، چونکە ئەوان هەستی مرۆڤایەتیان لە لا پەیدا بووبوو.

خۆ موسڵمانیش نەبوون، هەموویان بە شەو پێکەوە کۆبوونەوە و بڕیاریاندا: یەک بگرن بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو بڕیارە و، ڕێگە نەدەن کەس و کارە موسڵمانەکانیان لەبەر چاویاندا لە برسێتیدا بمرن.

کاتێک بەیانی هات، یەکێک لەوانە ناوی(زوهەیر) بوو، چوو بە دەوری کەعبەدا سوڕایەوە و دوایی هاواری کرد خەڵکینە! چۆن دەبێت ئێمە نان بخۆین و جل و بەرگی جوان لەبەر بکەین، کەچی ئەوان هیچیان نەبێت و لە برسێتیدا بمرن و کەس نەچێت بۆ لایان، ئینجا وتی: سوێند بە خوا من ئەمە قبوڵ ناکەم.

ئەبو جەهلیش وتی: تۆ درۆزنی و دەبێت قبوڵی بکەیت، بەڵام ئەوانی تریش وتیان: (زوهەیر) ڕاست دەکات و تۆ درۆ دەکەیت، ئەی ئەبوجەهل! ئێمە ڕازی نین بەو ڕێککەوتننامە و قبوڵمان نییە.

کاتێک چوون سەیری نووسینی ڕێککەوتنەکە بکەن، دەبینن هەمووی لە ناو چووە و خۆرە خواردوویەتی، جگە لە ناوی (الله) نەبێت، کە تیایدا بوو، بەمە موسڵمانەکان ڕزگاریان بوو

و چوونەوە بۆ مەککە و، لە ماڵ و شوێنی خۆیان دانیشتن.[1]

پرسیار: چی وای لەو هێندە بێباوەڕەکرد، تا بەو ستەمە ڕازی نەبن ؟

وەڵام: یەکەمجـار خـوای گەورە وای لێکـردن و ویسـتی موسڵمانان ڕزگار بکات، پاشان هەستی مرۆڤایەتیی وای لێکردن بەوە ڕازی نەبن،چـونکە هەر کەس مـرۆڤ بێـت، ئەوە قبـوڵ ناکات.

* پەند و ئامۆژگاریی:

١- بێبـاوەڕان نـاتوانن بە پـارە و سـامان و ژن و ژنخـوازیی و شتی تـر، موسـڵمان پاشـگەز بـکەنەوە، بەڵکـو موسـڵمان ئامـادەیە نان نەخوات، بەڵام نەبێت بە بێباوەڕ.

٢- دەبێـت ئـێمە ئەو دڵسـۆزیی و مەردایەتیـیەی (ئەبـو تالیب)مـان لە بیـر نەچێـت، کە چەنـدە بـاش بـوو لەگەڵ موسـڵماناندا، واتـا: مەرج نیـیە هەر کەس بێبـاوەڕ و کـافر بێت، ئیتـر خراپ بێت، بەڵکـو هەنـدێ بێبـاوەڕ هەن زیانیـان نیـیە بـۆ موسڵمانان و لەگەڵیاندا چاکن ، بەڵام زۆربەی بێباوەڕان خراپن.

٣- دەبێت ژیانی موسڵمانانی پێشوو و هـاوەڵان بخوێنینەوە و، بـزانین چەنـدە خـۆڕاگر بـوون، تـا ئـێمەیش هێنـدەی ئەوان هەوڵ

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٤٢).

بدەین خۆڕاگر بین، چونکە کاتێک موسڵمانەکان ماندوو بوون، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: دەبێت وەک موسڵمانانی پێشوو خۆڕاگر بن.

٤- هەندێ شت هەیە ئێمە نایزانین و بەس خوا دەیزانێت، جا ئەگەر ئێمە لەگەڵ خوای گەورەدا ڕاست بکەین و خۆمان ڕابگرین، خوای گەورە ڕزگارمان دەکات، تەنانەت وا دەکات بێباوەڕ و دوژمنەکانمان ماندوو بن و واز بهێنن.

٥- خوای گەورە موعجیزەیەکی تری نیشاندا، کە بریتی بوو لەوەی هەموو لاپەڕەکە لەناو چووبوو ،جگە لە ناوەکەی خوای گەورە، کە نووسرابوو: (بەناوی خوا).

پرسیار: موعجیزە واتای چییە؟

وەڵام: موعجیزە واتا: ئیشێک، یان شتێک، کە لە توانای مرۆڤێکدا نەبێت بیکات و، تەنها خوا دەتوانێت بیکات.

بەڵێ، منداڵانی ئازیز، کاتێک ژیانی ئەم هاوەڵانە دەخوێنینەوە، بۆمان دەردەکەوێت چەندە ڕاستگۆ بوون و، لە هیچ کاتێکدا پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یان بەجێ نەهێشتووە، خۆ ئەمرۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) نەماوە، بەڵام فەرموودە شیرینەکانی ماون و دەبێت فەرموودەکانی بەجێ نەهێڵین و بیان خوێنینەوە.

پرسیارەکانی بەشی سێیەم:

١- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چۆن بە ئاشکر دەستیکرد بەبانگەوازیی ا؟

٢- خەڵکەکە لە بەرامبەر بانگەوازیی ئاشکرا چیان کرد ؟

٣- ئەبو لەهەب چی بە پێغەمبەر وت ، خوای گەورە چی فەرموو بە ئەو؟

٤- بۆچی بێباوەڕەکان موسڵمان نەدەبوون ؟

٥- ئایا بێباوەڕان دەتوانن موسڵمانان لەناو بەرن ؟

٦- دژایەتیکردنی بێباوەڕان بۆ کێ بوو؟

٧- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان، جەنگیان لەگەڵ بێباوەڕان نەدەکرد ؟

٨- بۆچی خوای گەورە موسڵمانانی ڕزگار نەکرد لەو سەختیانە؟

٩- ئایا بێباوەڕان سوودیان لە ئازاردانی موسڵمانان بینی ؟

١٠- لە ئازاردانی ئەبو بەکری صدیق، چ پەند و ئامۆژگاریی وەردەگرین ؟

١١- خوای گەورە چۆن تۆڵەی خەبابی سەندەوە؟

١٢- بێباوەڕان ویستیان چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پاشگەز بکەنەوە ؟

١٣- یەکەم شەهیدی ئیسلام کێ بوو؟

١٤- خوای گەورە چۆن (بیلال)ی حەبەشی ڕزگارکرد ؟

١٥- (زیماد) کێ بوو؟ بۆچی هات بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟ دوایی چی بەسەر هات؟

١٦- موسڵمانەکان چەند ساڵ ئابلۆقە دران؟ لەسەر چی ئابلۆقە دران ؟

١٧- خوای گەورە چۆن ڕزگاری کردن؟

١٨- ئەبو تالیب لەو ئابلۆقەدانەدا، چۆن یارمەتی موسڵمانانی دا؟

١٩- لە ڕووداوی ئابلۆقەدانی موسڵماناندا، چ پەند و ئامۆژگاریەک فێر دەبین ؟

بەشی چوارەم

کــۆچکــــردن

لە دوای ئەوەی خـــوای گەورە موســــوڵمانانی ڕزگـــارکرد، چـاوەڕێ بـوون بـزانن ژیانیـان بەرەو کـوێ دەچێت، ئایـا ژیانیـان خۆش دەبێت و بێباوەڕەکان وازیان لێدەهێنن؟

نەخێـر، بەڵکـو دووبـارە دووچـاری سـەختی و نـاڕەحەتی و ئـازاردان دەبـوونەوە. بـۆیە ئەمجـارە پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسلم) بڕیارێکی نوێی دا بۆ موسوڵمانان، کە ئەویش بریتی بـوو لە بڕیاری کۆچکردنی موسوڵمانان بۆ حەبەشە.[1]

پرسـیار: بـۆچی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بڕیاریـدا موسوڵمانان کۆچ بکەن ؟

وەڵام: چونکە بێباوەڕەکان بەردەوام موسوڵمانانیان ئازار دەدا و وازیان لێنەدەهێنان.

پرسیار: کۆچکردن واتای چییە؟

وەڵام: کۆچکردن واتـا: بەجێهێشـتنی مـاڵ و شـار و نـاوچەی خۆت و، بچیت بۆ شوێنێکی تر بژیت.

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢١٤).

***کۆچکردن بۆ حەبەشە:-**

پرسیار: موسوڵمانان بۆچی ویستیان کۆچ بکەن بۆ حەبەشە؟

وەڵام:

١- چونکە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێی فەرموو بوون: دەبێت بچن بۆ حەبەشە.

٢- بۆ ئەوەی لەگەڵ خۆیاندا ئاپینی ئیسلام ببەن بۆ ئەو ناوچەیە و لەوێوە بڵاوی بکەنەوە بە ناوچەکانی تردا،چونکە بێباوەڕەکان نەیاندەهێشت لە مەککە، بە ئازادی ئایینی ئیسلام بڵاو بکەنەوە و بهێنرێن بۆ ناوچەکانی تری جیهان.[1]

٣- تا لە حەبەشەدا کەمێک بحەسێنەوە و دوور بکەونەوە لە ئازار و ئەشکەنجە.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە هەموو ناوچەکاندا حەبەشەی هەڵبژارد؟

وەڵام: چونکە:

١- حەبەشە پادشایەکی چاکی دادپەروەری تێدا بوو، کە ڕێزی موسوڵمانانی دەگرت.

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٩١).

٢- لە حەبەشـە ئـایینی مەسـیح بـڵاو بـوو بـوویەوە، کە لە هەموو ئایینەکانی تری ئەو کاتە ڕاستتر بوو.

٣- خەڵکـی حەبەشـە لەگەڵ بێباوەڕەکـانی مەکـکە دا دژایەتییان هەبوو.[١]

پادشـای حەبەشـە کە پـێ ی دەوترا(نەجاشـی) پادشـایەکی بەڕێـز و دادپەروەر و چـاک بـوو کە ڕێـگەی نەدەدا لە وڵاتەکەیدا ستەم بکرێت و خەڵکی لە خۆشیدا بوون.[٢]

موسـوڵمانەکان کە دە(١٠) پیـاو و چـوار ئـافرەت بـوون، کەوتنە ڕێ بۆ حەبەشە و هەوڵیاندا بێباوەڕان پێیان نەزانن، ئەوان بەردەوام چوون و هەوڵیان دەدا بە نهێنی و بە خۆ شاردنەوە بچن، تا گەیشتنە حەبەشە.[٣]

لەو مـاوەیەدا لە مەکـکە چەنـدین کەس موسـوڵمان بـوون، لەوانە: (حەمـزەی کوڕی (عبـدالمطلب) کە مـامی پێغەمبەر(صـلی الله علیه وسلم)) بوو.

(حەمـزە) یەکێـک بـوو لە ئـازاو پاڵەوانەکـانی مەکـکە ،کە

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٩٣).
(٢) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە(٢١٤).
(٣) محمود شاكر: خاتم الانبياء و المرسلين. لاپەڕە(١٠٣-١٠٦).

لەگەڵ موسوڵمان بوونیدا، موسوڵمانان بەهێز بوون و بێباوەڕەکان دەترسان ئازاری زۆری موسوڵمانان بدەن- بەڵکو بە کەمی ئازاریان دەدان.[1]

دوای ئەویش (عومەری کوڕی خەطاب) موسوڵمان بوو، کە وەک (حەمزە) بەهێز بوو ،کەس زاتی نەبوو لە قسەی لابدات، یان دژایەتی (عومەر) بکات.[2]

پرسیار: عومەری کوڕی خەطاب چۆن موسوڵمان بوو؟

وەڵام: عومەری کوڕی خەطاب لەناو قوڕەیشدا کەسێکی پاڵەوان بوو، ئەو سەرەتا زۆر ستەمکار بوو.

هەروەها ئازاری زۆری موسوڵمانانی دەدا، ڕۆژێکیان زۆر تورە بوو، ویستی بچێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بکوژێت، بەڵام نەچوو، بیستی،کە خوشکەکەی موسوڵمان بووە، بۆیە وتی: با لە پێشەوە بچم بۆ خوشکەکەی خۆم.

کاتێک دەچوو بۆ ماڵی خوشکەکەی، دەبینێت لەگەڵ مێردەکەی و ماموستاکەیدا قورئان دەخوێنێ، عومەر بە توندی زللەیەکی دا لە خوشکەکەی و دەمی پڕکرد لە خوێن ، هەروا دای لە مێردەکەی خوشکەکەیشی، پاشان کەمێک

(١) عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (١٤٨).
(٢) عبدالعزيز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٨٦).

سەیری کردوو دڵی پڕ بوو ، پەشیمان بوو، کە بۆچی لە خوشکەکەی خۆی دا.

عومەر داوای کرد قورئانەکەی پێ بدەن، تا بیخوێنێتەوە، بەڵام ئەوان پێیان وت: تۆ پیاوی پیسی، دەبێ خۆت بشۆیی و باوەڕ بێنی، پاشان قورئانەکەت دەدەینە دەست. چونکە بێباوەڕ، نابێت قورئان بگرێتە دەست.

عومەریش بە گوێی کردن و دوای قورئان خوێندن، چوو بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا لەسەر دەستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) موسوڵمان بێت.

لەوێ حەمزە ،کە عومەری بینی، وای زانی هاتووە، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکوژێت، وتی: سوێند بە خوا هەر شتێ بکات دەیکوژم، بەڵام کاتێ عومەر هات موسوڵمان بوو!

پاشان عومەر چوو لەناو بێباوەڕەکاندا هاواری کرد، کە من موسوڵمان بووم، بەوە موسوڵمانان بەهێز بوون دووبارە ژمارەیان زیادی کرد.[1]

(١) د. علي محمد الصلابي: سيرة عمر بن الخطاب، لاپەڕە (٢١-٢٢-٢٣).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- هەر کاتێ کەسانی بەهێز موسوڵمان ببن، ئەوا خوای گەورە دەیانکاتە هۆکاری سەرخستنی موسوڵمان و سەری بێباوەڕانی پێ شۆڕ دەکات.

٢- خوای گەورە دوو پاڵەوانی مەککەی موسوڵمان کرد، تا بێباوەڕان زاتیان نەبێ ستەم بکەن.

٣- قورئانی پیرۆز زۆر پاک و چاکە و، نابێ هەموو کەس دەستکاری بکات. بەڵکو دەبێت قورئان بە تەنها بدەین بە دەست موسوڵمانانەوە.

٤- قورئانی پیرۆز هێندە خۆشە و واتای بەهێزە، هەرکەسێ بیخوێنێتەوە کەمێک عەقڵی هەبێت ،یەکسەر موسوڵمان دەبێت، بەڵام هەرکەس بێ عەقڵ و گومڕا بێت. ئەگەر هەموو قورئانیش بخوێنێتەوە هەر موسوڵمان نابێت و بێباوەڕە.

٥- خوای گەورە ئەو کەسانە دەپارێزێ، کە زۆر زانا و زیرەک و ئیماندار و لە خوا ترسن. وەک ئەوەی عومەر، کەچوو بۆ کوشتنی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، خوای گەورە وای لێکرد موسوڵمان بێت .

پرسیار: ئەدی موسوڵمانەکانی ناو(حەبەشە) چیان بەسەر هات ؟

وەڵام: کاتێک موسوڵمانان هەواڵی بارودۆخی موسوڵمانانی ناو مەککەیان بیست، بڕیاریان دا بچنەوە بۆ مەککە و بۆلای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم).[1]

*** کۆچی دووەم بۆ حەبەشە:**

کاتێ موسوڵمانان گەڕانەوە بۆ مەککە و، بێباوەڕەکان ئازاری زۆریان دانەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فرمانیدا: بچنەوە بۆ حەبەشە.

ئەمجارەیان بێباوەڕەکان ئازاری زۆری موسوڵمانانیاندا، تا نەهێڵن بچن بۆ حەبەشە، چونکە بیستبوویان، کە لە حەبەشەدا (نەجاشی) ڕێزی زۆریان دەگرێت و، هیچ ئازارێکیان نادات و، ناهێڵێت گەورەکانی مەککەش دەستیان بگاتە لایان.[2]

پرسیار: ژمارەی ئەو موسوڵمانانە چەند بوون، کە بۆ جاری دووەم کۆچیان کرد بۆ حەبەشە ؟

وەڵام: ژمارەی موسوڵمانان لە جاری دووەمدا (٨٣) موسوڵمان بوون، ئەمە جگە لەو منداڵانەی، کە لەگەڵ خۆیاندا بردنیان بۆ حەبەشە.[3]

---

(١) ابن کثیر: البدایة و النهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٩٣).
(٢) ابن الاثیر: الکامل في التاریخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە(٦٧٥).
(٣) د. حسن ابراهیم حسن: تاریخ الاسلام، بەرگی یەکەم لاپەرە (٧٣).

قورەیش هەوڵی گەڕانەوەی موسوڵمانان دەدەن:

کاتێک قوڕەیشییەکان بینیان موسوڵمانان گەیشتنە حەبەشە و، لەوێ لە خۆشیدا بۆ خۆیان دەژین و، هیچ کەسێک نییە ئازار و ئەشکەنجەیان بدات، کەوتنە کۆبوونەوە لەنێوان خۆیاندا، بڕیاریاندا: وەفدێک بنێرن بۆ لای پاشای حەبەشە، تا داوای لێبکەن ئەو موسوڵمانانەیان بدەنەوە دەست وەفدەکە ، بێباوەڕەکان کۆمەڵێک دیاری و خەڵاتی زۆر و جوانیان برد لەگەڵ خۆیاندا بۆ نەجاشی، ویستیان وای لێبکەن ڕازی بێت،کە موسوڵمانەکانیان بداتەوە دەست ئەوان.

چوون بۆ لای نەجاشی و دیاریان پێشکەشکرد، داوایان لێکرد ئەو کەسانەی ڕایانکردووە بۆ وڵاتەکەی، بیانداتەوە بە گەورەکانی مەککە.

ئەوان وتیان: ئەو کەسانە تاوانبارن لە مەککەدا ئاژاوەیان ناوەتەوە، ڕایان کردووە بۆ لای تۆ، بەڵام نەجاشی بە قسەکانیان هەڵنەخەڵەتا و، ناردی بەشوێن موسوڵمانەکاندا ،کاتێک قسەی لەگەڵ موسوڵمانەکاندا کرد و گوێی گرت لە قسەی موسوڵمانەکان، سەیری کرد موسوڵمانەکان ئاژاوە گێڕ نین و چاکن، بەڵکو بێباوەڕەکانی مەککە ئاژاوە گێڕو خراپن و ستەمیان لە موسوڵمانانی بێتاوان کردووە.[١]

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاثةِرة(٢٩٣).

نەجاشی کاتێک ئەو بارەی موسوڵمانانی بینی، بڕیاریدا موسوڵمان بێت و باوەڕ بهێنێت بە پێغەمبەرایەتی موحەممەد (صلی الله علیه وسلم)، بەڵام ئەوە بە نهێنی موسوڵمان بوو، بە ئاشکرا ڕاینەگەیاند، کە موسوڵمان بووە.[1]

پرسیار: بۆچی (نەجاشی) بە ئاشکرا نەیوت، کە من موسوڵمان بووم ؟

وەڵام: چونکە، ئەگەر بە ئاشکرا بیوتایە، ئەوا خەڵکەکەی لێی هەڵدەگەڕانەوە، ئەویشیان لادەبرد، موسوڵمانەکانیشیان دەدایەوە دەست پیاوەکانی مەککە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) شایەتی دەدات، کە نەجاشی موسوڵمان بووە، چونکە کاتێ نەجاشی مرد، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە دوورەوە نوێژی مردووی لەسەر نەجاشی کرد و دووعای خێری کرد بۆ نەجاشی،[2] ئێمەش وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دوعای خێر دەکەین بۆ نەجاشی و دەڵێین: خوایە گیان! بیخەیتە بەهەشتەوە.

---

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاثةرة(١١٧-١٢٠).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە(٢٠٠).

پەند و ئامۆژگاریی:

١- دووبارە دەبینین هەموو جارێک بێباوەڕان کۆ دەبنەوە، تا پیلان دابنێن بۆ لەناو بردنی موسوڵمانان، یان وا بکەن، کە موسوڵمانان زیاد نەکەن و سەرنەکەون، کەچی هەموو جارێ تیایدا خۆیان سەرشۆڕ دەبن و موسوڵمانەکان سەردەکەون، بەڵام بێباوەڕەکان ژیر نابن و دەست پێدەکەنەوە، خوای گەورەش سەر شۆڕیان دەکات.

٢- نابێت لە خۆمانەوە بڕیار بدەین، ئەگەر هاتوو کەسێک هات بۆ لامان و قسەیەکی کردو وتی: ئەو کەسە وایە و وایە،نابێ ئێمەش یەکسەر باوەڕی پێ بکەین، بەڵکو دەبێت بڕۆین پرسیاری بکەین، بزانین ڕاستەکەی چۆنە؟

هەروەک سەیر دەکەین کاتێک بێباوەڕان باسی موسوڵمانەکانیان کرد بۆ (نەجاشی)، (نەجاشی) باوەڕی پێنەکردن و ناردی بەشوێن موسوڵمانەکاندا، تا بزانێت ئەو قسەی پیاوەکان دەڵێن ڕاستە، یان درۆیە؟

٣- دەبێت موسوڵمان کاتێ گفتوگۆ دەکات لەگەڵ کەسێکدا، ڕاستی و دروستی بڵێت، نەوەک لەبەر ئەوەی دوژمنەکانی ڕازی بکات قسەی ناڕاست بکات، یان ئەو قسانە بشارێتەوە، کە دەبێت بیکات، چونکە موسوڵمانەکان چی ڕاست بوو بۆ نەجاشی باسیان کرد.

٤- بۆمان دەردەکەوێت، کە دروستە موسوڵمان ماڵ و شار و وڵات و نیشتیمانی خۆی بەجێ بهێڵێ، ئەگەر ستەمکاران ستەمیان لێکرد و نەیتوانی بە خۆشی بژییێت.

٥- ئەگەر کەسێکی موسوڵمان بزانێ، ئەگەر خەڵکی تر بزانن ئەو موسوڵمان بووە، دەیکوژن، ئەوا دەتوانێت پێیان نەڵێ موسوڵمان بووم، بە نهێنی نوێژ بکات و ڕۆژوو بگرێت.

٦- دەبێ ئێمە هەرکەسێکمان خۆش بوێت موسوڵمان بێت، دوعای خێری بۆ بکەین ،چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، نەجاشی خۆشویست و دوعای خێری بۆ کرد.

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان دەیانویست موسوڵمانان نەچن بۆ حەبەشە؟

وەڵام: چونکە بێباوەڕان دەترسان، ئەگەر موسوڵمانان بچن بۆ حەبەشە، لەوێوە ئایینی ئیسلام بڵاو بکەنەوە بۆ ناوچەکانی تر، چونکە ئەوان دەیانزانی موسوڵمان بچێت بۆ هەر ناوچەیەک، دەتوانێت باسی ئایینی ئیسلام بکات، ئایینی ئیسلامیش هێندە چاک و جوانە، خەڵکەکە بیبیستن زوو وەریدەگرن، هەروەک چۆن خەڵکێکی زۆر لە مەککەدا موسوڵمان بوون.

*** خەمباری پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم):**

لەو ماوەیەدا، کە موسوڵمانان تازە ڕزگاریان ببوو لە ئابلۆقەدان و، هەندێکیان چوو بوون بۆ حەبەشە و خۆشییان بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) توشی دەردەسەرییەک هات، کە دڵی پیرۆزی خەمبارکرد و جارێکی تر پێغەمبەر گیانمان، بێناز کەوت.

لەو ماوەیەدا دوو کەسی نزیک و خۆشەویستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مردن، کە هەردووکیان زۆر پاڵپشتی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان دەکرد و لە کارەکەیدا یارمەتییان دەدا.

ئەو دوو کەسەش: ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و خەدیجەی ژنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوون، کاتێ ئەو دوانە مردن، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) تەواو بێتاقەت بوو و خەفەتی پێ دەخوارد، چونکە ئەو دوانە هەمیشە لە دەوری پێغەمبەر بوون و دڵنەواییان دەکرد.

پرسیار: ئەبو تالیب چۆن مرد ؟

ئایا ئەبو تالیب باوەڕی هێنا ؟

وەڵام: ئەبو تالیب تەمەنی زۆر ببوو پیر ببوو، جا کاتێ کەوتە سەرە مەرگەوە، خەریک بوو بمرێ، خزم و کەس و هاوڕێکانی لە دەوری کۆبوونەوە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆر دەیوت: مامە گیان! تەنها بڵێ: (لا إله إلا الله) با لە ڕۆژی دواییدا شایەتیت بۆ بدەم، بەڵام ئەبو تالیب دەیوت: ڕۆڵە گیان، ئەگەر لەبەر قسە و بۆڵە بۆڵی قورەیش نەبوایە، هەر دەموت!

لەو کاتەدا بێباوەڕان لە دەوروپشتیدا بوون و، زوو زوو پێیان دەوت: بە قسەکانی (محمد) هەڵنەخەڵتێی و واز لە ئایینی باو و باپیرانت نەهێنی.

بۆیە ئەبو تالیب، تا مردیش، باوەڕی نەهێنا و بە بێباوەڕیی مرد و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆر خەفەتی بۆ خوارد.[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) داوای لە خوا کرد، تا لە ئەبو تالیب خۆش ببێت، بەڵام خوای گەورە بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ی فەرموو: لێی خۆش نابێت، بەڵام لە ڕۆژی دواییدا سوکترین سزای دەدات.[2]

پرسیار: سوکترین سزا لە ڕۆژی دواییدا چییە ؟

وەڵام: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت: (سوکترین سزای ڕۆژی دوایی ئەوەیە ،کە جووتێ نەعل دەکەیتە پێت و سەرت لە گەرمیدا دەکوڵێت).

---

(١) ابن کثیر: البدایة و النهایة، بەرگی(٢)، بەشی (٣)، لاپەڕە(٨٩).

(٢) إبن إسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٦٦-٢٦٩).

واتە: ئەبو تالیب هەرچەندە چاک بوو،بەڵام لەبەر ئەوەی، کە باوەڕی بەئایینی ئیسلام نەهێنا و نوێژی نەکرد و ڕۆژووی نەگرت، دەبێ بەو جۆرە سزا بدرێت.[1]

پرسیار: ئەی خەدیجەی خێزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چۆن کۆچی دوایی کرد ؟

وەڵام: خەدیجە (خوای لێ ڕازی بێت)لە دوای مردنی ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئەویش مرد و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە تەنها مایەوە، تەنها خوای هەبوو، کە پاڵپشت و داڵدەی بێت و ،لە تەنگانە و سەختیدا دڵنەوایی بکات.[2]

پەند و ئامۆژگاریی:

١- ئێمەی موسڵمان، دەبێت چاوەڕێ بین دوچاری نارەحەتی و سەختی ژیان ببین و، کەس و کارو خزم و نزیکەکانیشمان بمرن، دەبێت ئێمە لەو کاتەدا سوپاسی خوای گەورە بکەین، چونکە هەموومان دەگەڕێینەوە بۆ لای خوای گەورە وهەر دەبێت بمرین.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش، دایک و باوک و باپیرە و مام و ژن و کچ وکوڕەکانی مردن، کەچی خۆڕاگر بوو

---

(١) ابن تیمیة: المجموعة الفتاوی، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٨٩).

(٢) ابن تیمیة: المجموعة الفتاوی، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٩٠).

و سوپاسی خوای گەورەی دەکرد و، وازی لە ئایینی ئیسلام نەدەهێنا.

٢- هاورێی خراپ دەبێتە مایەی زیان و بەدبەختی دنیا و دوارۆژ، هاورێی خراپ مرۆڤ فێری تاوان و هەڵە و خراپە دەکات، ئەو لە سەرەتاوە وەک کەسێکی چاک خۆی نیشان دەدات ،کەچی دوایی هاورێکەشی فێری خراپە دەکات، ئەبو تالیب چاکەی زۆری دەکرد، بەڵام هاورێ خراپەکانی هەموو جارێک پەشیمانیان دەکردەوە و، نەیان دەهێشت موسڵمان ببێت، تەنانەت لەکاتی سەرەمەرگیشدا وازیان لێنەدەهێنا و نەیان دەهێشت بڵێت: (لا إله إلا الله).

٣- هەر کەس چاکەمان لەگەڵدا بکات، دەبێت لەبیرمان نەچێت، هەر کەسیش ئێمەی خۆشویست و لەگەڵمان باش بوو، ئێمەش دەبێت خۆشمان بوێت و لەگەڵیدا چاک بین، وەک چۆن ئەبو تالیب لەگەڵ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)دا چاک بوو، پێغەمبەریش ئەوی خۆشدەویست و حەزی دەکرد موسڵمان بێت، تا بچێتە بەهەشت.

٤- دەبێت ئێمە خۆمان لە سزای سەختی دۆزەخ بپارێزین ، چونکە سزای دۆزەخ زۆر سەختە و ،ئەگەر بچینە دۆزەخەوە ،خۆشی و کامەرانی نابینین و هەمیشە ئازار و نارەحەتی دەچێژین ،وەک دەبینین سوکترین سزای دۆزەخ ،ئەگەر ئەوەندە سەخت و نارەحەت بێت، دەبێت سزای سەختی دۆزەخ چۆن بێت،

بۆیە با هەموو جارێک نزای خێر بکەین و، لە خوای گەورە بپاڕێینەوە بمانپارێزێت لە دۆزەخ و بمانخاتە بەهەشتی بەرینەوە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەچێت بۆشاری (طائیف):

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا ئایینی ئیسلام بە هەموو شوێنێکدا بڵاو بکاتەوە ، هەروەها دەیویست ئایینەکەی، تەنها لە مەککەدا نەبێت ،چونکە ئەو ئایینە بۆ هەموو جیهان و مرۆڤایەتییە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا بچێت بۆ (تائیف)، کە شارێکە لە دەوروبەری مەککەدا، کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوو بۆ ئەوێ، تا باسی ئایینی ئیسلامیان بۆ بکات.

خەڵکەکە گوێیان بۆ گرت، بەڵام دوای ئەوە کەوتنە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و، منداڵەکانیان کۆکردەوە ،پێیان وتن: بەردبارانی پێغەمبەر بکەن.[1]

منداڵەکانیش نەیاندەزانی ئەوە گوناهە، بۆیە دەکەوتنە بەرد وەشاندن بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئازاری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان دەدا، ئەو منداڵانەش فێری نوێژ و قورئان و دوعا و چاکەکردن نەببوون، بۆیە بەردیان

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (١٧١).

دەوەشاند بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و، دەست و قاچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خوێناوی بوو، ئازارێکی زۆری پێگەیشت.[1]

پرسیار: ئایا ئەو مندالانە تاوانبارن، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان بەردباران کرد؟

وەڵام: ئەو گەورانە تاوانبارن، کە منداڵەکانیان هاندا، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەرد باران بکەن، پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەیویست بگەڕێتەوە بۆ مەککە، لە ڕێگەدا لە لای باخێکدا لایدا، یەکێک لە هاوەڵە گەورەکانیشی لەگەڵدا بوو، کە ئەویش دەم و چاو و دەستی خوێناویی ببوو، چونکە ئەو خۆی دەدایە بەر بەردەکان، تا بەردەکان بەر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نەکەون.

کاتێک لای باخەکەدانیشت، خاوەنی باخەکە سەیری کردن و دڵی پڕبوو، بۆیە کەمێک میوەی بۆ هێنان، بەڵام خۆی موسڵمان نەبوو.[2]

لەو کاتەدا فریشتەکانی خوای گەورە دابەزین بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و پێیان فەرموو: ئەگەر تۆ ڕازیت، با ئەو دوو شاخە بدەین بە یەکدا، تا هەموو (تائیف) لەناو بەرین.

---

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٩٥).

(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء و المرسلین. لاپەڕە(١٤٣).

بەڵام پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕازی نەبوو، فەرمووی: ئەوانە هەژار و نەزانن ،ئەگەر بیانزانیبایە وایان نەدەکرد، خوایە گیان! بەڵکو منداڵەکانی ئەمانە باش بن و دوایی باوەڕ بهێنن.[1]

ئەگەر بهاتایە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانی بکردایە بە لەناوبردنی شاری (تائیف)، ئەوا هەموو خەڵکەکەی لەناو دەچوون، بەڵام پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) مرۆڤەکانی خۆشدەوێت، حەز ناکات کەس بچێتە دۆزەخەوە ،حەزدەکات هەموویان بچنە بەهەشتەوە، بەڵام هەندێ مرۆڤ هەن، خۆیان حەز ناکەن بچنە بەهەشتەوە و تاوان دەکەن و دەچنە دۆزەخ.

دواتر پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)و هاوەڵە بەڕێزەکەی، گەڕانەوە بۆ مەککە، لەوێ بێباوەڕەکان زۆر خۆشیان بوو، کە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) نەیتوانیوە موسڵمانیان بکات ،ئەوەبوو کەوتنە گاڵتەکردن بەپێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)و پێی پێدەکەنین و ئازاری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یان دەدا.[2]

تێبینی: کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە ڕێگەی گەڕانەوەدا بوو بۆ مەککە، ئەو کاتە کۆمەڵێک جنۆکە هاتن

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە(٣٦٥-٣٦٦).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢١٤).

بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و باوەڕیان پێ هێنا و موسڵمان بوون، بڕیاریاندا بچن بۆ لای جنۆکەکانی تر و باسی ئایینی پیرۆزی ئیسلامیان بۆ بکەن.[1]

پرسیار: جنۆکە کێن ؟

وەڵام: جنۆکە دروستکراوی خوای گەورەن ،کە لە ئاگر دروستکراون، ئێمەی مرۆڤ ئەوان نابینین، بەڵام ئەوان ئێمە دەبینن، ئەوانیش موسڵمان و کافریان هەیە.[2]

پەند و ئامۆژگاریی:

١- پێویستە ئێمەی موسڵمان بچینە هەر شوێنێک، باسی ئایینی ئیسلام بکەین، ئەگەر چووین بۆ شارێکی تر، بۆ لای خزمێکمان، یان بۆ لای کەسێک، دەبێت قسەی چاکیان بۆ بکەین و نەترسین لەوەی،کە خەڵک گاڵتەمان پێبکەن، چونکە خوای گەورە لەگەڵمانە.

٢- زۆر جار کەسە گەورەکان، ئەگەر خراپ و ستەمکار بن، منداڵەکان فێری گوناهو خراپە دەکەن، بۆیە دەبێت منداڵی ژیر و عاقڵ، گوێ نەگرێت لەهەموو کەسێکی گەورە، بەڵکو دەبێت بزانێت کامیان باوەڕدار و چاکەکارە، گوێ لەوەیان

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (١٨٠).

(٢) ـ محمد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (١٠٤).

بگرێت، چونکە گەورەی چاک، منداڵ فێری کاری چاکە و پیاوەتی دەکات.

٣- دەبێت ئێمە زۆر خۆڕاگر و بەسۆز بین و، ئەگەر کەسێک خراپەیەکی لەگەڵدا کردین ،نابێت یەکسەر لێی بدەین و دوعای خراپی لێبکەین، بەڵکو دەبێت خۆڕاگر بین و دوعا بکەین و بڵێین: خوایە ڕێگای ڕاستی نیشان بدەیت، چونکە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دوعای خێری بۆ بێباوەڕەکانی (تائیف) کرد، تا خوای گەورە ڕێگای ڕاستیان نیشان بدات.

٤- دەبێت ئێمە ڕێزی زانا و موسڵمانە چاکەکان بگرین، هەروەک ئەو پیاوەی ڕێزی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی گرت و میوەی بۆ برد.

ڕووداوی ئیسرا و میعراج:

ڕووداوی (ئیسرا و میعراج) بریتیە لەوەی: پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەگەڵ فریشتەی خوادا چوو بۆ (قودس) و لەوێشەوە چوو بۆ ئاسمان بۆ لای خوای گەورە.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەماڵەوەدا بوو، کە (جوبرائیل) هات بۆ لای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و پێی فەرموو: دەبێت بێیت لەگەڵمدا، تا بچین بۆ (قودس) و لەوێوە بچین بۆ لای خوای گەورە.[١]

(١) ابن كثير: البداية و النهاية، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، لاپەڕە (٦٥).

پرسیار: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)بەچی چووە (قودس)وبەرەو ئاسمان بەرزبۆوە؟

وەڵام:لە فەرموودەی ڕاستدا هاتووە ،کەبە سواربوونی (بوراق)،کەئاژەڵێکی سپی درێژە،لە گوێدرێژ گەورەترەو لەئێستر بچوکترە،کەسمی لەکۆتایی شوێنێك دادەنیێ،کەحوکمی چاو دەیگاتیێ[1]،چووە بۆ (قودس) و ئاسمان.

پرسیار: (قودس) کوێیە؟

بۆچی شوێنێکی گرنگ و بە نرخە؟

وەڵام: (قودس) شوێنێکە لە فەلەستین، کە یەکەمجار ئەویێ قیبلەی موسڵمانان بووە، گۆڕستانی زۆربەی پێغەمبەران لە (قودس) دایە، هیچ کەس ناتوانێت بچێت بۆ ئاسمان ،تەنها لەسەر (قودس)ی پیرۆزەوە نەبێت، بەڵام ئێستا داگیرکەرە جولەکەکان (قودس)یان گرتووە و موسڵمانان چاوەڕێن بتوانن ڕزگاری بکەنەوە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە (قودس)دا دوو ڕکات نوێژی کرد و لەوێوە بەڕێکەوت بەرەو ئاسمان، کە جوبرائیلیشی لەگەڵیدا بوو، کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەچوو

---

١) صحيح مسلم برقم: ١٦٢.

بەرەو ئاسمان، کۆمەڵێک شتی سەرسوڕهێنەری بینی، کە جوبرائیل باسی ئەو شتە سەرسوڕهێنەرانەی بۆ کرد!![1]

لەو ڕووداوانە:

١- جوبرەئیل قاپێک شیر و قاپێک عارەقی هێنا بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و فەرمووی: یەکێکیان هەڵبژێرە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش شیرەکەی هەڵبژارد، جوبرەئیل فەرمووی: ئەوەی لەگەڵ سروشتی ساغدا دەگونجێ،ئەوەت هەڵبژارد.

٢- جوبرەئیل هەموو پێغەمبەرەکانی یەک یەک نیشانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دا، سەرەتا بردی بۆ لای ئادەم[2] و پێی وت: ئەوە باوکە گەورەتە، جوبرەئیل و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەردووکیان سەلامیان لێکرد و، کە هەمتر چوونە سەر ،گەیشتن بە هەردوو پێغەمبەر:(یحی و عیسا) (سەلامی خوایان لەسەر بێت)، سەلامیان لێکردن و، ئەوانیش وەڵامیان دانەوە و وتیان: سەلام لە برای چاک و ڕێک و پێکمان.

دواتر بە هەمان شێوە (هارون و موسا و ئیبراهیم)و پێغەمبەرەکانی تری بینین، پاشان جوبرەئیل چەند نموونەیەکی

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٠٩).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٢٤-٢٢٥).

بەهەشتی نیشانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دا.[1]

٣- خوای گەورە لەو شەوەدا بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی فەرموو: دەبێت موسڵمانان لە ڕۆژێکدا(٥٠) نوێژ بکەن، بەڵام کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، پێغەمبەر (موسا)ی بینی، موسا (سەلامی خوای لەسەر بێت) پێی فەرموو: ئەی پێغەمبەر! موسڵمانان ناتوانن ئەوەندە نوێژ بکەن، داوا لە خوای گەورە بکە، با بۆتان کەمی بکاتەوە ، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یش ئەوەندە چوویەوە بۆ لای خوای گەورە، تا (٥٠) نوێژەکەی کرد بە (٥) نوێژ، خوای گەورە بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی فەرموو: من لە قسەی خۆم پاشگەز نابمەوە، ئێوە (٥) نوێژم بۆ بکەن، بەڵام پاداشتی(٥٠) نوێژتان بۆ دەنووسم.[2]

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کۆمەڵێک خەڵکی زۆری بینی، کە سزا دەدران، کاتێک پرسیاری لە جوبرەئیل کرد بۆچی سزا دەدرێن؟!

٤- جوبرەئیل فەرمووی :لەبەر ئەوەی هەر یەکێکیان تاوانێکیان کردووە، یەکێکیان غەیبەتی کردووە، یەکێکیان داوێن پیسی کردووە، یەکێکیان پارەی حەرامی خواردووە، ئەوانی تریش

(١) ابن كثير: البداية و النهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (١٢٥).
(٢) عبدالعزيز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٩٩).

گوناهی تریان کردووە، هەروەها پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دۆزەخی بینی و سەیری کرد زۆربەی ئافرەتانن![1]

پاشان پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) زیاتر چووە دەرەوە، لەوێ لەگەڵ خوای گەورەدا قسەی کرد، ئینجا دوایی هاتەوە بۆ مەککە و لەوێ ئەم ڕووداوەی بۆ خەڵکەکە باسکرد ، کەچی خەڵکەکە هەموو گاڵتەیان پێدەکرد و، موسڵمانانیش خەریک بوو باوەڕی پێنەکەن! تا ئەوەی وتیان: (ئەبوبەکر)سەیرکە پێغەمبەر چی دەڵێت؟

ئەبوبەکر وتی: چی دەڵێت ؟

وتیان: (محمد)دەڵێت: ئەمشەو چووم بۆ ئاسمان و گەڕاومەتەوە، (ئەبوبەکر)وتی: دەی ڕاست دەکات،خۆ ئەو پێغەمبەری خوایە.

بۆیە ناوی (ئەبوبەکر)نرا بە (ئەبو بەکری ڕاستگۆ)، چونکە یەکسەر باوەڕی بەو قسەیە کرد.[2]

هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە بێباوەڕەکانی فەرموو: ئەمشەو کۆمەڵێک کەسم بینی ،کە ئاژەڵیان پێبوو هاتن بەرەو ئێرە، بڕۆن سەیرکەن ئێستا لەو شوێنەدان!

کاتێک چوون ،سەیریان کرد بینیان پێغەمبەر(صلی الله

---

(١) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە(٣٥٥).

(٢) رواه مسلم.

علیە وسلم) ڕاست دەکات، بەڵام هێندە کەللە شەق و نەزان بوون، هەر باوەڕیان نەهێنا!![1]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- خوای گەورە هەمیشە پاڵپشتی پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) دەکات و دڵنەوایی دەداتەوە، با کەس و کاری پێغەمبەریش(صلی الله علیە وسلم) مردبن، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) خۆشەویستێکی هەیە، کە هەرگیز نامرێت، کە ئەویش: خوای گەورە و میهرەبانە، کە پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم)ی خۆش دەوێت، وەک چۆن بۆ ئاسمان بۆ لای خۆی بەرزی کردەوە.

٢- پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) لەو گەشتەیدا، کە بە شەو کردی، زانیاریەکی زۆری وەرگرت و کۆمەڵێک شتی بینی، کە دواتر باسیکرد بۆ موسڵمانان، ئەوانیش گێڕاویانەتەوە بۆ ئێمە، تا ئێمەش سوود لەو زانیاریانە وەربگرین.

٣- خوای گەورە ئێمەی زۆر خۆش دەوێت ، نایەوێت ئێمە زۆر ماندوو بین، بەڵکو پەنجا نوێژی بۆکردین بە پێنج نوێژ ،کە چاکە و خێری پەنجا نوێژەکەمان بۆ دەنووسێت، وەک ئەوەی کرێکارێک لە جیاتی (٥٠) سەعات، پێنج سەعات ئیش بکات، بەڵام دوایی پارەی پەنجا سەعاتەکە وەربگرێت!

---

(١) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە(٣٤٨).

٤- پێغەمبەری ئازیزمان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و هەموو پێغەمبەرەکانی تریش، ئێمەیان خۆشدەوێت وەک دەبینین پێغەمبەر (موسا) (سەلامی خوای لەسەر بێت)، لە بیری ئێمەدا بووە،کە بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی فەرموو: ئەوە بۆ موسڵمانان سەختە، بڕۆداوا لە خوای گەورە بکە، کەمی بکاتەوە.

٥- ئەگەر دوو شتیان خستە بەر دەستمان و وتیان: یەکێکیان هەڵبژێرە، دەبێت ئێمە چاکەکە هەڵبژێرین و، بیر بکەینەوە و بزانین کامیان چاک و حەڵاڵە.

٦- دەبێت هەر شتێک، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی، ئێمە یەکسەر باوەڕی پێ بکەین، نەوەک گومانمان لێی هەبێت ، چونکە کاتێک بە (ئەبو بەکری صدیق)یان وت: پێغەمبەر وتوویەتی: من ئەمشەو چووم بۆ ئاسمان و هاتوومەتەوە، (ئەبوبەکر)هیچ گومانێکی نەبوو، یەکسەر وتی: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕاست دەکات.

٧- بێباوەڕان زۆر نەفام و لاسارن و، بە هیچ شتێک باوەڕ ناکەن، تەنانەت ئەگەر بەڵگەی ڕاست و دروستیشیان بۆ بهێنینەوە، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەڵگەی بۆ هێنانەوە ،کە بڕۆن خەڵکەکە و ئاژەڵەکان ببینن، کاتێک چوون بینیان ڕاستە، کەچی باوەڕیان نەهێنا و لە جیاتی ئەوەدا وتیان: پێغەمبەر جادوکەرە و بە سیحر و جادوو ئەو شتانەی زانیووە!

*** پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەچێت بۆ لای هۆزەکان:**

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)بڕیاریدا بچێت بۆ لای هۆزەکان، تا یەکێک لەو هۆزانە پشتگیریی بکەن و، نەهێڵن بێباوەڕانی تر ئازاری بدەن و دژایەتی بکەن، بەڵام ئەو هۆزانە هەموویان کەوتنە بەرپەرچدانەوەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و، ئامادە نەبوون پشتگیریی بکەن.

(ئەبوجەهل)و (ئەبو لەهەب)، هەمیشە گاڵتەیان بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەکرد و، نەیاندەهێشت هیچ کەسێک یارمەتی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بدات و پەشیمانیان دەکردەوە.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یش بە تاریکی شەودا، دەچوو بۆ لای هۆزەکان، تا(ئەبوجەهل)و (ئەبو لەهەب) پێی نەزانن، هەروەها لەگەڵ خۆیدا هاوەڵانی وەک:(ئەبوبەکر و عەلی) دەبردن.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەگەڵ خۆیدا هاوەڵانی دەبردو دەچوو بۆ لای هۆزەکان ؟

وەڵام: بۆ ئەوەی هۆزەکان وا نەزانن،کە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) خۆی تەنهایە و قسەی لەگەڵ بکەن ،لە کۆتاییدا

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٢٦).

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) سەرکەوت و، توانی پاڵپشتی هەبێت و بێباوەڕانیش نەیانتوانی ڕێی لێبگرن.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) داوای یارمەتی لە هۆزەکان کرد، تا ئەوەی بێباوەڕەکان تەواو ئازاریان دەدا و، نەیاندەهێشت بانگەواز بکات بۆ ئایینی ئیسلام، بۆیە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کە داوای لە کۆمەڵێک هۆز کرد تا یارمەتی بدەن بانگەواز بکات بۆ ئایینی ئیسلام.

٢- دەبێت کاتێک ئیشێکی گرنگ دەکەین بە نهێنی بیکەین و نەهێڵین دوژمنانمان پێمان چ بزانن تا ئیشەکەمان تێک نەدەن بە تایبەت لە شەودا کە خەڵک خەوتووە یان ماندوون یان تاریکە

٣- نابێت خۆمان تەنها بین لە گەشت و سەیران و ڕۆیشتنماندا، چونکە ئەو کات خەڵکی وا دەزانن تەنهاین و، دوژمنان هەوڵ دەدەن زیانمان پێ بگەیەنن، بەڵکو چاک وایە چەند کەسێک پێکەوە بچین بۆ شوێن و، یەکێکمان بکەین بە براگەورەی ئەوانی ترمان، چی وت بە گوێی بکەین، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، (ئەبوبەکرو عەلی) لەگەڵ خۆیدا دەبردن ،تا تەنها نەبێت و خەڵکی وا نەزانن خۆی تەنهایە.

پرسیار: گرنگترین ئەو هۆزانە کێ بوون؟

وەڵام: گرنگترین ئەو هۆزانە هۆزی (بەنی عامر) و (بەنی شەیبان) بوون.[1]

*** موسڵمان بوونی چەند کەسێکی مەدینە:**

مەککە لەبەر ئەوەی کەعبەی تێدا بوو، ساڵانە خەڵک بۆ سەردانی کەعبە، دەچوو بۆ مەککە ، خەڵکی لە هەموو ناوچەیەکەوە ڕوویان دەکردە ئەوێ.

یەکێک لەو ناوچانەش مەدینە بوو، مەدینە شارێکی دووری مەککەیە و شارەکە پڕە لە دارخورما و چوار دەوری بەردەڵان و بەرز و نزمیە، ناوچەکە ناوچەیەکی بە پیت و دەوڵەمەندە و خەڵکی سەرقاڵی کشتوکاڵ بوون، لەو شارەدا ئایینی جۆربەجۆر هەبوو، بەڵام جولەکەکان لە هەموویان زیاتر شانازیان دەکرد بە خۆیانەوە و دەیان وت: بەم زوانە پێغەمبەرێک دێت، کە سەر بە ئێمەیە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەچوو بۆ لای ئەو کەسانەی دەهاتن بۆ سەردانی کەعبە، باسی ئایینی ئیسلامی بۆ دەکردن و هانی دەدان، تا باوەڕ بهێنن بەو ئایینە و موسڵمان ببن، بەڵام بێباوەڕەکان هەر لە دوورەوە لەسەر ڕێ ڕادەوەستان و، هەر کەس دەهات دەیانوت: پیاوێک هەیە ناوی(محمد)ە، ئەو پیاوە شێت و

---

(١) ابن الاثیر: الکامل في التاریخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە(٦٨٥-٦٨٨).

نەزانە و گوێی لێنەگرن، کاتێک هەندێ کەسی ناو مەدینە هاتن بۆ ئەوێ و ،هەواڵی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان بیست، وتیان: دەچین بۆ لای ،بزانین چی دەڵێت؟

کاتێک چوون بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و قسەیان لەگەڵدا کرد، دڵیان چوویە سەر ئیسلام و باوەڕیان بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێناو، پێکەوە لە تاریکی شەودا کۆبوونەوە و پەیمانیاندا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ،کە ئایینی ئیسلام بە جوانی وەربگرن و جێبەجێی بکەن و بە خەڵکی تری شارەکەیشیان بڵێن.

هەروەها بڕیاریان دا، کە ساڵێکی تریش بێنەوە خزمەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەڵام ئەم کارەیان بە نهێنی کرد و نەیانهێشت بێباوەڕان پێیان بزانن، ئەمە پێی دەوترێت: (پەیمانی یەکەمی عەقەبە).[1]

پرسیار: ژمارەی ئەوکەسانە چەند بوو،کە لە یەکەم پەیماندا ئامادەبوون ؟

وەڵام: ژمارەی ئەو کەسانە دوانزە کەس بوو، کە (خەزرەج) و (ئەوس) بوون.[2]

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء و المرسلین. لاپەڕە(١٤٥-١٤٩).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٠٩).

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- نابێت ئێمەی موسڵمان بە هیچ جۆرێک واز لە بانگەواز بهێنین ، هەر کەسێکیش بناسین، کە دەزانین گوێ دەگرێت، دەبێت قسەی چاکی بۆ بکەین، تا سوودی لێوەربگرێت.

٢- ئەگەر بێباوەڕەکان درۆ بکەن و قسەی بێتام و ناشرینمان پێ بڵێن و، لای خەڵک وا نیشان بدەن ،کە ئێمە خراپین، ئەوا خوای گەورە بە درۆیان دەخاتەوە و ئێمە سەردەخات.

پرسیار: ئەی لە مەدینە چی فێر دەبوون ؟

وەڵام: لە مەدینەدا لە لای هاوەڵێکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئایینی ئیسلام فێر دەبوون ،کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵیاندا ناردبووی ، ناوی: (موصعەب) بوو.[١]

*** پەیمانی دووەمی عەقەبە:**

ئەو شەش کەسە بەڕێزە، دوای ئەوەی لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا کەوتنە قسە و، لەسەر دەستی ئەو موسڵمان بوون و گەڕانەوە بۆ شارەکەی خۆیان، لەوێ کەوتنە بانگەوازکردن بۆ ئایینی ئیسلام و خەڵکیان بانگ دەکرد، تا موسڵمان ببن.

---

(١) ابن هشام: السیره النبویه، لاپەڕە(٣٧٣).

ئەوان دەیانویست پێشی جولەکە بدەنەوە و زووتر ئەوان موسڵمان ببن، ئەوان هەر زوو ڕقیان لە دار و بەرد و بت پەرستی بوو، چونکە هیچ سوودێکی نەبوو، ئەمجارەیان، کە ساڵی داهاتوو هاتەوە ژمارەی موسڵمانەکانی مەدینە زیادی کردو، تێکەڵ بوون لەگەڵ هەردوو هۆزی: ((ئەوس) و (خەزرەج)).

ئەو دوو هۆزە زۆر دژی یەکتر بوون، هەمیشە پێکەوە دژی یەکتر جەنگیان دەکرد، بەڵام بە هۆی ئیسلامەوە بوون براو دۆستی یەکتر.

ئەمجارەیان موسڵمانەکان زۆر بوون و، ژمارەی پیاوەکان(٧٠) کەس بوو، ئەوان لە دۆڵی (عەقەبە)دا چاوەڕوانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەکرد و لەوێ لەگەڵیدا دانیشتن و لەوێ بڕیار و بەڵێنیان دا تا لە خۆشی و ناخۆشی و سەختی و ئاسایش و لە هەموو کاتێکدا لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دا بن و واز نەهێنن لە ئایینەکەی، هەوڵ بدەن ئایینی ئیسلام سەر بخەن، ئەوان بەڵێنیان دا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە خۆیان و ماڵ و سامانیان زیاتر بپارێزن، دوایی بە دڵێکی فراوانەوە و بە خۆشی ئەوەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان بینیوە بڕیاریاندا بگەڕێنەوە بۆ مەدینە.[(١)]

ئەو کات چوونەوە بۆ مەدینە و دەستیان کرد بە بانگەواز

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٤٠).

کردن بۆ ئایینی خوا ، ڕۆژ بە ڕۆژ ژمارەیان زیادی کرد، تا ئەوەی زۆربەی خەڵکی مەدینە خەریک بوو موسڵمان دەبوون.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

کاتێک بەڵێن دەدەین، قسەیەک دەکەین، دەبێت خاوەنی قسەکە بین و وازی لێنەهێنین و لەسەری بەردەوام بین، نەوەک بەڵێنەکەمان واز لێبهێنین و وا بزانین گوناه نییە.

سەیرکەن ئەو موسڵمانانەی مەدینە چۆن لە بەڵێنەکەیان وازیان نەهێنا و بەردەوام هەوڵی خۆیان دەدا و ژمارەیان زۆر زۆر دەبوو، ساڵی داهاتوو هاتنەوە خزمەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و پێیان ڕاگەیاند، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان لە خۆیان و لە دایک و باوک و هەموو شتێک زیاتر خۆشدەوێت.

*** کۆچکردنی موسڵمانان بۆ مەدینە:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا، هەموو موسڵمانان مەککە بەجێ بهێڵن و بچن بۆ مەدینە، ئەو کات مەدینە ناوی: (یەسریب) بوو، لەوێ موسڵمانانی مەدینە چاوەڕێ بوون موسڵمانەکان بچن بۆ لایان، تا ڕێزیان بگرن.

موسڵمانەکانی مەککە بە فەرمانی پێغەمبەر(صلی الله

علیه وسلم)، کەوتنە کۆچکردن بۆ مەدینە، ئەوان بە نهێنی و بە دەستە دەستە دەچوون، واتا: هەموویان بە یەکجار نەدەچوون، بەڵکو پێنج شەش کەسیان بە شەو پێکەوە بە نهێنی دەچوون.[1]

پرسیار: بۆچی موسڵمانان هەموویان بە یەکەوە نەدەچوون ؟

وەڵام: چونکە ئەگەر بێباوەڕەکان بیان زانیایە، موسڵمانەکان هەموویان بە یەکەوە کۆچ دەکەن، دەچوون بۆیان و لێیان دەدان و دەیانکوشتن.

پرسیار: کام هاوەڵ بوو بەبێ ترسان و بە ئاشکرا کۆچی بۆ مەدینە کرد ؟

وەڵام: ئەو هاوەڵە بەڕێزە و پاڵەوانە ناوی (عومەری کوڕی خەتتاب)بوو، ئەو چوو بە ناو بازاڕ و لە ناو خەڵکە بێباوەڕەکەدا هاواری کرد: وا من دەچم بۆ مەدینە، کێ هەیە بیەوێت منداڵەکانی بێباوک بن، با بێت و ڕێگەم لێ بگرێت، منیش دەیکوژم![2]

پرسیار: هاوەڵەکان بۆچی کۆچیان بۆ مەدینە کرد ؟

وەڵام:

١- چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانی پێکردبوون، پێغەمبەر یش (صلی الله علیه وسلم)، هەر

---

(١) ابن الاثیر: الکامل في التاریخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە(٦٩٢).

(٢) عبدالعزیز پاڕەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (١٩٧).

فەرمانێکی بکردایە، موسڵمانەکان یەکسەر جێبەجێیان دەکرد.

٢- چونکە بێباوەڕەکان لە مەککە زۆر ئازاریان دەدان.

٣- چونکە موسڵمانەکانی مەدینە، ئەوانیان زۆر خۆشدەویست و بەڵێنیان دابوو بیانپارێزن.

پرسیار: ئایا موسڵمانەکان منداڵەکانیان لەگەڵ خۆیاندا دەبرد ؟

وەڵام: بەڵێ، موسڵمانەکان منداڵەکانی خۆیان لەگەڵ خۆیاندا دەبرد ، تا لە لای بێباوەڕەکان نەبن، موسڵمانەکان لە ڕێگەدا ،تووشی جۆرەها ناڕەحەتی و سەختی و برسێتی دەبوون، چونکە ئەوان ڕێگەکەیان دوور بوو، هەروەها ناوچەکە هەمووی بیابان بوو، بیابانیش ئاوی تێدا نییە و ڕەشەبای زۆرە، سەختی زۆری لەخۆ گرتووە.

منداڵەکانیان تینوو بوون و ئاو نەبوو بیخۆن، دەیانوت: بابە گیان، دایە گیان ! بۆچی بۆ ئەوێ دەچین ؟

ئەوانیش دەیانوت: ڕۆڵەگیان! بێباوەڕەکان ناهێڵن لە ماڵی خۆمان بژین و ئازارمان دەدەن، بۆیە دەچین بۆ مەدینە، تا کەس ئازارمان نەدات.

بێباوەڕەکان بەوەش وازیان نەهێنا، کە لە ماڵی خۆیان دەریان دەکردن، بەڵکو ڕێگەیان پێدەگرتن، نەیاندەهێشت بەخواستی خۆیان بچن، ئەوان منداڵەکانیان لە دایک و باوکیان دەسەند،

یـان پارەیـان لێدەسـەندن، یـان ئاژەڵەکانیـان دەبـردن، ئەوکـات دەیانوت: دەی ئێستا بڕۆن!

نموونە: ژنێک هەبوو ناوی: (دایکی سەلەمە) بوو، ئەم ژنە، مێردەکەی نـاوی بـاوکی سـەلەمە بـوو و منـداڵێکیان هەبـوو، ئەم دایـک و بـاوک و منـداڵە هەموویـان موسڵمان بوون. کاتێک پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) پێـی فەرمـوون: بـڕۆن بـۆ مەدینـە، بـا لێـرە بێبـاوەڕ و کەسـە خراپەکـان، ئەوەنـدە ئـازار و ئەشـکەنجەتان نەدەن، ئەوانـیش کەوتـنە ڕێ، تـا بچـن، بەڵام لە ڕێـگەدا بێباوەڕەکـان ڕێگەیـان پێگـرتن و منـداڵەکەیان بـرد و، ژنەکەشیان گرت و کردیانە بەندیخانە!

ئیتر باوکی هەژار خۆی بە تەنها کۆچی کرد و چوو بۆ مەدینـە، بەردەوام دایکـی بیـری لە منـداڵەکەی دەکـردەوە و بـۆی دەگریا، باوکیش بیری دەکردەوە،کە دەبێ منداڵەکەی و ژنەکەی لە کوێ بن و چیان بەسەر بێت؟!

ئایا بێباوەڕەکان نەیان کوشتوون؟

منـداڵەکەش هەمیشـە بـۆ دایـک و بـاوکی دەگریـا و بیـری دەکردن، ئەگەر بیوتایە: بمبەن بۆ لای دایک و باوکم! بە توندی لێیان دەدا و دەیانوت: نابێت بچیت، دایک و باوکی تۆ خراپ و شێتن ، تۆ دەبێت لای ئێمە بیت، ئەوان تا یەک ساڵی تەواو ژن و منداڵەکەیان بەر نەدا.

ئیتـر دوایـی بەریـان دان ، دایکـی سـەلەمە کە ئـازادکرا،

یەکسەر کەوتەڕێ، تا بچێت بۆ مەدینە، لە ڕێگەدا لە بێباوەڕەکان پیاوێکی تووش بوو.

دایکی سەلەمە ترسا، کە ڕێگەی پێ بگرێت، بەڵام پیاوەکە، کە ناوی (عوسمانی کوڕی تەلحە) بوو وتی: من وەک ئەوان نیم ، نامەوێت بەم بیابانە سەختەدا، تۆ بەتەنها بڕۆیت، چونکە تۆ ژنیت، من دێم لەگەڵتدا و دەتبەم بۆ ئەوێ، من خۆم موسڵمان نیم،[1] بەڵام ئەمەم پێ باشە!

ئینجا دایکی سەلەمەش چوو بۆ مەدینە، بەڵام ئەوەندەی نەبرد، باوکی سەلەمە مرد و دایکی سەلەمە و منداڵەکەی، بە تەنها مانەوە، ئینجا پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم)، چوویە داوای دایکی سەلەمە و بوو بە ژنی پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم).[2]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- ئەگەر بێباوەڕان لە خزم و کەس و کار و دایک و باوکمان جیامان بکەنەوە، نابێت ئێمە واز لە ئایینەکەمان بهێنین، بەڵکو دەبێت خۆمان ڕابگرین، وەک ئەو منداڵە ئازیزەی، کە بێباوەڕەکان لە دایک و باوکی خۆی، دووریان خستەوە.

٢- بۆمان دەردەکەوێت، کە بێباوەڕان چەند پیس و خراپ و

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السیرة النبویة، لاپەڕە (١٢٦).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٥٣-٢٥٦).

ستەمکارن، تەنانەت ئەوان ستەم لە منداڵیش دەکەن ، ئەوان ژنیش دەخەنە بەندینخانەوە.

٣- نابێت بڵێین: هەموو بێباوەڕێک خراپ و پیسی تەواوە و، هیچ چاکەیەکی نییە، بەڵکو هەیانە چاکەی هەیە و وەک ئەوان خراپ نییە، هەروەک: (عوسمانی کوڕی تەلحە و ئەبو تالیب) و چەندینی تر، کە لە مەککەدا بوون.

نموونە: کوڕێک هەبوو ناوی (سوهەیب) بوو، ئەم کوڕە بە بچووکی لە جەنگدا گیرا و بردرا بۆ بازاڕ و فرۆشرا، پیاوێک ، کە ناوی (عبدالله کوڕی جودعان) بوو،(سوهەیب)ی کڕی .

پاشان ئەو پیاوە (سوهەیب)ی ئازاد کرد، دواتر (سوهەیب) موسڵمان بوو و کەوتە ئیشکردن و پارە و سامانی کۆکردەوە بۆ خۆی، تا ئەوەی ویستی کۆچ بکات بۆ مەدینە و بگات بە موسڵمانانی تر، بەڵام لە ڕێگەدا بێباوەڕەکان ڕێگەیان پێگرت و وتیان: ئەی سوهەیب!، تۆ منداڵ بوویت هاتیە لای ئێمە، ئێمە تۆمان بە پارە کڕی، دواتر ئازادمان کردی، لە شاری ئێمەدا ئیشت کرد، تا پارەت کۆکردەوە و ماڵ و خانوت کڕی و ئاژەڵ و ئەسپ و وشترت کڕی بۆ خۆت.

ئێستا دەتەوێت هەموو ئەو شتانە ببەیت، کە لە لای ئێمە دەستت کەوتووە؟!

یان دەبێت نەچیت، یان دەبێت کەل و پەل و پارە و سامان و هەرچییەکت هەیە، بۆ ئێمە بیگێڕیتەوە.

(سوهەیب) پێی وتن: ئەگەر هەرچی شتم هەیە بیدەم بە ئێوە، ئەو کاتە وازم لێدەهێنن من بچم بۆ مەدینە، ئەم شارە بەجێ بهێڵم بۆ ئێوە؟

ئەوانیشس وتیان: بەڵێ، هەموو شتەکانت بۆ ئێمە بەجێ بهێڵە و بڕۆ، (سوهەیب) هەموو شتەکانی دا بەوان و، بە تەنها بەبێئەوەی هیچ ببات لەگەڵ خۆیدات، بەرەو مەدینە بەڕێ کەوت، تا بچێت بۆ لای برا موسڵمانەکانی، چونکە (سوهەیب) پێی خۆش بوو هیچی نەبێت، بەڵام لە ژێر دەستی بێباوەڕەکاندا نەبێت و، بەگوێی فەرمانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکات، کە بریتی بوو لە کۆچکردن بۆ مەدینە.[١]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، خۆی لە پێش موسڵمانەکانەوە نەچوو بۆ مەدینە؟

وەڵام: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە دوای هەموو موسڵمانەکانەوە چوو بۆ مەدینە، بۆ ئەوەی لە پێشدا هەموو موسڵمانەکان لە دەست بێباوەڕەکان ڕزگار بکات، ئەو کات، کە هەموویان ڕزگاریان بوو و چوون بۆ مەدینە، پێغەمبەریش بچێت بۆ مەدینە.

---

(١) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە(٢٨٢).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- باوەڕ بوون بە خوای گەورە و گوێڕایەڵی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەهەموو شتێک گرنگتر و بەسوودترە، تەنانەت لە پارە و سامان و ماڵیش، ئەگەر هاتوو وتیان: دەبێت پارەکەت ببەیت، یان دەبێت بێباوەڕ بیت، تۆ چی دەکەیت؟

(سوهەیب) کاتێک ئەوەیان پێ وت، وتی: ماڵ و سامان و هەموو شتێکم بۆ ئێوە، بەڵام ئیمانەکەم بۆ خۆم دەبێت.

٢- خوای گەورە هەرگیز کەسانی وا لەبیر ناکات و ،خۆشی دەوێن و پاداشتیان دەداتەوە.

٣- دەبێت ئێمەیش وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لە پێشەوە خەم و خەفەتی موسڵمانان بخۆین،

٤- نەوەک خۆمان بیر بکەینەوە لە خۆمان و لە پێشەوە ڕابکەین بۆی، دەبێت لە پێش خۆمانەوە موسڵمانانمان لەبیر بێت.

دوای ئەوە موسڵمانان چوون بۆ مەدینە، موسڵمانەکانی مەدینە لەگەڵ کۆچکەرە موسڵمانەکاندا زۆر چاک بوون ، ئەوان هەر یەکێکیان و دەستی یەک دوو موسڵمانی کۆچکەری دەگرت و دەیبردەوە بۆ ماڵی خۆیان، و ڕێزی زۆری دەگرتن، ئەوان

نـانی مـاڵی خۆیـان دەکـرد بە دوو بەشـەوە، بەشـێکیان دەدا بە موسـڵمانە کۆچکەرەکـان و، بەشـێکیان دەهێشـتەوە بـۆ خۆیـان، ژوور و ماڵەکانیـان دابەشـدەکردن، نیوەیـان دەدا بەوان و نیـوەکەی تریشی بۆ خۆیان، باخ و بێستانیان دەکرد بە دوو بەشەوە، نیـوەی بۆ ئەوان و نیوەی بۆ خۆیان.

بەڕاستی بە تەواوەتـی ڕێزیـان دەگـرتن، بـۆیە پێغەمبەر(صـلی الله علیه وسلم) یـش موسـڵمانەکانی مەدینـەی زۆر خۆشدەویست و دوعای خێری بۆ دەکردن و دەیفەرموو:من لەگەڵ ئەواندام.

پرسیارەکانی بەشی چوارەم:

١- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا کۆچ بکات؟

٢- بۆچی موسڵمانەکان کۆچیان کرد بۆ حەبەشە و، نەچوون بۆ شوێنێکی تر؟

٣- عومەری کوڕی خەتتاب کێ بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

٤- قورەیش چیان کرد لە بەرامبەر موسڵمانەکانی حەبەشە؟

٥- نەجاشی کێ بوو؟ بۆچی بە ئاشکرا نەیوت من موسڵمان بووم ؟

٦- ئەبو تالیب چۆن مرد ؟ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بۆچی خەفەتی بۆ خوارد؟

٧- لە مردنی ئەبو تالیبدا، چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگرین ؟

٨- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بۆچی چوو بۆ تائیف ؟ لەوێ چی بەسەر هات ؟

٩- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کەی جنۆکەکانی بینی و چی وت لەگەڵیاندا؟

١٠- ڕووداوی(ئیسرا و میعراج) واتای چییە؟

١١- قودس کوێیە؟ بۆچی لە لای موسڵمانان پیرۆزە؟

١٢- پەند و لە ڕووداوی ئیسرا و میعراج، ئامۆژگاریی چی وەردەگرین ؟

١٣- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوو بۆ لای هۆزەکان؟ بێباوەڕەکان چیان کرد؟

١٤- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کاتێک چوو بۆ لای هۆزەکان، بە تەنها نەچوو؟

١٥- خەڵکی مەدینە چۆن موسڵمان بوون؟ چ پەیمانێکیان دا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟

١٦- بۆچی هاوەڵەکان کۆچیان کرد بۆ مەدینە؟

١٧- بێباوەڕەکان چیان دەکرد لەگەڵ موسڵمانە کۆکچکەرەکاندا؟

١٨- بۆچی موسڵمانەکان هەموویان بە یەکەوە نەچوون بۆ مەدینە؟

١٩- چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگرین لە ڕووداوەکەی (سوهەیب)دا؟

٢٠- بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە دوای هەموویانەوە کۆچی کرد بۆ مەدینە؟

٢١- موسـڵمانەکانی مەدینـە لەگەڵ موسـڵمانە کۆچکەرەکاندا چۆن بوون ؟

بەشی پێنجەم

کۆچکردنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بۆ مەدینە

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بەڵێنی بە موسڵمانان دابوو، کە لە دواییدا خۆیشی کۆچ دەکات بۆ مەدینە، چونکە ئەو خۆی ویستی خۆی تاکە کەس بێت، کە کۆچ دەکات، کاتێک ئەو پێغەمبەرە ئازیزە کۆچی کرد بۆ مەدینە، ناوچەکە بە شێوەیەکی تایبەت و، جیهانیش بە شێوەیەکی گشتیی، گۆڕانی بەسەرداهات، چونکە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەوێ چەند کارێکی گرنگی کردو، دەوڵەتی ئیسلامی دامەزراند.[1]

پلانی بێباوەڕان بۆ کوشتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم):

بێباوەڕان دوای ئەوەی بینیان وا موسڵمانەکان ناوچەکانی مەککەیان بەجێهێشتووە و، لە دەستی بێباوەڕان ڕزگاریان بووە ، هەروەها، کە زانیان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەیەوێت کۆچ بکات، بڕیاریاندا پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)

---

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (١١٦).

بکوژن، بەڵام هیچکام لەوانە نەیوێرا ئەو ئیشە بکات،

چونکە دەیانوت: دوایی هۆزەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) تۆڵەمان لێدەسەننەوە، بۆیە ئەمجارە هەموویان بە یەکەوە بڕیارێکی تازەیاندا، کە هەموویان ئامادە بوون جێبەجێی بکەن.(١)

پرسیار: ئەو بڕیارە چی بوو، کە هەموویان دایان، بۆ کوشتنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟

وەڵام: بێباوەڕان بڕیاریاندا لە هەموو هۆزێکدا، گەنجێکی ئازا بهێنن و هەموویان کۆبکەنەوە و هەموویان بە یەکجار پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکوژن، ئیتر بەمە دیار نییە کێ کوشتوویەتی، هۆزەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ناتوانن تۆڵە بسێننەوە.

خوای گەورە هەواڵی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دا ،کە بێباوەڕان دەیانەوێت بیکوژن، بۆیە فەرمانی پێکرد تا کۆچ بکات بۆ مەدینە.(٢)

بێباوەڕان سەرقاڵی خۆ ئامادەکردن بوون و خۆشیان بوو، وایاندەزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی نەزانیون، کەچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەرقاڵی خۆ

---

(١) حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٤٣٣).

(٢) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (٢٠٢).

ئامادەکردن بوو، تا کۆچ بکات بۆ مەدینە، شارە خۆشەویستەکەی خۆی بەجێهێشت.

هەرچەندە مەککەی خۆشدەویست، بەڵام ناچار بوو بڕوات، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک دەیویست بڕوات، سەیری مەککەی کرد و فەرمووی: ئەی شارەکەم ! سوێند بە خوای گەورە بە زۆر دەریان نەکردمایە بەجێم نەدەهێشتی.[1]

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) عەلی کوڕی ئەبو تالیبی لە شوێنی خۆی دانا و پێی فەرموو: لە شوێنەکەی مندا بخەوە، تۆ دوایی وەرە![2]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئیمامی عەلی نەبرد لەگەڵ خۆیدا؟

وەڵام: چونکە هەندێ ئەمانەت و ڕاسپاردە هەبوو، کە بێباوەڕان لە لای پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم دایان نابوو) دەبوایە ئیمامی عەلی بیانداتەوە دەستیان، چونکە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) تەواو دەست پاک و ئەمانەت پارێز بوو.[3]

پاشان پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) چوو بە شوێن

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٧١).
(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٧).
(٣) د. حامد محمد الطاهر: حیاة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (٨٧).

ئیمامی ئەبو بەکرداو پێی فەرموو: کە خۆت ئامادە بکە، تا کۆچ بکەین بۆ مەدینە .

ئەبو بەکریش زۆر زۆر پێی خۆش بوو، دوو حوشتری ئامادەکردبوو، تا هەر کات پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی کۆچ بکات.[١]

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: دەبێت پارەی یەکێک لەو دوو حوشترەم لێ وەربگریت، ئەگەرنا من نامەوێت، چونکە دەمەوێت بە پارەی خۆم، وشترەکە بکڕم.

ئەبو بەکریش ڕازی بوو ، هەردووکیان کەوتنە توند و تۆڵ کردنی ئاژەڵەکانیان، دوایی بە نهێنیی و لە تاریکی شەودا کەوتنەڕێ،[٢] تا هیچ کەس پێیان نەزانێت.

بێباوەڕەکان کاتێک چوونە لای ماڵەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و چوونە ژوورەوە، ویستیان بە شمشێر یەکسەر بدەن لە سەری ئەو کەسەی لە جێگەکەدا خەوتووە، کە ئیمامی عەلی بوو، ئەوان وایان دەزانی، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ە، بەڵام کاتێک سەریان هەڵدایەوە، بینیان، کە عەلی کوڕی ئەبو تالیبە،[٣] بۆیە بڕیاریاندا نەیکوژن.

---

(١) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤١٧).

(٢) حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٤٣٥).

(٣) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٢٠٤).

کە زانیان پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم) کۆچیکردووە و وتیـان: دەبێـت بکەویـنە شـوێنی، تـا بیـدۆزینەوە و بیکـوژین، پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم)و ئیمامی (ئەبوبەکر)بەردەوام دەچـوون، کـابرایەکیش، کە شـوان بـوو دەچـوو بەشـوێن پێـی وشترەکانیاندا بۆ ئەوەی شوێن پێیەکەیان دیار نەبێت و بێباوەڕان پێیان نەزانن.[1]

(ئەبو بەکر)یش هەر جارە و لە لایەکەوە بوو، جارێ لە لای ڕاسـت و جـارێ لە لای چەپەوە ،جـارێ لە پێشـەوە و جـارێ لە دواوە، چونکە دەیوت: ئەگەر لە هەر لایەکەوە تیریان وەشاند بۆ پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم)، یان هێرشیان کردە سەر، با بەرمن بکەوێت و من بکوژرێم باشترە، نەوەک پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم)، واتـا :(ئەبوبەکر)پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم)ی لە خۆی زیاتر خۆش دەویست.[2]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- بێباوەڕان هێندە خراپ و ستەمکارن، نایەڵن موسڵمانان، یان مرۆڤی هەژار و بێتاوان لە ماڵی خۆیشیدا دابنیشێت، هەروەها نـاهێڵن لە وڵاتـی خۆیشـیدا بچێـتە دەرەوە، بەڵکـو دەیانەوێـت بیکوژن و هەر پلانێکی بۆ دادەنێن، تا بیکوژن.

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٨٤).

(٢) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (١١٩).

٢- بێباوەڕەکان نەفام و بێ عەقڵ بوون، وایاندەزانی هیچ کەس نییە پێیان بزانێت، بەڵام خوای گەورە پێی زانین و کارەکەی ئاشکرا کردن، هەواڵیدا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە دەیانەوێت تۆ بکوژن، بۆیە کۆچ بکە بۆ مەدینە.

٣- دەبینین، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چەندە ئەمانەت پارێز بووە، ئەو کەسانەی دوژمنی بوون و دەیانویست بیکوژن، ئەمانەتەکانی خۆیان دەدایە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و دەیانوت: بۆمان هەڵگرە .

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک ویستی کۆچ بکات، عەلی کوڕی ئەبو تالیبی دانا، تا ئەمانەتەکانیان پێ بداتەوە، خۆ ئەوە، ئەگەر کەسێکی تر بوایە، دەیبردن بۆ خۆی و دەیوت: ئەوان هاتوون من بکوژن، ئەی چۆن من ئەمانەتەکەیان بدەمەوە، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی دانەوە.

٤- پێویستە ئێمە شار و وڵاتی خۆمان زۆر خۆش بوێت و، هەمیشە حەز بکەین لەوێدا بژین و ئاوەدانی بکەینەوە، بەڵام ئەگەر ناچار بووین بەجێی بهێڵین، ئەوا دەبێت هەر خۆشمان بوێت و لە بیرمان نەچێت، کە ئەوێ نیشتیمانی ئێمەیە، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مەککەی خۆشدەویست و بە ناچاری بەجێی هێشت.

٥- منداڵانی ئازیز! سەیری ئەم ئازایەتیی و مەردایەتییەی عەلی کوڕی ئەبو تالیب بکەن ،کە چەندە مەردانە لە

شوێنەکەی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خەوت و بە گوێی فەرمانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)ی کرد و، ترسی نەبوو لەوەی، کە بێباوەڕان بیکوژن.

٦- دەبێت ئێمە بە پارەی خۆمان شت بکڕین، داوا لە خەڵکی تر نەکەین، چونکە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) وشترەکەی بە پارەی خۆی کڕی و، نەیهێشت (ئەبوبەکر)بۆی بکڕێت.

٧- ئەگەر شتێکمان کرد، بە نهێنی بیکەین و نەهێڵین خەڵکی پێمان بزانێت، بەڵکو دەبێت تەنها خوای گەورە پێمان بزانێت، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و (ئەبو بەکر)یش بە شەو چوونو بۆ ئەوەی کەس نەزانێت بۆ کوێ چوون!

* پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و (ئەبوبەکر)لە ئەشکەوتدا:

کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و (ئەبوبەکر)،لە ڕێگەدا بوون بۆ مەدینە، گەیشت بە ئەشکەوتێک، بۆیە بڕیاریاندا لەوێ بحەسێنەوە و خۆیان بشارنەوە، تا ئەگەر بێباوەڕان پێیان گەیشتن، پێیان نەزانن.[١]

پرسیار: ئەو ئەشکەوتە ناوی چی بوو؟

---

(١) حبيب محمد سعيد: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٤٤١).

وەڵام: ئەو ئەشــکەتە نــاوی(ثَــوْر) بــوو،[1] ئەوان لەوێ چاوەڕوانی کەسێکیان دەکرد، تا خۆراکیان بۆ بهێنێت ،چونکە برسیان بوو.

کاتێــک چــوونە ژوورەوە کۆترێــک هــات و لەبەردەم ئەشـکەوتەکەدا هێلانەیەکـی دروسـتکرد، جاڵجاڵۆکەیش هـات و لەبەردەم ئەشـکەوتەکەدا تـۆڕێکی دروسـتکرد، تـا بێبـاوەڕان وا بزانن کەس نەچووەتە ئەم ئەشکەوتە![2]

کاتێک بێباوەڕەکان گەیشتنە لای ئەشکەوتەکە، سەیریان کرد ویستیان بچنە ناوی، تا بزانن پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی تێدایە، بەڵام یەکێکیان وتی :کەس نەچووەتە ناو ئەمە، چونکە ئەگەر کەس بچوایەتە ناوی، ئەوا ئەم تۆڕ و هێلانەیە تێک دەچوون، بۆیە پێویست ناکات بچینە ناوی، با بکەوینە شوێنیان.[3]

کاتێک (ئەبوبەکر)ئەوانی دەبینی، ترس دایگرتبوو دەترسا بێنە ژوورەوە و پێیان بزانن، بۆیە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێی فەرموو:و مەترسە ئێمە خوامان لەگەڵدایە، دوایی بێباوەڕان ڕۆیشــتن و ئەشــکەوتەکەیان بەجێهێشــت ، خــوای گەورەش

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤١٨).

(٢) ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (١٢٠).

(٣) ـ عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (٢٠٤).

هەردووکیانی پاراست، فێری کردن، کە با لەمەودا نەترسن.[١]

پرسیار: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و (ئەبوبەکر)،لەوێ چاوەڕێی کێیان دەکرد؟

وەڵام: لەوێ چاوەڕێی پیاوێکیان دەکرد،کە ناوی: (عبدالله کوڕی ئورەیقن) بوو.[٢]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و خوای گەورە هەر فەرمانێکمان پێبکەن، ئێمە یەکسەر بیکەین، چونکە بەرژەوەندی خۆمانی تێدایە، خوای گەورە چاکە و بەرژەوەندی ئێمەی دەوێت.

٢- نابێت ئێمە بترسین، چونکە ئێمە موسڵمانین و خوای گەورەمان خۆش دەوێت، خوای گەورەش ئێمەی خۆش دەوێت و ئاگای لێمانە و دەمانپارێزێت، دەی کە خوای گەورە بمانپارێزێت، ئیتر بۆچی هەر لە خۆمانەوە بترسین؟

(١) ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٧٢).
(٢) ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٧٠).

*** ئوممو مەعبەد:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵ (ئەبوبکر) و (عبدالله کوڕی ئەرەیقندا) بەرەو مەدینە بەڕێ کەوتن، لە ڕێگادا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گەیشت بە ژنێک، کە ناوی: (ئوممو مەعبەد) بوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مەڕێکی لای ئەو ژنە بینی، بە ژنەکەی فەرموو: بۆچی ئەو مەڕە لەوێدایە؟!

(ئوممو مەعبەد) وتی: ئەو مەڕە زۆر لاوازە ، ناتوانێت بەڕێگەدا بڕوات، بۆیە پیاوەکەم نەیبردووە بۆ لەوەڕ.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: شیری هەیە؟

وتی: نا، زۆر لاوازە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: مۆڵەتم پێدەدەی، کە من بیدۆشم؟

وتی: دایک و باوکم بە قوربانت بێت، ئەگەر دەزانی شیری هەیە بیدۆشە!

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش (بسم الله الرحمن الرحیم)ی کرد و دوعای کرد دۆشی و ،ئەوەبوو شیرێکی زۆری لێ پەیدابوو!

پاشان دوو هاوڕێکەی تریشی تێریان لێخواردەوە، پاشان قاپەکەی بۆ ژنەکەش پڕکردەوە، پاشان پارەیان پێداو ماڵ ئاواییان لێکرد.

کاتێک مێردەکەی هاتەوە، سەری سوڕما ،کە ئەو شیرە چییە لە ماڵیاندا؟! بۆیە وتی: ژنەکە! ئەو شیرە چییە لە ماڵماندا؟!

خۆ من لە ماڵەوە جگە لەوەیان، مەڕەکانم بەجێنەهێشتووە، کە هیچ شیری نییە، ئیتر ئەم شیرەت لە کوێ بوو؟

(ئوممو مەعبەد) وتی: پیاوێکی پیرۆز و بە بەرەکەت، دای بە پاڵ ماڵماندا و ئەم مەڕەی دۆشی و شیری لێهات.

پیاوەکە وتی: ئوممو مەعبەد! ئەو پیاوە شێوە و ڕوخساری چۆن بوو؟ (ئوممو مەعبەد) کەوتە وەسفکردنی شێوە و ڕوخساری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، باوکی مەعبەد(واتا پیاوەکە) وتی: سوێند بە خوا ئەوە ئەو پیاوەیە، کە لە مەککە باسی دەکەن ، خۆزگە دەبووم بە هاوڕێکەی.[(١)]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- کاتێک دەمانەوێت ئیش، یان شتێک بکەین، کە خاوەنی هەبێت، دەبێت مۆڵەتی لێوەربگرین و بڵێین: مۆڵەت هەیە ئەوە بکەین؟

---

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٢١٤).

ئەگەر وتی: بەڵێ، ئەو كات دەستكاری دەكەین ، ئەگەر وتی: مۆڵەت نییە، نابێت دڵمان بڕەنجێت، نابێت بیكەینە دڵ ئێشەی نێوانمان.

٢- دەبێت باوەڕمان بە موعجیزەكانی پێغەمبەر (صلى الله علیه وسلم) هەبێت.

*** سوراقە دەیەوێت پێغەمبەر (صلى الله علیه وسلم) بكوژێت:**

بێباوەڕەكانی مەككە بە ناو خەڵكدا بانگەوازیان دەكرد،كە هەر كەسێک (محمد)مان بۆ بهێنێت،جا بە زیندوویی بێت، یان بە كوژراوی، ئەوا سەد وشتری پێدەدەین،دیارە سەد وشتر زۆر گران بوو ، هەر كەس هەیبوایە دەوڵەمەندێكی گەورە بوو ،ئەم قسە و باسە بە هەموو شوێنێكدا بڵاو بوویەوە و خەڵكێكی زۆر بەمەی زانی، یەكێ لەو كەسانەی ئەمەی بیست، ناوی (سوراقە) بوو، كە پیاوێكی جەنگاوەری ئازا بوو، ئەو دڵی چووبوویە سەر ئەو خەڵاتە گەورەیە، بڕیاریدا پێغەمبەر(صلى الله علیه وسلم) بگرێت.

(سوراقە) دەڵێت: من كاتێک ئەو هەواڵەم بیست، پیاوێک هات بۆ لام، وتی: سوراقە! من لەكەناری دەریاوە ڕەشاییەكم بینی، كە پێدەچێت (محمد)و هاوڕێكەی بێت، منیش زانیم ئەوانن، بەڵام خۆم بێئاگا كرد و وتم :ئەوان نین.

پرسیار: بۆچی (سوراقە) وتی: ئەوان نین، کەچی دەیزانی ئەوانن؟

وەڵام: چونکە (سوراقە) ویستی خۆی بچێت بە شوێنیاندا و بیانگرێت.

(سوراقە) دەڵێت: پاشان دوای ماوەیەک لە ناو خەڵکیدا هەستام و ،چووم بۆماڵەوە سواری ئەسپەکەم بووم ،کەوتمە شوێنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەڵام کاتێک (سوراقە) کەوتە شوێنیان، ئەسپەکەی چەقی بە زەویدا و نەیتوانی بڕوات، دوایی هەستایەوە و دیسان وای لێهاتەوە ، تا سێ جار ،ئەو کات بڕیاریدا واز بهێنێت ،بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی وت: بێباوەڕان خەڵاتیان داناوە بۆ هەر کەسێک، کە تۆ بگرێت، یان تۆ بکوژێت، سەد وشتری بکەنە خەڵات و دیاری، پاشان وتم :چیتان دەوێت، با بتان دەمێ بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هیچی لێ نەویست ، تەنها فەرمووی: لای کەس باسمان مەکە، کە ئێمە لە کوێین، با خەڵک پێمان نەزانێت! (سوراقە) پاش ئەوەی، کە زانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گەیشتە مەدینە، کەوتە باسکردنی ئەم ڕووداوە ، خەریک بوو خەڵکێکی زۆر بەم ڕووداوە سەرسوڕهێنەرەوە موسڵمان ببن![1]

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٢٠-٤٢٢).

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت هەمیشە لە بیرمان بێت،کە خوای گەورە ئاگاداری ئێمەیە، ئەگەر ئێمە گوێڕایەڵی خوا بکەین، خوای گەورە دەمانپارێزێت و سەرمان دەخات.

٢- بێباوەڕان وا دەزانن دەتوانن ڕێگە لە کاری خوای گەورە بگرن، بەڵام ئەوان نەفامن و هیچ کات ناتوانن ئیشی خوای گەورە تێک بدەن.

*** هەندێ ڕووداوی تر لە کۆچکردنەکەدا:**

لەو کۆچکردنەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، چەند ڕووداوێکی تر ڕوویدا ،کە ئەمانە هەندێکیانن:

١- دوو کەس دز بوون، کە هەمیشە ڕێگەیان بە خەڵک دەگرت و دزیان لێدەکردن و گاڵتەیان پێدەکردن، ئەمانە بە سەرشۆڕکەران ناسرابوون ،کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) هەواڵی ئەوانی بیست، چوو بۆ لایان و فەرمووی: موسڵمان ببنن! ئەوانیش ڕازی بوون و موسڵمان بوون.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی ناوتان چییە؟

وتیان: ناومان سەرشۆڕکەرانە.

فەرمووی: نەخێر،ناوی ئێوە (ڕێزگران)ە، بەمە ئەوانیش وازیان هێنا لە دزی کردن و چوون بۆ مەدینە.[1]

---

(١) د. على محمد محمد الصلابى، السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٨٧).

(زوبەیـری کـوڕی عەوام)، کە بازرگـان بـوو ، لە نـاو کاروانێکی بازرگانی هاتنەوە، جلوبەرگێکی سپی جوانی بەخشی بە پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) و، یەکێکـیش بە (ئەبوبەکر)،هەروەها یەکێکی تر لەو کەسانە، کە ناوی: (تەلحەی کوڕی عوبەیدالله) بوو، گەیشت بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ئەبو بەکر، ئەو لە کاروانی بازرگانیدا گەڕابوویەوە و ،هەندێ جل و بەرگی پێشکەش کردن.[1]

٢- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش کاتێک چوو بەرەو مەدینە، لە ڕێگەدا گەیشت بە کەسێک، کە ناوی (بورەیدە) بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی فەرموو: بورەیدە ! موسڵمان ببە.

دواتر (بورەیدە) بوو بە یەکێک لە موسڵمانە زیرەک و ئازاکانی ناو موسڵمانان.[2]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت ئێمە قسەی چاک و خێر و ئامۆژگاریمان بۆ هەموو کەسێک هەبێت ، نابێت بڵێین: ئەمە دزە و ئەوە خراپە و ئەوە چییە، بەڵکو دەبێت قسەیان بۆ بکەین بەڵکو خوای گەورە بە هۆی ئێمەوە ڕێگەیان نیشان بدات و موسڵمان ببن.

---

(١) د. حامد محمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (١٢٢).

(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٢٨٦).

٢- دەبێت ناوی ناشیرین نەنێین لە کەس و، هەر کەس ناوەکەی خراپ و ناشرین بوو، دەبێت ناوەکەی بگۆڕین و ناوێکی خۆش و جوانی لێبنێین.

٣- ئەگەر جل و بەرگ، یان هەر شتێکی ترمان هەبوو، کە باش بێت، دەبێت چەندە دەتوانین پێشکەشی بکەین بە موسڵمانان و مامۆستا ئایینی و چاکەکارەکان.

*** موسڵمانانی مەدینە پێشوازی لە پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) دەکەن:**

موسڵمانانی مەدینە، هەر لەو کاتەوەی لە پەیمانی یەکەمی عەقەبەوە لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم)دا دانیشتن و قسەیان کرد و باوەڕیان هێنا، هەمیشە تامەزرۆی دیداری پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) بوون، حەزیان دەکرد بە شەو و ڕۆژ لە خزمەتیدا بن، ئەوان کەوتنە خزمەتکردنی هاوەڵەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم)و، گوێیان دەگرت لە فەرمان و فەرموودە پیرۆزەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم).[١]

کاتێک موسڵمانانی مەدینە بیستیان ،کە پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) لە شاری مەککەوە دەرچووە بۆ مەدینە و، دەیەوێت بچێت لەناو ئەواندا بژیت و بانگەوازیان لە ناودا بکات

.

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (٢٠٩).

ئەمان لە خۆشیان نەیاندەزانی چی بکەن! هەموویان دەقیقەو سەعاتیان دەژمارد، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بگاتە لایان، هەموو ڕۆژێک لە بەیانییەوە، تا ئێوارە چاوەڕێی هاتنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوون و لە بەرزاییەکانەوە و لەسەر درەختە بەرزەکانەوە سەیریان دەکرد، تابزانن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ئەبو بەکری صدیق نەهاتن؟

لە شەویشدا خەو نەدەچووە چاویان تامەزرۆبوون، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بگاتە لایان، بیریان دەکردەوە، دەبێت ئێستا پێغەمبەری ئازیز لە کوێ بێت و چی بکات؟!

دەبێت چەندە ماندوو و برسی بێت؟

کەی دەگاتە ئێرە؟

کێی لەگەڵدایە؟

بەڵێ.، ئازیزان! ئەوان بەردەوام پرسیاری زۆر بە مێشکیاندا دەهات هەردەم چاوەڕێی ئەو مژدە خۆشە بوون، کە بڵێن: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گەیشتە مەدینە، کاتێک منداڵێک باوکی خۆی بۆ ماوەیەکی زۆر زۆر نابینێت، زۆر بیری باوکی دەکات و حەز دەکات بیبینێت، کاتێک باوکی هەواڵ دەنێرێت، کە دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆ لای منداڵە ئازیزەکەی، ئیتر ئەو منداڵە لە خۆشیدا ،نازانێت چی بکات و خەوی لێ ناکەوێت، هەمیشە چاوەڕێی گەیشتنی باوکییەتی.

خەڵكی مەدینەیش زیاتر لە شەیداییان بۆ بینینی باوک و دایــک و خۆشــک و بــرا، تــامەزرۆی بینینـــی پێغەمـــبەری خۆشەویست محمد(صلی الله علیه وسلم) بوون.

ڕۆژێکیان کاتێ چاوەڕێی هاتنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان دەکرد ئەوانەی لە بەرزاییەوە سەیریان دەکرد و چاوەڕێ بوون مژدە بدەن بەوانی تر.[(١)]

بینیان لە دوورەوە کەسانێک لەسەر وشترەوە دیارن، کاتێک نزیکتر بوونەوە، زانیـان، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و (ئەبو بەکری صدیق)ن زانیان ئەو ئازیز و خۆشەویستەمان بەرەو مەدینە دێت، خەریکە دەگات، بۆیە بە دەنگی بەرز و بەوپەڕی خۆشییەوە هاواریان دەکرد: ئەوەتا پێغەمـبەری ئازیزمـان هـات، موسـڵمانان سـەیرکەن! وا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و (ئەبوبەکر)گەیشتن، ئیتر موسڵمانان لە خۆشیدا نەیاندەزانی چی بکەن، هەموویان بەپەلە چوون بەرەو ڕووی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و ئەبو بەکر و خۆی دەگەیاند پێیان.

منـداڵ و گەورە و ژن و پیـاو و پیـر ، هەموویـان بە یەکەوە دەچوون بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)،(دەف)یان لێدەدا و سروودیان دەوت.

---

(١) عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (١٢٤).

کاتێـک گەیشـتن بە یەکتـر، سـەلامیان لە پێغەمـبەر کـرد (صلی الله علیه وسلم)و (ئەبوبەکر)و ئەوانیش سەلامیان لێکردن و سوپاسی ئەو هەڵوێستە جوانەیان کردن.

موســـڵمانەکانی مەدیـــنە هەریەکیـــان دەیـــوت: دەبێـــت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە مـاڵی ئێمەدا بێت و لە لای ئێمە ئیسراحەت بکـات، ئیتـر خەریـک بـوو بـیکەن بە جەنـگ، پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیه وسـلم) هەمتـر وەک جـاران، کە ئەو دادوەری کـردن و فەرمـووی وشـترەکەم لای مـاڵی کـێ وەسـتا، لەوێ دەبم و لەوێ دەحەسێمەوە.(١)

کاتێـک وشـترەکە کەوتەڕێ، هەمـوویـان دوعایـان دەکـرد: خوایە گیان! لە لای ماڵی ئێمە ڕابوەستێت، تا پێغەمبەر گیان لە ماڵی ئێمەدا بێت، بەڵام وشترەکە لە لای ماڵی پیاوێک ڕاوەست، کە ناوی (ئەبو ئەییوب)ە .

ئەو کەسێکی دەوڵەمەنـد بـوو، بەڵام لە خۆشـیدا نەیـدەزانی چـی بکـات! پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیه وسـلم) چـوو بـۆ مـاڵی ئەوان، خانووەکەیـان دووقـات بـوو، پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیه وسلم) لە قاتی خوارەوەدا بوو، ئەبو ئەییوب و ژنەکەیشی لە قاتی سەرەوەدا بـوون، کاتێـک ئەبـو ئەییـوب سـەیری کـرد سـەربانەکە دڵۆپە دەکـات، ترسـا پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیه وسـلم) لە خەو

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٢٦).

هەستێت بۆیە یەکسەر بە جل و بەرگەکەی خۆی ئاوەکەی لابرد و نەیهێشت دلۆپە بکات.[1]

بەڵێ، ئەوەیە خۆشەویستی هاوەڵان بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، بەم جۆرە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)لە مەککەوە هاتە مەدینە و لەوێدا مایەوە، تا ماوەیەکی زۆر، کە(١٠) ساڵ بوو ،دوایی گەڕایەوە بۆ ئازادکردنی مەککە.

(١) خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەبەر، لاپەڕە (١٤٩-١٥٤).

پرسیارەکانی بەشی پێنجەم:

١- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەی بڕیاریدا بچێت بۆ مەدینە؟ کێی لەگەڵ خۆیدا برد؟

٢- بێباوەڕەکـــان چ پلانێکیـــان دانـــا بـــۆ کوشـــتنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟

٣- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) عەلی کوڕی ئەبو تالیبی لەگەڵ خۆیدا نەبرد ؟

٤- بـۆچی (ئەبوبەکر)شـوێنی خـۆی دەگـۆڕی بـۆ ڕاسـت و چەپ و پێش و دواوە؟

٥- ناوی ئەو ئەشکەوتە چی بوو، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و (ئەبوبەکر)چوونە ناوی؟

٦- بۆچی بێباوەڕەکان نەچوونە ناو ئەشکەوتی (ثور)؟

٧- (ئەبوبەکر)بـــۆچی لە ئەشـــکەوتەکەدا دەترســـا؟ ئەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چی پێ فەرموو؟

٨- دایکـی مەعـبەد کـێ بـوو؟ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوو، چی کرد بۆی ؟

٩- (سـوراقە) بـۆچی بە پیـاوەکەی وت، ئەوان پێغەمـبەر و (ئەبوبەکر)نەبوون؟

١٠- (سوراقە) بۆچی کەوتە شوێن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ئەبو بەکر؟

١١- کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دوو دزەکەی بینی ،چی کرد؟

١٢- (زوبەیر و طلحة) کێ بوون؟ چیان بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و ئەبو بەکر پێشکەش کرد ؟

١٣- موسڵمانەکانی مەدینە، چۆن خۆیان ئامادەکرد بۆ پێشوازی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟

١٤- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چۆن چارەسەری ناکۆکی هاوەڵەکانی کرد، کە لە ماڵی کامیان بێت؟

١٥- ئەبو ئەییووب کێ بوو؟ چۆن پێشوازی لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کرد؟

بەشی شەشەم

کارەکانی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

لە مەدینەدا:

کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوو بۆ مەدینە، لەوێ چەند کارێکی گرنگی کرد،کە تا ئەمڕۆش کاریگەری باشی هەیە لەسەر ژیان و هەڵسوکەوتی موسڵمانان، لەوانە:

١- دروستکردنی مزگەوت:

یەکەم کار، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەنجامیدا ئەوە بوو، کە لە مەدینەدا مزگەوتێکی دروستکرد، تا ببێتە شوێنی نوێژکردن و کۆبوونەوە و بەڕێوەبردنی کاروباری موسڵمانان.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا وشترەکەی لە کوێ دابنیشێت، لەوێدا مزگەوتەکە دروستبکات،[1] ئەوەبوو وشترەکە لە شوێنێکدا وەستا،کە دارخورمای تێدابوو و ئەو شوێنە هی دوو منداڵی هەتیو بوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) منداڵەکانی بانگ کرد و

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢١١).

بڕیاریدا ئەو شوێنەیان لێ بکڕێت، هەرچەندە منداڵەکان وتیان نایفرۆشین و بە خەڵات دەیبەخشین، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەمە ڕازی نەبوو ، فەرمووی: بە کڕین بێ و پارەی پێدان.[1]

پاشان هەموویان دەستیانکرد بە دروستکردنی مزگەوتەکە ،پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) لە دروست کردنیدا یارمەتی دەدان و، بە دەستە پیرۆزەکانی خۆی خشتی هەڵدەگرت.[2]

- مزگەوتەکە چەند شوێنێکی تێدابوو کە ئەمانە بوون:

١- شوێنێک هەبوو، کە تیایدا هەر کەسە و بڕێک خورمایان بە خۆڕایی دادەنا بۆ ئەو کەسانەی، کە هەمیشە سەرقاڵی پەرستش(عیبادەت) و زانست و جیهاد بوون، ئەو کەسانە پێیان دەوترا:(سوففە).[3]

(ئەبو هورەیرە) ، کە فەرموودەی زۆری گێڕاوەتەوە، یەکێکە لەو کەسانە.[4]

٢- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ماڵەکانی لە دەوری مزگەوتەکەدا بوون، لەو دەوروبەرەدا بوو، تا نزیک بێت لە

(١) د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٠٠).
(٢) محمد ملا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٣١٦).
(٣) د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٠٢).
(٤) د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٠٣).

مزگەوت، بەڵام ژوور و خانووەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گەورە و زانراو نەبوون، بەڵکو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە شێوەیەکی سادە و ساکار، خانووەکانی خۆی دروست دەکردن.[1]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- مزگەوت گرنگترین شتە، کە دەبێت لە شار، یان لە لادێ، یان شوێنێکدا هەبێت، چونکە مزگەوت ئەم سوودانەی بۆ موسڵمانان هەیە:

أ- موسڵمانان لەوێدا بەیەکەوە نوێژ دەکەن و پاداشتی نوێژەکەیان (٢٤)جار زیاترە لەوەی، کە بە تەنها بیکەن.

ب- موسڵمانان هەر گرفت و کێشەیەکیان هەبێت، ئەوا دەچن بۆ مزگەوت و لەوێ هەوڵی چارەسەرکردنی دەدەن ،چونکە مزگەوت پیرۆزترین شوێنە.

ج- موسڵمانان هەموویان لەوێ پێکەوە کۆدەبنەوە، قسە و گفت و گۆ دەکەن و یەکتر دەبینن، خۆشەویستیان بۆ یەکتر زیاتر و چاک یەکتر دەناسن.

٢- دەبینین پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، زۆر بە جوانی وەکو جاران دەبێتە دادوەری ئیشەکە.

٣- دەبێت ئێمە ئەرکی گرنگ لە خۆ بگرین و، هەوڵ بدەین

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٠٠-٣٠٠١).

بە مەردانە بجـــوولێینەوە، ســـەیرکەن ئەو دوو منـــداڵەی، کە شوێنەکە هی ئەوان بوو، ویستیان ئەو شوێنە بە خەڵات بدەن بە پێغەمبەر(صـــلی الـــله علـــیه وســـلم) و موســـڵمانان، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆی بەوە ڕازی نەبوو،بەڵکو لە جیاتی ،پارەی پێدان.

٤- دەبێـت خۆمـان زۆر بپـارێزین لە خـواردنی مـاڵی هەتیـو، چونکە هەتیو باوکی نییە و کەسی نییە ئیشی بۆ بکات و، پارە و خۆراکی بۆ بهێنێتەوە، بەڵام ئەگەر تەنها جارێک سەردانیان بکەین و لەوێ بین و شت ببەین لەگەڵ خۆماندا، ئەوا قەیناکا و دەتوانین لە لای ئەو هەتیوە بین، تا دڵی خۆش بکەین.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئامادە نەبوو زەوی ئەو دوو هەتیـوە ببـات و پارەیـان نەداتـێ، بەڵکـو فەرمـووی: ئەگەر پـارە وەرنەگرن،ئەوا زەویەکەمان ناوێت.

٥- ئەگەر بینیمان کەسانێک هەن و هەوڵی فێربوونی زانست دەدەن، دەبێـت هەرچۆنێـک پێمـان دەکرێـت یارمەتیـان بـدەین، چـونکە کەسـی زانسـتخواز، خـوای گەورە و فریشـتەکان ڕێـزی لێدەگرن و، دەبێت ئێمەش ڕێزی لێبگرین.

٦- پێویسـتە هەوڵ بـدەین نزیـک مـزگەوت بـین، تـا بتـوانین هەمیشــە بچــین بــۆ مــزگەوت و لەوێ لە خۆشــیدا بــین و، پەرستشی خوای گەورە بکەین.

٢- بـانـگـدان لە مـزگـەوتــدا :

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لەگەڵ هاوەڵەکانیدا کەوتە ڕاوێـژ و گفتوگـۆکردن لەسـەر ئەوەی، چـۆن خەڵـک ئاگـادار بکەنەوە، کە کاتی نـوێژ هـاتووە، چونکە ئەوکات هێشتا بانگ نەبـوو، بـۆیە دەبـوایە بیریـان بکـردایەتەوە، کە چـۆن بە خەڵـک بڵێن؟!

هەنـدێک وتیـان: وەک جولەکە بکەیـن، هەنـدێک وتیـان: وەک مەسیحییەکان بکەین ،ئیتر هەر یەکێکیـان شتێکی دەوت، بەڵام پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) ڕای هـیچ کامیـانی وەرنەگرت.[١]

یەکێک لە هاوەڵان، کە ناوی (عبدالله کوڕی (زەیـد)) بـوو، خەریـک بوو خەوی لێ بکەوێت کەسێک هەندێ شتی فێرکـرد، کە بەو شێوازە خەڵک ئاگادار بکەنەوە.[٢]

پرسیار: ئەو شێوازە چی بوو، کە فێرکرا؟

وەڵام: ئەم شێوازەی بانگدانە بوو، کە ئەمڕۆ ئێمە دەیڵێین و بەم شێوەیە بوو:

---

(١) محمد ملا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٣٢٥).

(٢) د. وهبة الزحيلي: الفقه الاسلامی وادلته، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٦٩٢).

الله اکبر الله اکبر

الله اکبر الله اکبر

اشهد ان لا اله الا الله

اشهد ان لا اله الا الله

اشهد ان محمدا رسول الله

اشهد ان محمدا رسول الله

حي على الصلاة

حي على الصلاة

حي على الفلاح

حي على الفلاح

الله اکبر الله اکبر

لا اله الا الله

پاشان (عبدالله) ئەمەی گێڕایەوە بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لەو کاتەدا (عومەری کوڕی خەتتاب)یش هات بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و وتی: منیش وەک (عبدالله) ئەو خەوەم بینی، بۆیە پێغەمبەر(صلی الله علیه

وسـلم) بڕیاریـدا بەو شـێوەیە بانـگ بـدرێت و ،بە (بـیلال)ی فەرموو: بڕۆ بانگ بدە![1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە (بیلال)ی فەرمووِ؟

وەڵام: چونکە (بیلال) دەنگی خۆش بوو.

٣- برایەتیی نێوان (ئەوس) و (خەزرەج):

(ئەوس) و (خەزرەج) دوو هـۆز بـوون لە مەدیـنەدا، ئەو دوو هۆزە گەورەیە، هەمیشە لە جەنگ و ململانێدا بوون، کوشتن و بڕین لە نێوانیاندا هەبوو، هیچ کام حەزیان نەدەکرد یەکتر ببینن ، دەیانویست یەکتری بکوژن.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە هاتە مەدینە، هەوڵیدا ئەو ناکۆکیی و ململانێیە سەختە نەهێڵێت، چونکە ئەگەر وڵات ناکۆکی تێدا بێت، ئەوا کەس ناتوانێت بە ئارامیی و خۆشیی بژیت، بەتایبەت موسڵمانان هەموویان برای یەکترن، ئەی چۆن دەکرێت برا بکەوێتە کوشتنی براکەی؟!

پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) هەردوو هـۆزەکەی کۆکردەوە و ڕێکی خستن و، بەڵێنی لێوەرگرتن، کە ئیتر دژی یەکتر جەنگ نەکەن و وەک برای یەکتر وابن، بەمەش جەنگ

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٣٦).

لە نێوانیاندا نەما و هەردوو لایان بە بێ غەم لە ماڵی خۆیاندا خەوتن.[١]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- پێویستە لەسەر ئێمەی موسڵمانان، کە بە هەموو شێوەیەک هەوڵ بدەین نێوانی براکانمان چاک بکەین، ئەگەر بینیمان دوو موسڵمان بە یەکەوە قسە ناکەن، یان دوو هاوڕێی تریشمان، ئەگەر موسڵمانیش نەبن بە یەکەوە قسە ناکەن، دەبێت هەوڵ بدەین ئاشتیان بکەینەوە و بەیەکەوە قسە بکەن، چونکە هەر کەس ئەو کارە بکات ،لای خوای گەورە پاداشتێکی زۆری دەست دەکەوێت.

٢- کوشتنی برا موسڵمانەکەت زۆر تاوانە، نابێت موسڵمان لە خۆیەوە جەنگ بکات، خوای گەورە دەفەرمووێت: هەر کەسێک بەبێ تاوان کەسێک بکوژێت، ئەوا وەک ئەوە وایە هەر هەموو مرۆڤەکانی کوشتبێت، تەنانەت ئەگەر ئەو کەسە بێباوەڕیش بێت، نابێت لە خۆمانەوە بیکوژین، ئەگینا دۆزەخ جێگەمانە.

ئازیزەکانم!

نابێت کەستان لەگەڵ برا موسڵمانەکەیدا، بکەوێتە عادزی و

(١) حبيب محمد سعيد: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٤٩٨).

قسەی لەگەڵدا نەکات، چونکە ئەوە تاوانە، نابێت لە سێ ڕۆژ زیاتر بێت، ئەگەر سێ ڕۆژ زیاتر بەیەکەوە قسە نەکەن، ئەوا هەردووکیان تاوانبارن و خوای گەورە لە تاوانەکەیان خۆش نابێت ،بەڵام کامیان زووتر ئاشت بێتەوە، پاداشتی زیاتر بۆ ئەو کەسەیانە.

٤- برایەتیی نێوان کۆچبەرەکان و پشتیوانەکان:

پرسیار: کۆچکەرەکان کێ بوون؟

ئەی پشتیوانەکان کێ بوون؟

وەڵام: کۆچکەرەکان ئەو موسڵمانانە بوون، کە لە مەککەوە کۆچیان کردبوو بۆ مەدینەو لەوێ نیشتەجێ بوون، ئەوان بە فەرمانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کۆچیان کردووە ماڵ و سامانی خۆیان بەجێهێشت و هاتن بۆ مەدینە.

پشتیوانەکانیش ئەو موسڵمانانە بوون، کە خۆیان خەڵکی مەدینە بوون و هەر لە زووەوە ماڵیان لەوێ بوو، ئەوان دەستیانکرد بەیارمەتیدانی موسڵمانە کۆچکەرەکان، بۆیە پێیان دەوترێت: پشتیوانەکان، چونکە پشتیوانی هەموو موسڵمانێکی کەم دەستی مەککەیان دەکرد.(١)

پرسیار: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چۆن برایەتیی خستە نێوان کۆچکەرەکان و پشتیوانەکان ؟

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (١٧١).

وەڵام: پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) کەوتە باسکردنی برایەتیی نێوان موسڵمانان و بە هەموویانی فەرموو: ئا ئێوە برای یەکترن و نابێت کەستان دژی ئەوی ترتان بێت.

هەر یەکەتان دەبێت یارمەتی براکەی ترتان بدات و، چیتان پێدەکرێت بەو جۆرە کۆمەکیان بکەن، هەر موسڵمانێک دەوڵەمەندە، یان نانی زۆری هەیە، با یارمەتی براکەی تری بدات.[1]

کچەکانتان بدەن بە موسڵمانە کۆچکەرەکان، با ببن بە هاوژینیان، ئەوانیش دەبێت ڕێزی کچەکانتان بگرن، هەمووتان بە یەکەوە کار بکەن، هەر کەستان یارمەتی برا موسڵمانەکەی بدات، یان دینارێکی پێ بدات، یان خورمایەک، یان نانێک، یان هەر شتی تری پێبدات، ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی و لە بەهەشتدا، (دە) ئەوەندەی پێدەداتەوە.

هەندێک جاریش خوای گەورە (حەوت سەد) ئەوەندەی تری پێدەداتەوە، ئەگەر شتێکتان بەخشی، ئەوا با شتەکە باش بێت، نەوەک کامە شت خراپە ئەوە ببەخشن، بەڵکو بزانن خۆتان چیتان لا باشەو حەز بە چی دەکەن، ئەوە ببەخشن بە موسڵمانانی تر.[2]

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢١٣).

(٢) قورئانی پیرۆز: سورەتی البقرە، ئایەتی (٢٦٧).

موسڵمان دەبێت خۆی حەز لە چی دەکات، حەز بەوەبکات،کە برا موسڵمانەکەشی ئەو شتەی هەبێت، نابێت موسڵمانان فێڵ لە یەکتری بکەن ، چونکە هەر کەس فێڵ لە کەسێکی تر بکات، ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی دواییدا سزای دەدات.

٥- نووسینی پەیماننامە، یان بەڵێننامە:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هەستا بە ئەنجامدانی کارێکی تری گرنگ، کە بریتی بوو لە نووسین و بەستنی بەڵێننامەیەکی تەواو، لە نێوان موسڵمانەکان و جولەکەکان و خەڵکی شاری مەدینەدا، چونکە لە شاری مەدینەدا موسڵمان و جولەکە و دووڕوویش هەبوون، کە هەر یەکەیان کۆمەڵێک ئارەزوو و خواستیان هەبوو.[١]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەوڵیدا شتێک بنووسێت، کە هەموویان پێی ڕازی ببن و، بەو هۆیەوە بتوانن شاری مەدینە بە پێی دەستوور و یاسا بەڕێوە ببەن ، چونکە ئەگەر وڵات یاسای تێدا نەبێت، ئەوا سەختە بتوانن بە ئارامیی و خۆشیی بژین.

سەیری ئەو وڵات و شوێنانە بکە، کە یاسای تێدا بەکارنایەت، دەبینیت خەڵکەکەی هەمیشە دەترسن و، نازانن چی بکەن و شەڕو کوشتاری تێدایە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (١٦٦-١٦٧).

لەگەڵ هەموویاندا، دەستوورێکی بۆ شاری مەدینە دانا ،[1] کە تیایدا کۆمەڵێک خاڵی زۆری لەخۆ گرتبوو ،کە هەموویان پێی ڕازی بوون و ئیمزایان کرد.

لەو دەستوورەدا بڕیاردرا، کە:

١- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گەورە و سەرکردەی شارەکە بێت، واتا: ئەو فەرمان بدات.

٢- دەبێت هەموویان بەرگری لە شاری مەدینە بکەن ، واتا: موسڵمان و جولەکە و ئەوانی تریش هەموویان، کاتێک هێرش کرایە سەر شارەکە ،دەبێت بەرگریی لێبکەن، چونکە هەموویان خەڵکی ئەو شارەن.

٣- هەر کێشە و گرفتێک دروست بوو، دەبێت بێن بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و، لە لای ئەو کێشەکە چارەسەر بکەن، نەوەک هەر لە خۆیانەوە بڕیار بدەن.

٤- هیچ کەس بۆی نییە لە خۆیەوە بڕیار بدات، یان کارێک بکات، مەگەر بێت بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و پرسی پێ بکات، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەرکردەیە.

٥- جولەکەکان دەتوانن بۆ خۆیان جولەکە بن و، بە پێی

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٣٤-١٣٥).

ئایینی خۆیان نوێژ بکەن و بجووڵێنەوە، نابێت هیچ کەسێکیش هێرشیان بکاتە سەر، واتا: مرۆڤەکان سەربەستن، چ ئایینێک هەڵدەبژێرن، نابێت ئێمە بە زۆر بیانکەین بە موسڵمان، بەڵام نابێت ڕێگەیان بدەین ئاژاوەگێڕیی بکەن.[1]

پرسیار: سوودی ئەو دەستوورەی مەدینە چی بوو؟

وەڵام: ئەو دەستوورە سوودەکەی ئەوە بوو، کە هەموو خەڵکی شارەکەی یەکخست و، نەیهێشت هەر کەسە و بۆ خۆی چی دەکات بیکات.

هەروەها سوودی بۆ موسڵمانەکانی داهاتوویش هەبوو، تا لەوێوە فێری دەستوور ببن، هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە جیا دەستوورێکی بۆ موسڵمانەکان نووسی ، کە تیایدا پێی فەرموون: نابێت هیچ کەس خوێنی هیچ کەسی تر بڕێژێت، هەروەها نابێت هیچ کەس یارمەتی دوژمنانی ئیسلام بدات دژ بە موسڵمانان، جاهەر کەس ئەو کارە بکات، ئەوا لە ئیسلام دەچێتە دەرەوە، هەروەها نابێت هیچ موسڵمانێک ستەم لە هیچ کەسێک بکات، هەر کەسیش ستەم بکات لە موسڵمان بێت، یان جولەکە، یان هەر کەسی تر، ئەوا سزا دەدرێت، دەستوورەکە شتی زۆر زۆرتری تێدابوو، بەڵام ناکرێت لێرەدا باسیان بکرێن.[2]

---

(١) د. حسن إبراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٨٦).
(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (١٧٣).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت ئێمە لە خۆمانەوە هیچ کارێک نەکەین، بەڵکو بزانین ئایینی ئیسلام چی دەفەرمووێت، بەو جۆرە بکەین.

دەبێت کاتێک کێشەیەک، یان پرسیارێک دێتە ڕێگەمان، بچین بۆ لای مامۆستایەکی ئایینی ئیسلام و، لەوێ پرسیاری لێبکەین، ئەویش پێمان دەڵێت: دەبێت وا بکەیت، ئەو کات ئێمەش بەگوێی بکەین.

٢- ئەگەر زانیمان لە وڵاتەکەمان یاسای ئیسلامی هەیە ،نابێت لەو یاسایە لابدەین و، دەبێت بە گوێی بکەین، ئەگەرنا گوناهبار دەبین.

٣- نابێت ئێمە ستەم لە هیچ کەس بکەین ،تەنانەت نابێت ستەم لە جولەکە و مەسیحی و ئەوانی تریش بکەین، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێت: ئەوانیش بۆ خۆیان چۆن حەز دەکەن بژین و موسڵمان نەبن، ئێمە ناتوانین لە دنیادا سزایان بدەین، بەڵکو خوای گەورە سزای مرۆڤەکان دەدات.

نابێت ئەگەر هاوڕێکەت جولەکە، یان مەسیحی بوو، بڵێیت: لێت دەدەم، بەڵکو دەبێت ڕێزی لێبگریت و هەقت بە سەریەوە نەبێت ، بەڵام ڕێگەی پێ نەدەیت کاری خراپ بکات.

٦) کاری جەنگیی و سەربازیی:

لە ئایینی ئیسلامدا زۆر باسی جەنگکراوە، خوای گەورە فێری ئەم شتانەمان دەکات، کە دەبێت لە بارەی جەنگ کردنەوە بیزانین:

١- دەبێت ئێمە لەگەڵ کێدا بجەنگین؟

٢- دەبێ ئێمە کەی بجەنگین؟

٣- ئێمە بۆچی جەنگ دەکەین؟

٤- دەبێت لە جەنگەکەدا چی بکەین؟

١- خوای گەورە فێرمان دەکات، دەبێت لەدژی ئەو کەسانەدا جەنگ بکەین ،کە دژ بە ئایینی ئیسلام و وڵات و نیشتمان و ماڵ و سامانمانن و، دەیانەوێت لەناومان ببەن، یان دژایەتی موسڵمانان دەکەن.

٢- خوای گەورە فێرمان دەکات، دەبێت کاتێک جەنگ بکەین، کە کاتی هاتبێت و توانامان هەبێت جەنگ بکەین، هەروەها سەرکردەیشمان هەبێت، نەوەک لە خۆمانەوە.

٣- خوای گەورە فێرمان دەکات، کە نابێت بۆ پارە، یان بۆ شتی دنیایی، یان بۆ خزمایەتیی و عەشیرەتایەتی جەنگ بکەین، بەڵکو تەنها دەبێت جەنگ لە پێناوی خوای گەورەدا بکەین، تا بتوانین ئایینی ئیسلام سەربخەین.

٤- خوای گەورە فێرمان دەکات، کە نابێت لە جەنگدا منداڵ و ژن و پیاوی پیر و کەسانی بێتاوان بکوژین، بەڵکو دەبێت،تەنها ئەو کەسانە بکوژین، کە دەیانەوێت ئێمە بکوژن و جەنگمان لەدژ دەکەن.

هەروەها نابێت درەخت و شت ببڕینەوە و، نابێت ماڵ و خانوو بڕوخێنین، نابێت ئاژەڵیش بکوژین، کەواتە: هەر کەسێک جەنگ بکات، دەبێت بەو جۆرە جەنگ بکات، کە خوای گەورە فەرموویەتی، نەوەک لە خۆیەوە هەستێت دەست بە جەنگ کردن بکات.

پرسیار: ئامانج لە جەنگکردن چییە ؟

وەڵام: لە ئایینی ئیسلامدا بۆیە جەنگ دەکرێت تا:

١- بتوانین ڕێگە بگرین لەوەی دوژمن بمانکوژێت، نەهێڵین دوژمن ستەممان لێ بکات.

٢- تاوەکو ئایینی ئیسلام سەرخەین و ئایینی ئیسلام بڵاوبکەینەوە.[١]

٣- بۆ ئەوەی نیشتمانمان لەدەست دوژمنان بپارێزین.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئەم شتانەی فێری موسڵمانانی مەدینە کرد، تا بزانن چۆن جەنگ بکەن، بە

---

(١) د. سحن إبراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٨٩).

خەڵکی فەرموو: ئەگەر لەبەر پارە، یان عەشیرەت و خزم جەنگ بکەن ،ئەوە گوناهە.[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بۆ ئەوەی بەرپەرچی خراپە و تاوانەکانی بێباوەڕان بداتەوە، موسڵمانانی کۆکردەوە و فێری جەنگی دەکردن، یەکەمجار موسڵمانەکانی بۆ چەند کۆمەڵێکی بچووک دابەشکرد، کە دەچوون بۆ گەڕاندنەوەی بێباوەڕان، ئەو کۆمەڵانە پێیان دەوترا: **(السرية)**، کە بێباوەڕانیان ڕاو دەنا.

پرسیار: سریە واتای چییە؟

بۆچی دەبێت؟

وەڵام: سریە بریتییە لە کۆمەڵێک جەنگاوەری موسڵمان، کە دەچن بۆ ڕاونانی بێباوەڕان، تا نەهێڵن بێباوەڕان نەیێنە پێشەوە، یان بجەنگن، یان زیانیان پێ بگەیەنن.

هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵیاندا دەچوو، چونکە ئەگەر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆی لەگەڵیاندا بچێت، ئەوا پێی ناوترێت (سریە).

ژمارەی ئەو سریانەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ناردنی بۆ دەوروبەر، بریتی بوو لە هەشت (سریە)، کە تیایدا جەنگێکی وا ڕووی نەدا،[2] بەڵکو تەنها ئامانج لەو سریانە ئەوە بوو، کە:

---

(١) محمد قطب: چۆن بانگەوازی خەڵک بکەین، لاپەڕە.

(٢) د. علی محمد محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٥٥-٣٦٥).

١- بە بێباوەڕان نیشان بدەن، کە موسڵمانان بێئاگا نین و ئاگایان لە خۆیانەو، ڕێگە نادەن هێرشیان بکەنەسەر.

٢- تا بەرپەرچی خراپە و زیانی بێباوەڕەکان بدەنەوە.

٣- تا هەواڵی بێباوەڕەکان بزانن و بزانن بێباوەڕەکان سەرقاڵی چین.

٤- بۆ ئەوەی موسڵمانان فێری جەنگ ببن، لەسەرکاری جەنگی ڕابێن.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لەو کاتەدا نەی دەویست جەنگی گەورە لەگەڵ بێباوەڕاندا بکات .

بەڵێ ئازیزان! ئەمانە گرنگترین ئەوکارانە بوون،کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە شاری مەدینەدا ئەنجامی دان و، توانی شارەکە وا لێبکات هەموان حەزی پێبکەن و، بێباوەڕان زاتیان نەبێت هێرشی بکەنە سەر، هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) تەنها ئەم کارانەی نەکرد، بەڵکو چەند کارێکی تریشی کرد،کە باسمان نەکردن وەک ئەوەی موسڵمانانی فێری بەشەکانی ئایینی ئیسلام دەکرد.

نەیدەهێشت جولەکەکان ئاژاوەگێڕیی بکەن، ڕێگەی نەدا دووڕووەکان بکەونە خراپەکاریی لەگەڵ چەندین کاری تردا، کە دەتوانیت پرسیار بکەیت لە گەورەکان، تا بۆت باس بکەن، یان لە کتێبێکدا بیخوێنیتەوە.

پرسیارەکانی بەشی شەشەم

١- یەکەم کارچی بوو،کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کردی لە مەدینە؟

٢- گرنگترین ئەو شوێنانە کوێ بوون، کە لە پاڵ مزگەوتی مەدینەدا هەبوون ؟

٣- مزگەوت ،چ سوودێکی بۆ موسڵمانان هەیە ؟

٤- کام هاوەڵ بوو یەکەمجار فێری بانگدان بوو؟

٥- شێوازی بانگدان چۆنە لە ئایینی ئیسلامدا ؟

٦- (ئەوس) و (خەزرەج)کێ بوون ؟ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێری چی کردن ؟

٧- کۆچکەرەکان کێ بوون ؟ ئەی پشتیوانەکان کێ بوون ؟

٨- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چۆن برایەتی خستە نێوان کۆچکەرەکان و پشتیوانەکان ؟

٩- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بۆ یەکخستنی خەڵکی مەدینە، چی کرد؟

١٠- سوودی دەستووری مەدینە چی بوو؟

١١- لە دەستووری مەدینە ،چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگرین ؟

١٢- (سریە) واتای چییە؟

پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) بۆچی دەناردن ؟

١٣- ئامانج لە جەنگکردن لە ئیسلامدا چییە ؟

١٤- ئایا دروستە، ئەگەر بێباوەڕێکمان بینی، لە خۆمانەوە لێی بدەین؟

١٥-ژمارەی (سریەکان) چەند دانە بوو؟

ئایا جەنگیان تێدا دەکرا ؟

بەشی حەوتەم

جەنگەکانی پێغەمبەر

(صلى الله عليه وسلم)

جەنگی بەدر:

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کاتێک چوو بۆ مەدینە، هەندێ جەنگی ئەنجامدا لەدژی بێباوەڕەکانی مەککە و دەوروبەریدا و، توانی سەرکەوتنی گەورە بەدەست بهێنێت.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) جەنگی کرد لەدژی بێباوەڕەکانی مەککە و دەوروبەریدا؟

وەڵام: چونکە:

١- خوای گەورە مۆڵەتی پێدان، تا جەنگ بکەن ؟

٢- بێباوەڕەکان کەوتنە ڕووخاندنی خانووی ئەو موسڵمانانەی،کە کۆچیان کردبوو بۆ مەدینە و پارە و سامانەکانیانی بردن و ژن و منداڵەکانیان دەرکردن، بۆیە موسڵمانانیش ویستیان تۆڵەی خۆیان لێیان بستێننەوە.

*** یەکەم: جەنگی بەدر:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بیستی ،کە بێباوەڕەکانی مەککە کاروانێکی بازرگانیان بەڕێوەیە، تا بچێتەوە بەرەو مەککە، کە ئەبو سوفیان سەرکردایەتی ئەو کاروانەی دەکرد.[(١)]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا، تۆڵەی موسڵمانان لە بێباوەڕەکان بستێنێتەوە و دەست بگرێت بەسەر کەلوپەل و پارەکەیاندا لە جیاتی ئەوەی، کە بێباوەڕەکان بردوویانە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دوو هاوەڵی بەڕێزی نارد، تا بزانن کاروانەکە لە کوێوە و چی دەکەن و چەند کەسن؟

ئەوانیش چوون هەواڵیان وەرگرت و گەڕانەوە.[(٢)]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانی بە هەندێ لە هاوەڵەکانی دەکرد ،تا شمشێر و چەک هەڵبگرن و لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا بچن بۆ لێدانی کاروانەکە، هەروەها پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) سەرکردەیەکی لە جیاتی خۆیدا دانا ، تا سەرپەرشتی کاروباری مەدینە بکات.[(٣)]

پرسیار: ژمارەی ئەو هاوەڵانە چەند بوو ،کە لەگەڵ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دا چوون ؟

---

(١) عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٤٩).

(٢) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٩١).

(٣) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٢٠٥).

وەڵام: ژمارەی ئەو هاوەڵانە (٣١٤) سێسەد و چواردە هاوەڵ بوو.[١]

دوو هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) هەبوون ،کە ویستیان لەگەڵیاندا بچن، بەڵام پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ڕێگەی پێنەدان.

پرسیار: ئەو دوو هاوەڵە کێ بوون ؟ ئەی بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ڕێگەی پێنەدان ؟

وەڵام: ئەو دوو هاوەڵە ناویان (بەڕائی کوڕی عازب) و (عبدالله کوڕی عومەر) بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نەیهێشت بڕۆن،[٢] لەبەر ئەوەی تەمەنیان بچووک بوو، واتا هێشتا منداڵ بوون.

هەر سێ موسڵمان، یەک وشتریان هەبوو، تەنانەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش خۆی بە تەنها وشتری نەبوو، بەڵکو دوو هاوەڵی تری لەگەڵدا بوو.

کاتێک ئەبو سوفیان هەواڵی ئەوەی بیست ،کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانەکان وا دێن، تا لە کاروانەکەی ئەو بدەن و دەستی بەسەردا بگرن، یەکسەر ڕێگەکەی خۆی گۆڕی و چوو بەرەو کەناری دەریا و، هەواڵی

(١) ابو اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣١٧).

(٢) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٩٢).

نارد بۆ خەڵکی مەککە و وتی: خەڵکینە! وەرن وا (محمد) و هاوەڵەکانی هاتوون ماڵ و پارەکانتان ببەن.[١]

پرسیار: خەڵکی قورەیش، کە هەواڵەیان بیست چییان کرد؟

وەڵام: خەڵکی قورەیش،کە ئەم هەواڵەیان بیست، تەواو تورە بوون و بڕیاریاندا بچن، تا بە یەکجاری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانەکان لەناو بەرن.

ئەبو سوفیان نامەیەکی تری نارد بۆ خەڵکی مەککە و وتی: قەیناکات مەیەن، وا کاروانەکە لە دەست موسڵمانەکان ڕزگاری بوو ،چونکە ڕێگاکەم گۆڕی، بەڵام خەڵکی مەککە وتیان: هەر دەبێت بچین و جەنگ لەدژی موسڵمانەکاندا بکەین ،تا وایان لێبکەین ،جارێکی تر نەوێرن هێرش بکەنە سەر بێباوەڕەکان.[٢]

بێباوەڕەکان نزیکەی هەزار کەس بوون ،گۆرانی بێژ و کچی سەماکەرو عارەق و شتیان لەگەڵ خۆیاندا هێناو وتیان: تا موسڵمانەکان لە ناو نەبەین ناگەڕێینەوە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک ڕاوێژی بە هاوەڵەکانی ،کە ئایا جەنگ بکەین، یان نا؟

موسڵمانەکان وتیان: ئێمە ئامادەی جەنگین، ئەگەر

(١) د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلامي، بەرگی، لاپەڕە (٩١).
(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٢٠٦).

فەرمانمان پێ بکەیت خۆمان بخەینە ناو دەریاوە، ئەوا پیایدا تێدەپەڕین و خۆمانی تێدەخەین.[1]

بەمە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، بڕیاریدا جەنگ بکات لەدژی بێباوەڕەکاندا و کەوتنە ڕێ، کاتێک موسڵمانەکان گەیشتنە شوێنێک، کە پێی دەوترێت: (بەدر) لەوێ وەستان، یەکێک لە هاوەڵەکان بە پێغەمبەری وت: با هەموو بیرەکان پڕبکەینەوە و ،تەنها یەک بیریان بهێڵینەوە، ئیتر ئەو کاتە ئێمە ئاومان دەبێت و بێباوەڕەکان تێنوویان دەبێت و بە ناچاریی شکست دەهێنن.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یش بە گوێی هاوەڵەکەی کرد و فەرمانی کرد بیرەکان پڕ بکەنەوە، جگە لە یەک دانەیان،[2] بەمە موسڵمانەکان بیر و ئاویان هەبوو، بێباوەڕەکانیش ئاویان نەبوو بیخۆنەوە.

موسڵمانەکان شوێنێکیان بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دروستکرد و پێیان وت: ئەی پێغەمبەری خوا! تۆ لێرەبە و سەیری ئێمە بکە، چ فەرمانێکت هەبوو پێمانی بڵێ، یان ئەگەر هەڵەیەکمان کرد ئاگادارمان بکەرەوە، تۆ مەیە، ناو جەنگەوە، با بێباوەڕەکان نەتوانن تۆ شەهید بکەن، هەروەها موسڵمانەکان

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٢٩١).

(٢) د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٩٧).

چەند پاسەوانێکیان لە دەوری پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دانا، تا بە چاکی بیپارێزن.[1]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- ئێمە دەتوانین تۆڵەی خۆمان لە ستەمکاران و بێباوەڕان بستێنینەوە، ئەگەر هاتوو ڕۆژێک دەسەڵاتمان هەبوو، یان توانیمان جەنگ بکەین، ئەوا دەتوانین تۆڵەی خۆمان بستێنینەوە، بەڵام نابێت ستەم بکەین.

٢- نابێت منداڵانی بچووک جەنگ بکەن، لە ڕاستیدا گوناهە منداڵان بۆ جەنگ ببرێن ، چونکە منداڵ توانای نییە و لاوازە و زوو دەترسێت و دەکوژرێت، بۆیە نابێت بیانبەین بۆ جەنگ، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش ڕێگەی نەدا بەو دوو هاوەڵە بەڕێزە منداڵە، کە بچنە جەنگ کردن.

٣- ئازیزەکان! موسڵمان دەبێت ئازا و دلێر و نەترس بێت، دەبێت موسڵمان نەترسێت و هەمیشە ئامادە بێت لە پێناو ئایینی پیرۆزی ئیسلام و، خۆشەویستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا، هەموو کارێک بکەن.

سەیری ئەو دوو هاوەڵە منداڵە بکەن ،کە چەندە دلێر و نەترس بوون ،کە داوا دەکەن لە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا مۆڵەتیان بدات بچنە جەنگ و جەنگ لەدژی بێباوەڕەکاندا

---

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٠٢).

بکەن ، بەڵام نابێت بێ گوێی و لاساریی بکەین، چونکە کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێیانی فەرموو: ئێوە منداڵن و نابێت بێن بۆ جەنگ،ئەوانیش بە گوێی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یان کرد و گەڕانەوە.

٤- دەبێت ئێمە گەورە و سەرکردە و زاناکانمان، لە دەستی دوژمنانی ئیسلام بپارێزین و پاسەوانیان بکەین و، نەهێڵین هیچ کەس دەستیان بۆ ببات و بیانکوژێت.

سەیری هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بکەن ،کە شوێنیان بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دروستکرد، ڕێگەیان نەدا هیچ بێباوەڕێک نزیکی ئەوێ ببێتەوە، بەڵکو پاسەوانیان بۆ دانا، تا کەس نەتوانێت بیکوژێت.

*** کاتی جەنگ کردنەکە:**

شەو موسڵمانان خەوتن و ئیسراحەتی خۆیان کرد، پاشان کە بەیانی زوو هات، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) هەموویانی کۆکردەوە و ڕێکی خستن.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕێک ڕایوەستاندن، وەکو چۆن بۆ نوێژ بە ڕیز ڕادەوەستن،[1] پاشان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕمێکی پێبوو، کە ڕیزەکانی پێ ڕێک دەکرد،

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٢١٥).

لەناو ڕیزەکاندا کەسێک هەبوو ناوی:(سواد) بوو، کە لار وەستابوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە ڕمەکە پاڵی پێوەنا و فەرمووی: (سواد) ڕێک بوەستە!

وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! خۆ ئازارت دام، چۆن دەبێت پێغەمبەر وا بکات، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش کراسەکەی خۆی لادا و فەرمووی: هەقی خۆت بکەرەوە، بەڵام (سواد) بە پەلە چوو بەرەو لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)وسکی ماچکرد و وتی: ئەی پێغەمبەری ئازیز لتەنها ویستم پیستم بەر پێستت بکەوێ،[1] چونکە تەواو تۆم خۆش دەوێت.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەوتە قسەکردن بۆیان و فەرمووی: هەرکەس ئەمڕۆ بکوژرێت شەهیدەو، دەچێتەوە بۆلای خوا بۆبەهەشت و، پاداشتێکی گەورەی لە لای خوای گەورە بۆ هەیە.[2]

هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی فەرموون : نەترسن، چونکە خوای گەورە یارمەتی موسڵمانان دەدات و فریشتە دەنێرێت، تا یارمەتی موسڵمانان بدەن، هەروەک چۆن لە

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٣٠١).
(٢) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٤٦).

جەنگەکەدا، خوای گەورە فریشتەی نارد بۆ یارمەتیدانیان.

پرسیار: شەهیدی واتای چییە؟

وەڵام: شەهید، واتا: کوژرانە لە ڕێگەی خوادا، هەر کەس شەهید بێت، یەکسەر دەچێتە بەهەشت.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- موسڵمان ڕێک و پێک بێت و، هەمیشە بە جوانی ڕابوەستێت، بەڕێز و بەڕێکی بوەستێت ،سەیرکەن پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) تەنانەت لە جەنگیشدا، ناهێڵێت موسڵمانان لار ڕابوەستن، بەڵکو ڕیزەکانیان ڕاست دەکات.

٢- دەبێت ئێمەیش وەک موسڵمانانی زوو، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)مان خۆش بوێت.

٣- دەبێت دادپەروەر بین ، ئەگەر ستەمێکمان لە کەسێک کرد، پێی بڵێین: تۆڵەی خۆت بستێنەوە.

*** دەست پێکردنی جەنگەکە:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک سوپای بە ڕیز و بەڕێک و پێکی ڕاوەستاند، کەوتە دوعا کردن و لە خوای گەورە پاڕایەوە، تا موسڵمانان سەربخات.

سەرەتای جەنگەکە وا دەستی پێکرد، کە سێ کەس لە بێباوەڕەکان هاتنە ناو مەیدانەکە، سێ کەس لە موسڵمانەکانیش هاتنە ناو مەیدانەکەوە و، بە یەکەوە جەنگیان کرد و

موسڵمانەکان سەرکەوتن، کە (حەمزە و عەلی و عوبەیدە) بوون، کاتێـک بێباوەڕەکـان بینیـان موسـڵمانەکان سـەرکەوتن و هاوڕێکانیـان کـوژران، تەواو بێـزارو تووڕەبـوون و، دەسـتیانکرد بە هێـرش بـردن بـۆ موسـڵمانەکان، موسـڵمانەکان بە دەنگـی بەرز هاواریان دەکرد: (ئەحەد، ئەحەد)، پاشان موسڵمانەکان هێرشیان بردو، شکستێکی گەورەیان تووشی بێباوەڕەکان کرد.[(١)]

خـوای گەورەیـش فریشـتەی خـۆی نـارد بـۆ یارمەتیـدانی موسـڵمانەکان و، توانیـان زۆرێـک لە بێباوەڕەکـان بکـوژن،[(٢)] یەکێک لە موسڵمانەکان ویستی بە شمشێر بدات لە بێباوەڕێک ، کەچی پێش ئەوەی لێی بدات، بێباوەڕەکە کوژرا! دوایی کە پرسیاری لە پێغەمـبەر (صلی الله علیه وسلم)کرد، پێغەمـبەر (صـلی الـله علـیه وسـلم) فەرمـووی: ڕاسـت دەکەیـت ئەوە فریشـتەکانی خـوا بـوون، کە لە ئاسـمانەوە هـاتن و یـارمەتی موسڵمانانیان دا.[(٣)]

دوایی، کە جەنگەکە تەواو بوو، موسڵمانەکان سەرکەوتن، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) فەرمانیکرد، کە شەهیدەکانی موسڵمانان هەر لەو شوێنەدا ئەسپەردە بکەن و نەیان شۆن و بە

---

(١) عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٦٤).

(٢) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپڕە (٥٤٢-٥٤٥).

(٣) محمد رمضان البوطي: فقه السیرة النبویة، لاپڕە (١٦٣).

جل و بەرگی خۆیان بیانخەنە ناو گۆڕو، نوێژی مردوویان لەسەر نەکەن.[1]

ژمارەیەکی زۆر لە بێباوەڕەکانیش کوژران، کە ژمارەیان (٧٢) کەس بوو، هەروەها (٧٢) کەسیشیان لێ بە دیل گیرا، هاوکات موسڵمانان دەستکەوتێکی زۆریان دەستکەوت، کە دوایی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەسەریاندا دابەشیکرد.[2]

پرسیار: ئەدی بێباوەڕەکان چییان کرد؟

وەڵام: کاتێک بێباوەڕەکان بینیان،واگەورە و سەرکردەکانیان کوژراون و موسڵمانەکان بەهێزن، دەستیانکرد بە ڕاکردن بەرەو مەککە.

*** کوژرانی ئەبو جەهل:**

دوو منداڵی جوان و موسڵمان و ڕێک و پێک، کە بە نهێنی هاتبوون بۆ جەنگ، چوون بۆ لای یەکێک لە هاوەڵەکان، کە ناوی: (عبدالرحمن کوڕی عەوف) بوو، پێیان وت: خاڵۆ گیان! بێ زەحمەت (ئەبو جەهل)مان نیشان بدە، بزانین کامەیە و لە کوێیە!

ئەویش وتی: کوڕە شیرینەکانم ئێوە کارتان بە (ئەبو جەهل)

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٢١-٤٢٣).

(٢) ابن الاثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی دووەمن لاپەڕە (٢٤).

چییە ؟

وتیان: بیستوومانە ،کە (ئەبو جەهل) قسەی ناشیرینی وتووە بە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) و، سووکایەتیی کردووە بەرامبەر بە ئیسلام، بۆیە دەبێت ئەو بێباوەڕە بکوژین.

عبدالرحمن وتی: کوڕەکانم ئێوە بچووکن چۆن دەتوانن بیکوژن ؟! ئەوانیش وتیان: تۆ نیشانمانی بدە و هیچ حەقت نەبێت، دەبێت بیکوژین، ئەویش (ئەبو جەهل)ی پێ نیشاندان ، ئەوانیش بە پەلە کەوتنەڕێ، دوو منداڵەکە بە پەلە گەیشتنە لای(ئەبوجەهل)و هەر یەکەیان بە شمشێرێک لێیان دا و کوشتیان.

دوایی کە جەنگەکە تەواو بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوویە سەر تەرمەکەی و سەیری کرد و فەرمووی: (ئەمە فیرعەونی ئەم ئوممەتەیە)،[1] بەمە ئەو ئەبو جەهلەی قسەی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەوت بە دەستی دوو منداڵی موسڵمان کوژرا!

---

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (٣٢١-٣٢٢).

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت منداڵی موسڵمان بە غیرەت و ئازا و نەترس بێت هەرچییەکی پێ دەکرێت کە چاک بێت بیکات، نابێت منداڵ وا بزانێت هیچی پێ ناکرێت.

٢- نابێت هەرگیز ڕێگە بدەین بە هیچ کەس قسە بڵێت بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چونکە دەبێت موسڵمان پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) لە خۆی زیاتر خۆش بوێت، واتا ئەگەر قسە وترا بە خۆت تووڕە بویت، دەبێت کە قسەیش وترا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دووبارە تووڕە بیت.

*** هەڵوێستی موسڵمانان لەگەڵ گیراوەکاندا:**

کاتێک موسڵمانەکان سەرکەوتن، ژمارەیەک لە بێباوەڕەکانیان بەدیل گرت، موسڵمانان نەیاندەزانی چییان پێ بکەن، ئایا بیانکوژن یان بیانهێڵنەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەوتە ڕاوێژکردن بە موسڵمانان و پرسیاری لێ کردن کە ئایا چی بکەین لەگەڵ دیلە موسڵمانەکاندا؟ ئەبو بەکری صدیق فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) با نەیانکوژین، چونکە ئەگەر بیانکوژین خەڵک وا دەزانێت دڕندە و توندڕەوین، بۆیە پێم باشە نەیانکوژین، بەڵکو ئەمە و خوای گەورە ڕێنموونیان بکات بۆ ڕێگەی ئیسلام، با لە جیاتی ئازادکردنیاندا شت وەربگرین لە کەس و کارەکەیان.

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕاوێژی کرد بە عومەری کوڕی خەتاب کە چی بکەن؟ عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خوا با هەموویان بکوژین، چونکە ئەوان جەنگیان کردووە لەگەڵ ئێمەدا و ویستوویانە ئێمە بکوژن، ئەگەر بیانکوژین ئیتر هیچ کەسێکی تر زاتی نابێت جارێکی تر هێرش بکاتە سەرمان.[١]

پرسیار: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)بە گوێی قسەی کامیانی کرد؟

وەڵام: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە گوێی ئەبو بەکری صدیق و ئەو هاوەڵانەی کرد کە وتیان با نەیانکوژین، بۆیە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانی کرد کە هەر دیلێک بتوانێت دە منداڵە موسڵمان فێری خوێندەواری بکات ئەوا ئازاد دەکرێت هەر کەس نەیزانی با کەس و کاری بە پارە بیکڕنەوە.[٢]

پرسیار: خوای گەورە قسەی کامیانی پێ باش بوو؟

وەڵام: خوای گەورە فەرمووی دەبوایە ئەو بێباوەڕانەتان بکوشتایە کە لە جەنگی بەدردا بە دیلتان گرتن، کاتێ عومەر چوو بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و ئەبووبەکر، سەیر

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٢٧).

(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٢٢٣).

دەکات هەردووکیان دەگرین، عومەر وتی: بۆچی دەگرین؟ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: چونکە خوای گەورە قسەی تۆی پێ باش بوو، کەچی ئێمە بە گوێی تۆمان نەکرد،[1] ئەبوایە هەموو ئەوە بێباوەڕانەمان بکوشتایە.

لەو کاتی دیلیەی بێباوەڕەکاندا، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانی کرد بە موسڵمانان کە لەگەڵ بێباوەڕەکاندا باش بن و لێیان نەدەن و ڕێزیان بگرن و نانیان بدەنێ و نەهێڵن تینوو بن، کەس سووکایەتیان پێ نەکات و ئەگەر دەتوانن قسەی چاکیان بۆ بکەن بۆیە موسڵمانی وا هەبوو نانەکەی خۆی لەت دەکرد لەگەڵ دیلێکدا و نیوەی خۆی دەیخوارد و نیوەکەی تری دەدا بە دیلەکە.[2]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- موسڵمان نابێت لە خۆیەوە هەموو شتێک بکات، بەڵکو دەبێت ڕاوێژ بکات بەوانی تر، سەیرکەن پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کە خۆی پێغەمبەرە کەچی ڕاوێژ دەکات بە موسڵمانان.

٢- نابێت سۆز و ڕەحمان هەبێت بۆ هەموو بێباوەڕێک،

---

(١) عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٥٨).

(٢) عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٦٧).

بەڵکو ئەوانەی بێ دەنگن و جەنگمان لەگەڵدا ناکەن هەقمان نییە بە سەریانەوە، بەڵام ئەو بێباوەڕانەی جەنگمان لەگەڵدا دەکەن نابێت هیچ ڕەحمیان پێ بکەین.

٣- دەبێت ئەگەر کارێکمان کرد کە وا نەبوو، خۆمان تەمێ بکەین و هەمتر نەیکەینەوە.

٤- دەبێت ئێمە تەواو گوێڕایەڵی خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ببین، تەنانەت ئەگەر فەرمانەکەیشمان بە دڵ نەبوو، هەر دەبێت بە گوێیان بکەین، چونکە ئەوان لە ئێمە زاناترن و چاکتر لە ئێمە دەزانن، بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک فەرمانیان پێ دەکرا ڕێزی دیلەکان بگرن، حەزیان نەدەکرد، بەڵام لەبەر ئەوەی فەرمانی خوا و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو جێبەجێیان دەکرد.

٥- ئیسلام هەمیشە ئایینێکی پاک و گەورەیە، ئایینی ئیسلام تەنانەت ڕێزی ئەو دیلانە دەگرێت کە پێشتر ویستویانە موسڵمانان بکوژن.

٦- نابێت هیچ کەس بە زۆر بکەین بە موسڵمان، سەیرکەن ئەو هەمووە دیلە لەبەر دەستی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) موسڵماناندا بوون، کەچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئامادە نەبوو بە زۆر موسڵمانیان بکات، بەڵکو وازی لێ هێنان.

ئازیزم هەر کەسێک شتێک بکات و خۆی حەزی لێ

نەکات، ئەوا ئەو ئیشە سەرکەوتوو نابێت، بەڵکو دەبێت خۆی تەواو حەزی لێ بکات.

*** ئەنجامەکانی جەنگی بەدر:**

١- لە ئەنجامی جەنگی بەدردا موسڵمانان سەرکەوتن و سام و شکۆیان بە جۆرێک زیادی کرد، لە هەموو شوێنێکەوە دەنگ و باسی سەرکەوتنی موسڵمانەکان بڵاوبوویەوە و هەموان بۆیان دەرکەوت، کە موسڵمانانیش بەهێزن و دەتوانن بجەنگن.

بێباوەڕەکان هێندە نەزان و نەفام بوون، کاتێک موسڵمانەکان لە مەککە جەنگیان نەدەکرد لەگەڵیاندا، وایان دەزانی موسڵمانان ناتوانن جەنگ بکەن، بەڵام لە جەنگی (بەدر)دا زانیان ،کە موسڵمانان زۆر لەوان بەهێزترن.

بێباوەڕەکانی مەککە زیانێکی گەورەیان لێکەوت و لە لای خەڵک ئابڕوویان چوو.

٢- جەنگەکە بوو بە هۆی کوژرانی کۆمەڵێک لە بێباوەڕەکان و، شەهید بوونی کۆمەڵێک لە موسڵمانەکان، کە خوای گەورە بەڵێنی بەهەشتی پێدان.

*** هەوڵی کوشتنی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم):**

پاش ئەوەی بێباوەڕەکان تووشی ئەو شکستە گەورەیە بوون، نەیاندەزانی چۆن تۆڵەی خۆیان بستێننەوە ،بۆیە بڕیاریاندا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بکوژن.

ئەو کەسەی ویستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکوژێت، ناوی (عومەیر) بوو ،کە داوای لە یەکێک لە گەورەکانی قورەیش کرد، تا یارمەتی بدات، ئەو گەورەیەی قورەیش ناوی: (سەفوان) بوو، کە بڕیاریدا (عومەیر) چی بوێت ئەو پێی بدات، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکوژێت.

(عومەیر) بە خۆی و شمشێرەکەیەوە چوو بەرەو مەدینە و، چوو بۆ مزگەوت، عومەری کوڕی خەتتاب کاتێک (عومەیر)ی بینی وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوە (عومەیر)ی خراپەکارو دوژمنی خوایە، بۆیە عومەر شمشێرەکەی لەسەر ملی (عومەیر) دانا، نەوەک زیان بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بگەیەنێت.

بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: عومەر ،وازی لێ بهێنە!

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: عومەیر! بۆچی هاتوویت؟

(عومەیر) وتی: هاتووم یەکێک لە دیلەکان ئازاد بکەم.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی : نەخێر، بۆ ئەوە نەهاتوویت، بەڵکو تۆ لەگەڵ (سەفوان)دا قسەتان کردووە و هاتوویت من بکوژیت!

عومەیر وتی تۆ چۆن زانیت ؟!

خۆ هیچ کەس ئاگای لەمە نەبوو، جگە لە خۆمان،؟!

بۆیە (عومەیر) یەکسەر موسڵمان بوو و وازی لەو کارە خراپەی هێنا ، ئینجا (عومەیر) گەڕایەوە مەککە و چوو بۆ لای (سەفوان)، (سەفوان) خۆشی بوو ،وایزانی (عومەیر)، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی کوشتووە، کەچی سەیری کرد (عومەیر) موسڵمان بووە! سەفوان بەمە زۆر تووڕە بوو.[١]

*پەند و ئامۆژگاریی:

١- هەر کەسێک دژ بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان پلانێک دابنێت، ئەوا خوای گەورە پێی دەزانێت.

٢- نابێت هەموو جارێک تووڕە ببین ،بەڵکو هەر کەسێک هات بۆ لامان، دەبێت ڕێزی بگرین، وەک کەپێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە عومەری فەرموو: واز لە (عومەیر) بێنە و ئازاری مەدە.

---

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٣٨-٤٤١).

پرسیارەکانی بەشی حەوتەم:

١- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) جەنگی کرد لەدژی بێباوەڕەکانی مەککە و مەدینە ؟

٢- کێ سەرکردایەتی کاروانی بێباوەڕانی دەکرد؟ ئەی چی کرد بە کاروانەکە؟

٣- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە هەواڵی هاتنی کاروانی بێباوەڕەکانی بیست چی کرد؟

٤- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ڕێگەی نەدا دوو هاوەڵ بچن بۆ جەنگی (بەدر)، ناویان چی بوو؟ بۆچی نەچوون؟

٥- خەڵکی قورەیش ،کە بیستیان موسڵمانان هێرش دەکەن چییان کرد؟

٦- موسڵمانان لە جەنگی (بەدر)دا چیان کرد ، تا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بپارێزن؟

٧- (سواد) کێ بوو؟ چی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) وت؟

٨- شەهید واتای چییە؟

٩- جەنگی بەدر چۆن دەستی پێکرد؟ کێ تیایدا سەرکەوت؟

١٠- (ئەبوجەهل)کێ بوو؟ بە دەستی کێ کوژرا؟

١١- لە هەڵوێستی موسڵمانان لەگەڵ دیلەکاندا، چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگریت ؟

١٢- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە ڕاوێژی بە (ئەبوبەکر)و (عومەر) کرد، بە گوێی کامیانی کرد؟ ئەی خوای گەورە، کامیانی پێ ڕاست بوو؟

١٣- گرنگترین ئەنجامەکانی جەنگی (بەدر) بژمێرە؟

١٤- (عومەیر) کێ بوو؟ لەگەڵ (سەفوان)دا بڕیاری چیان دا؟

١٥- چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگرین لە کوژرانی ئەبو جەهل؟

بەشی هەشتەم

جـەنگـی ئـوحـود

لە نێـوان جەنگـی (بەدر) و جەنگـی (ئوحـود)دا ،چەنـد ڕووداوێک ڕوویاندا، کە ئەمانە گرنگترینیانن:

١- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هەستا بە ئەنجامدانی چەنـد جەنگێکـی بچـووک لەدژی بێباوەڕەکـانی تـردا، بەڵام جەنگەکان کوشتاری وایان تێدا ڕوونەدا، بەڵکو تەنها بریتـی بـوو لە ترسـاندنی دوژمنـان و بێبـاوەڕان، تـا نەوێـرن شاڵاو بەرنە سـەر موسـڵمانان، ئەو جەنگـانە بە هـۆی ئەوەوە بـوو، کە هەنـدێک لە هۆزەکـان دەیانویسـت ناپـاکی لە موسـڵمانان بـکەن، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یەک یەک بەرپەرچی دانەوە، ئەو جەنگانە بۆ سـەربازانی موسڵمانان، وەک مەشقی سـەربازیی وا بوون.[1]

٢- جەنگـان لەگەڵ جولەکەکـانی(بەنو قەینوقـاع)دا: جولەکەکانی مەدینە لە چەند هۆزێکی سەرەکی پێکهاتبوون، کە یەکێـک لەوانە: هـۆزی (بەنـو قەینوقـاع). بـوون، کە لە دوای جەنگـی (بەدر)دا ئەو پەیمـان و بەڵێنەیـان هەڵوەشـاندەوە، کە لەگەڵ موسـڵمانەکاندا بەسـتبوویان ، ئەوان کەوتـنە کـاری

---

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٥١-٤٥٧).

ناپاکیی و خیانەتکردن، ئەوان زۆر ڕقیان بوو، کە موسڵمانەکان سەرکەوتن، بۆیە کەوتنە قسەوتن بە موسڵمانان و ویستیان بە هەر جۆرێک بێت، کارێک بکەن، کە زیان بە موسڵمانان بگەیەنن .[1] بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕێگەی پێنەدان و، کەوتە کۆکردنەوەی موسڵمانەکان و بەرەو ڕوویان ڕۆیشت، تا ئەو هۆزە ناپاکە لەناوبەرێت و هەموان فێر بکات، کە ئەگەر کەسێک ناپاکیی بکات، ئەوا لێی دەدرێت و لەو وڵاتە دەردەکرێت.[2]

ئەو جولەکانە کەوتنە سوکایەتیکردن بە ئافرەتێکی موسڵمان، ئەمەش کاتێك بوو ، کەیەکێك لە ئافرەتە موسڵمانەکان چوو بۆ لای جولەکەکان، تا لەوێ شت بکڕێت .

جولەکەکان پێیان وتبوو: دەبێت خۆت نیشان بدەیت! بەڵام ئەو ڕازی نەببوو، یەکێک لە جولەکەکان لە پشتەوە جلی ئافرەتە موسڵمانەکەی بەرزکردەوە و لەشی دەرکەوت و، جولەکەکان کەوتنە گاڵتەپێکردن و پێکەنین بەو ئافرەتە موسڵمانە!

لەو کاتەدا موسڵمانێک لەوێ بوو، یەکسەر جولەکەکەی کوشت، جولەکەکانیش موسڵمانەکەیان کوشتەوە.[3]

پێغەمبەریش (ﷺ) بڕیاریدا هەموویان بکوژێت و لەناویان

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٢٢٩-٢٣٣).
(٢) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٥٩).
(٣) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٤٠).

بەرێت، چونکە سوکایەتیان بە موسڵمانان کردووە.[١] بەڵام سەرۆکی دووڕووەکان کە ناوی (عبدالله کوڕی ئوبەی) بوو داوای کرد لە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، تا نەیانکوژێت و ڕێگەیان پێ بدات، تا لە شارەکە بچنە دەرەوە، هەرچەندە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) حەزی نەدەکرد، بەڵام بە قسەی کرد.[٢]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بەگوێی ئەو پیاوە دووڕووەی کرد؟

وەڵام: بۆ ئەوەی بەهۆی دووڕووەکانەوە، دووبەرەکیی و ئاژاوە نەکەوێتە شارەکەوە ، ئەو کات جولەکەکان ماڵ و سامانی خۆیان بەجێهێشت و لە شارەکە چوونە دەرەوە، هەموو خەڵکەکە کەوتنە نەفرین کردن لە جولەکەکان، تەنانەت دۆستەکانیشیان ڕقیان لێیان بۆوە.

٣- کوشتنی هەندێک لەو کەسە بەناوبانگانەی، کە دژایەتی ئیسلام و پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و موسڵمانانیان دەکرد، چونکە هەندێ کەس هەن، نابێت هەرگیز لێیان خۆش بیت ، دەبێت بیانکوژیت، ئەو کەسانە قسەیان بە ئیسلام دەوت وە شیعریان بەخراپە لەسەرپێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەوت، بۆیە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانیکرد

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٢٤).
(٢) محمد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (١٧١).

بە موسـڵمانان، تـا هەسـتن بە کوشـتن و لەنـاو بردنـی ئەو ناپیاوانە.[(١)]

٤- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەو ماوەیەدا، چوویە داوای (حەفصەی کچی عومەر) و هێنای.[(٢)]

٥- هەروەهـا (عەلـی کـوڕی ئەبـو تالیـب) چـوویە داوای (فـاتیمەی کچـی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)) و هێنـای، بەمە عەلی هەم ئامۆزای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەم زاوای بوو.[(٣)]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- نابێـت هەرگیـز ڕێـگە بە دوژمنـان بـدەین ،کە ئـاژاوە بنێنەوە ، دەبێت یەکسەر بەرپەچی هێرشەکانیان بدەینەوە.

٢- نابێـت بە یەکجـار هێـرش بکەیـنە سـەر هەمـوو دوژمنەکانمان، بەڵکو دەبێت یەک یەک.

٣- هەر کەسـێک سـوکایەتیی بکـات بە موسـڵمانان، یـان بیەوێـت ئـابڕووی ئـافرەت ببـات، دەبێـت لێـی قبـووڵ نەکەیـن و ڕووبەڕووی ببینەوە.

---

(١) د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٥٨-٤٦٧).

(٢) ابن قيم الجوزية: زاد المعـاد في هـدي خـير العبـاد، بەرگـی یەکەم، بەشی یەکەم، لاپەڕە (٦٧).

(٣) د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٦٧).

ئازیزان! سەیرکەن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ڕێگەی نەدا ئـابڕووی یەک ئـافرەتی موسـڵمان ببرێـت، ئەدی ئەمـڕۆ، ئابڕووی هەزاران ئافرەتی موسڵمان نابرێت ؟!

٤- ئەگەر زانیمان کارێك دەبێتە هۆی ناکۆکیی و ئاژاوە لە وڵاتـدا، دەبێت ئەو کارە نەکەیـن، ئەگەریش پێمان ناخۆش بێت، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ویستی جولەکەکان بکوژرێن، بەڵام کە زانی ئاژاوە دەنێتەوە، بە ناچاری نەیکوشتن.

جەنگی ئوحود:

جەنگی (ئوحود) ئەو جەنگە بوو،کە لە نێوان موسڵمانەکان و بێباوەڕەکانـدا ڕوویـدا، لەم جەنـگەدا موسـڵمانەکان شکسـتیان خـواردو بێباوەڕەکـان سـەرکەوتن، ئەم جەنـگە لە دوای جەنگـی (بەدر)دا ڕوویدا، کە پێشتر بێباوەڕەکان شکستیان خوارد.

خـوای گەورە لە قورئـانی پیـرۆزدا، بە جـوانی باسـی ئەو جەنگەمـان بـۆ دەکـات، هەروەهـا باسـی ئەوە دەکـات، بـۆچی موسڵمانەکان شکستیان خوارد و سەرنەکەوتن.

*** هۆکارەکانی جەنگەکە:**

بێباوەڕەکـــان دوای ئەوەی لە جەنگـــی (بەدر)دا شکســـتیان خوارد، هەردەم بە دوای هەلێکدا دەگەڕان، تـا تـۆڵەی خۆیـان لە موسـڵمانان بسـتێننەوە و، تـا ئـابڕووی خۆیـان لە نـاو خەڵکـدا بگێڕنەوە .

هەریەک لەوان بە جۆرێـک خۆی بۆ تـۆڵە سەندنەوە ئامـادە

دەکرد ، چونکە کەم کەس هەبوو، کە خزم و کەس و کاری لەو جەنگەدا نەکوژرابێت، یان بە دیل نەگیرابێت.

هاوکات ئەو هێرشانەی، کە موسڵمانەکان بەردەوام دەیانکردە سەرکاروانە بازرگانییەکانی بێباوەڕان وای لێکردبوون، کە زاتیان نەبێت کاروانی بازرگانی بڕوات بەو ڕێگەیەدا، بەمە ئابووری و پارە و سامانیان دایە کزی،[١] جگە لەوە ،خەڵکی لە هەموو شوێنەکانەوە کەوتنە لۆمە و گاڵتەکردن بە بێباوەڕان و، پێیان دەوتن: ئەو موسڵمانە کەم و هەژارانە توانیان ئێوە بشکێنن.

بێباوەڕەکانیش زۆر خەفەتیان دەخوارد بەو قسانە ، بڕیاریاندا تۆڵە بستێننەوە و واز نەهێنن،[٢] بۆیە کەوتنە خۆئامادەکردن و ،چەکی زۆریان کۆکردەوە و سەربازەکانیشیان کۆکردەوە و مەشقیان پێکردن، تا ئامادە بن هێرش بکەنە سەر موسڵمانەکان.

پرسیار: ئایا موسڵمانەکان لەو کاتەدا چییان کرد ؟

وەڵام: موسڵمانەکانیش لەو کاتەدا سەرقاڵی کارو خۆ بەهێزکردن بوون، ئەوان لە هەوڵی بێباوەڕان بێئاگا نەبوون ، بەڵکو هەرچی هەواڵ بوو، پێیان دەگەیشت.

پرسیار: موسڵمانەکان چۆن هەواڵیان پێدەگەیشت ؟

وەڵام: موسڵمانەکان لە ڕێگەی ئەو کەسانەوە هەواڵیان

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٢٣٩).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٨١).

پێدەگەیشت، کە موسڵمان بوون و لە مەککەدا بوون ،کەکەس نەیدەزانی ئەوان موسڵمانن، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)پێی فەرمووبوون، بێباوەڕەکان ویستیان هەرچی بکەن ،هەواڵمان پێبدەن.[1]

پاشان بێباوەڕەکان بۆ تۆڵە سەندنەوە، لە مەککەوە بەرەو مەدینە کەتنەڕێ ، پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) بە وردی هەواڵی جووڵانەوەی بێباوەڕانی پێدەگەیشت، کە ژمارەیان چەندە و بۆ کوێ دەچن و لە کوێدان و دەیانەوێت چی بکەن و چی نەکەن؟

یەکێک لەو کەسانەی، کە موسڵمان ببوو، بێباوەڕەکان پێیان نەدەزانی، ناوی (عەبباس) بوو، کە مامی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بوو.

(عەبباس) بە نامە هەواڵی دەنارد بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، پێی دەوت، کە بێباوەڕەکان لە کوێدان و بەرەو ئەوێ دێن و ژمارەیان ئەوەندەیە، پاشان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بۆ ئەوەی تەواو دڵنیا بێت، کەسێکی نارد، تا هەواڵ بزانێت.[2]

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٧٤).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٨١).

*** مشتومڕی نێوان موسڵمانان:**

موسڵمانەکان کەوتنە مشت و مڕ لەسەر ئەوەی، ئایا لە مەدینەدا بمێننەوە و لەوێ جەنگ لەدژی بێباوەڕەکاندا بکەن ؟

یان بچنە دەرەوەی شار و لەوێ بجەنگن؟

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەیفەرموو: با لە مەدینەدا بین و چاوەڕێ بکەین، تا بێباوەڕان دێن، جاکاتێک ئەوان هاتن، لێرە لێیان دەدەین، چونکە ئەو کات نزیکین لە شارەکە و، هەرچییەکمان ویست زوو دەستمان دەکەوێت و، هەموو خەڵکەکەش یارمەتیمان دەدات.(١)

بەڵام هەندێ لە موسڵمانەکان وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! با بچینە دەرەوە جەنگیان لەدژ بکەین باشە، تا ئەوەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، بە نابەدڵی بەقسەی کردن و چوویەوە بۆ ماڵەوە، تا لەوێ جل و بەرگی جەنگ بکاتە بەری، کاتێک موسڵمانەکان بینیان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) حەز ناکات بچنە دەرەوە، وتیان: ئێمە بۆچی بەمجۆرە مشت و مڕمان لەگەڵ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)دا کرد ، با بڕۆین پێی بڵێین: باشە لە ناو شاردا دەمێنینەوە و لێرە جەنگ دەکەین.

---

(١) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (٤١).

کاتێک چوون ئەوەیان بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) وت، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێی فەرموون: ناکرێت، تازە بڕیار دراوە، هیچ پێغەمبەرێک جلی جەنگی نەکردووەتە بەر، تا بچن بە گژ دوژمناندا و دوایی ئەو جلە داکەنێ، تا دوای جەنگەکە.[1]

موسڵمانانیش بۆ جەنگەکە، کەوتنە خۆ ئامادەکردن و خۆکۆکردنەوە ، بەڕاستی ئەو بەگوێ نەکردنەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، زیانێکی گەورەی لە موسڵمانەکان دا ، چونکە نابێت لە ڕووی قسەی پێغەمبەردا(صلى الله عليه وسلم) قسە بکەین، بەڵکو هەرچی وترا، ئەمە فەرمودەی پێغەمبەرە(صلى الله عليه وسلم)، دەبێت یەکسەر بەگوێی بکەین و بێدەنگ بین.

* سوپای موسڵمانان لە مەدینە دەچنە دەرەوە:

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانی بە موسڵمانەکان کرد، تا خۆیان ئامادە بکەن بۆ ئەوەی لە مەدینەدا بچنە دەرەوە بۆ جەنگ، کاتێک نیوەی شەو هات ،ئەو کات پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانیکرد، تا بەڕێ بکەون ، ئەوانیش چوون، تا گەیشتنە ناوچەیەک، کە پێی دەوترێت: (ئوحود)، چونکە شاخی (ئوحود) لەوێدا بوو، موسڵمانەکان لەوێ

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٣٣).

وەستان،(١) هاوکات بێباوەڕەکانیش بەردەوام لە ڕێگەدا بوون و دەهاتن، تا ئەوەی ئەوانیش گەیشتنە ناوچەکە و هەردوولا ئامادە بوون بۆ ئەوەی جەنگ بکەن،(٢) لەناو موسڵمانەکاندا گرفتێکی سەخت ڕوویدا، لە پێش ئەوەی بگەنە شوێنەکە، ئەویش ئەوە بوو، کە سەرکردەی دووڕووەکان، کە ناوی (عبدللە کوڕی ئوبەی) بوو، هەستا بە پاشگەزبوونەوە لە جەنگەکە و وتی: ئێمە جەنگ ناکەین، بەمە هەرچی دووڕوو بوون لە جەنگەکە، کشانەوە و گەڕانەوە بەرەو مەدینە!!

ئەمە وای کرد، کە موسڵمانەکان دڵیان سارد ببێتەوە لە جەنگەکە ، خەریک بوو زۆرێکیان واز لە جەنگەکە بهێنن ،(٣) هەرچەندە هەندێک لە موسڵمانەکان ویستیان دووڕووەکان بگەڕێننەوە بەڵام سەری نەگرت.

لەو کاتەدا هەندێک لە جولەکەکان هاتن، تا یارمەتی موسڵمانەکان بدەن، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕازی نەبوو، هەروەها هەندێک منداڵی موسڵمان هاتبوون بۆ جەنگ، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) گێڕانییەوە و، نەیهێشت لەو جەنگە بەشداری بکەن، چونکە منداڵ نابێت بچێتە جەنگەوە، بەڵام چەند دانەیەکیان لەبەر ئەوەی باڵایان بەرز بوو،

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تاريخ الاسلام، بەرگی دووەم، لاپەڕە (٩٣).
(٢) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (١٧).
(٣) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٥٣).

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕێگەی پێدان(١)، پاشان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کەوتە ڕێککردنی سوپاکە و بەسەر شوێنەکاندا دابەشیکردن، تا هەر یەکە و بە شێوەیەک جەنگ بکەن، کۆمەڵێک تیرهاوێژیشی لەسەر بەرزاییەکە دانا و فەرمووی: ئەگەر ئێمە سەریش کەوتین نابێت ئێوە دابەزنو تا خۆم پێتان نەڵێم(٢)، کەچی دوایی بە گوێی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یان نەکرد و دابەزین، کە ئەم فەرمان شکاندنەی پێغەمبەر، بوو بە مایەی شکست خواردنی موسڵمانەکان و شەهید بوونی زۆرێکیان!

بەم شێوازە موسڵمانەکان ئامادە بوون بۆ جەنگکردن و چاوەڕێ بوون ،تا بێباوەڕەکانیش بێن و هێرش بەرن و جەنگەکە دەست پێ بکات، پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) زوو زوو موسڵمانەکانی هان دەدا، تا نەترسن و بە مەردانە خۆیان ئامادە بکەن بۆ جەنگکردن.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- نابێت لە جەنگێکدا، یان لە کارێکدا سەرکەوتین، ئیتر واز بهێنین و پاڵی لێبدەینەوە و بڵێین: تەواو ئێمە سەرکەوتین، بەڵکو دەبێت بزانین دوژمنەکانمان هەمیشە لە هەوڵی تۆڵە سەندنەوەدان، بۆیە دەبێت خۆمانی بۆ ئامادە بکەین.

---

(١) محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (١٧٨).
(٢) د. على محمد الصلابى: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٨١).

٢- ئەگەر بینیمان، یان بیستمان، یان هەر چۆنێک بێت، زانیمان دوژمنان دەیانەوێت زیان بە موسڵمانان بگەیەنن، دەبێت ئێمە هەواڵ بدەین بە موسڵمانەکان و ئاگاداریان بکەینەوە، چونکە موسڵمانان برای ئێمەن.

٣- نابێت هەرگیز قسە لە قسەی پێغەمبەردا (صلی اللە علیە وسلم) بکەین، بەڵکو هەرچییەک فەرمایشت و فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) بوو، یەکسەر دەبێت بەگوێیان بکەین و هیچ بیری لێنەکەینەوە و دڵنیابین ،کە فەرمانەکەیان ڕاستە، ئەگەر وا نەکەین، دووچاری زیان دەبین، هەروەک چۆن موسڵمانەکان کاتێک لە جەنگی (ئوحود)دا بە گوێی پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم)یان نەکرد، تووشی زیان بوون، کە ئێستا باسی دەکەین.

* دەست پێکردنی جەنگەکە:

جەنگەکە لە نێوان هەردوولادا دەستی پێکرد ، جەنگێکی قورس بوو، لە جەنگەکەدا سەرەتا موسڵمانان بە دلێرانە و ئازایانە جەنگیان کرد ، توانیان بێباوەڕەکان بشکێنن.

بێباوەڕەکان، کە زانیان تووشی شکست بوون، دەستیان کرد بە ڕاکردن، بەڵام کاتێک تیرهاوێژە موسڵمانەکان ئەمەیان بینی، ڕایان کردە خوارەوە، تا دەسکەوت کۆبکەنەوە!

سەرکردەکەیان پێی وتن: دامەبەزن، مەگەر پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) نەیفەرموو لە شوێنی خۆتاندا دامەبەزن .تا خۆم

فەرمانتان پێنەکەم؟

کەچی ئەوان هەموو دابەزین،[١] یەکێک لە سەرکردەی بێباوەڕەکان، کە ناوی(خالیدی کوڕی وەلید) بوو، ئەمەی بینی بۆیە لە پشتەوە گەڕایەوە و بەرزاییەکەی گرت و، لەو لایشەوە و بێباوەڕەکان گەڕانەوە.

بەمە موسڵمانەکان کەوتنە ناوەڕاستەوە، ئەملاولایان بێباوەڕەکان بوون، ئەمجارە جەنگەکە زۆر سەخت بوو، تیایدا موسڵمانەکان شکستیان هێنا و موسڵمانێکی زۆر تیایدا شەهید بوون، کە ژمارەیان (٧٢)موسڵمان بوو، کە لە ناو ئەو شەهیدانەدا، (حەمزە)ی مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی تێدا بوو، کە بە دەستی بێباوەڕەکان شەهید بوو.[٢]

ڕووداوەکانی ناو جەنگەکە:

کاتێ: موسڵمانەکان لە جەنگەکەدا شکستیان خوارد، یەکێک لە بێباوەڕەکان موسڵمانێکی کوشت، کە شێوەی لە شێوەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەچوو، ئیتر وایزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی کوشتووە و بەناو خەڵکەکەدا هاواری کرد و وتی: (محمد)م کوشت، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش کەوتبووە ناو چاڵێکەوە و، ددانی پیرۆزی شکا

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٨١-٢٨٢).

(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٢٥٤-٢٥٦).

بوو و بریندار ببوو.

موسـڵمانەکان لە دەوروبەری نەبـوون، تـا یـارمەتی بـدەن و ڕزگـاری بـکەن، موسـڵمانەکان کاتێـک ئەم هەواڵەیـان بیسـت، وایـانزانی ڕاسـتە ! تەواو خەفەتبـار بـوون و هەنـدێکیان شمشێرەکانیان فڕێدا و هەندێکیان ڕایانکرد و هەندێکی تریـان وازیان نەهێنا و بەردەوام جەنگیان دەکرد.[(١)]

یەکێـک لە موسـڵمانەکان کەوتە نزیـک پێغەمبەر(صـلی الله علیه وسلم)، سـەیری کـرد خۆ ئەمە پێغەمبەرە(صلی الله علیه وسلم) ، ویسـتی هـاوار بکـات بەنـاو خەڵـکەکەدا و بڵێت: موسڵمانان! پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) شـەهید نەبـووە و مـاوە و لێرەیە وەرن بـۆ لامـان، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پێی فەرموو: بێدەنگ بە![(٢)]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەو هـاوەڵەی فەرموو بێدەنگ بە؟

وەڵام: چـونکە بێباوەڕەکـان لەو شـوێنەدا بـوون ، ئەگەر بیانزانیـایە پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) شـەهید نەبـووە ،دەهاتن بۆی و هیـچ موسڵمانێکیش نەدەبوو لە دەوروبەریـدا ، تـا بیانپارێزێت، جگە لەو هـاوەڵە، بـۆیە پێغەمبەر(صلی الله علیه

---

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٨٩).

(٢) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٨٦).

وسلم) پێی فەرموو: بێدەنگ بێت تا بێباوەڕەکان کەمێک بچنە ئەو لاوە.

عومەری کوڕی خەتتاب توانی هێرشێکی توند بکاتە سەر بێباوەڕەکان و ڕاویان بنێت و، دەست بگرێت بەسەر ناوچە بەرزەکاندا، بەمە بێباوەڕەکان هیوایان نەما بە یەکجارەکی سەربکەون ، زانیان ناتوانن بە تەواوەتی لەناویان ببەن.

لەو کاتەدا جەنگەکە گەرم بوو، یەکێک لە بێباوەڕەکان، کە پێی دەوترا: (وەحشی)، هەستا بە شەهیدکردنی (حەمزە)ی مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆر خەفەتی خوارد بەوە و هەمیشە لە یادی نەدەچوو،[1] حەزی دەکرد ناوی منداڵ بنێت حەمزە،[2] هەروەها هاوەڵانی تری زۆریش شەهید بوون.

هاوکات چەند کەسێک لە جولەکەکان، کە پێشتر بەڵێنیان دابوو بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بە پەلە کەوتنە خۆ و هاتن بۆ یارمەتیدانی موسڵمانەکان و جەنگیان کرد، تا کوژران، لەو کاتەدا هەندێک لە موسڵمانەکان چوون بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا بەرگری لێ بکەن و بیگێڕنەوە بۆ بەرزاییەکە، یەکێک لەوانە ئافرەتێک بوو بە

---

(١) ابن قیم الجوزیة: صفة الصفوة، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٥٠-١٥١).
(٢) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٩٠).

ناوی: (نوسەیبەی کچی کەعب)، کە زۆر ئازایانە بە شمشێر و بە تیر و کەوان جەنگی دەکرد، بەردەوام دەجەنگا، تا رێگە نەدات بێباوەڕان زیان بگەیەنن بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم).[1]

یەکێکی تر لەوانە: (ئەبو دەجانە) بوو، یەکێکی تریان ناوی:(تەلحە) بوو، کە هێندە تیری وەشاند، تا چەند کەوانێکی شکاند، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆری خۆشدەویست و دوعای بۆ دەکرد.[2]

هەرچەندە بێباوەڕەکان دەچوونە پێشەوە ،ئەو هاوەڵانە بە تیر و بە ڕم دووریان دەخستنەوە، تا ئەوەی هەر چۆنێک بێت، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان گێڕایەوە بۆ بەرزاییەکان.

بێباوەڕەکان بە دەنگی بەرز وتیان: ئەوە تۆڵەی (بەدر)مان کردەوە و سەرکەوتین، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: کوژراوەکانی ئێوە لە دۆزەخدان، بەڵام کوژراوەکانی ئێمە لە بەهەشتدان،[3] پاشان ،کە بێباوەڕەکان چوون ،پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوویە خوارەوە، تا کوژراوەکان

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٢٥٧).

(٢) عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٢٨٦-٢٨٧).

(٣) عبدالعزيز عەلائەدين مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (١٩١

لەوێ بنێژرێت ، (حەمزە)ی بینی، کە سنگی لەت کرابوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆری خەفەت پێخوارد، پاشان فەرمووی: دوو دوو بیانخەنە گۆڕەوە، کامیان قورئانی زۆر لەبەر بوو، ئەوەیان پێش بخەن.

ئینجا پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) دەستە پیرۆزەکانی بەرز کردەوە و، کەوتە دوعاکردن بۆ شەهیدەکان،[1] بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نەیهێشت موسڵمانەکان بە شکست خواردوویی بگەڕێنەوە، بەڵکو موسڵمانەکانی کۆکردەوە و چەند هێرشێکی کردەوە سەر بێباوەڕەکان لە ناوچە جیاوازەکانەوە، کە بێباوەڕەکان ترس دایگرتنەوە زانیان هێشتا موسڵمانەکان توانایان ماوە، هەروەها موسڵمانەکانیش خۆشیەک دایگرتنەوە و تۆزێک ورەیان پەیدا کردەوە.[2]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نەکەوتە تورە بوون و قسە وتن بەو هاوەڵانەی، کە لاساریان نواند و شوێنە بەرزەکانیان بەجێهێشت، کە بویە مایەی شکست خواردنی موسڵمانەکان، بەڵکو کەوتە ئامۆژگاریی کردنی موسڵمانەکان، تا جارێکی تر لە خۆیانەوە ئیشی خۆ بەخۆ نەکەن.[3]

موسڵمانەکانی مەدینەیش زۆر خەفەتیان خوارد بەو هەواڵە و،

---

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (٤٤).
(٢) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٣٤٨-٣٥٠).
(٣) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٥٢٠).

زۆر بیریـان لای پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بـوو، ئەوان کاتێـک هەواڵـی شەهیدبوونی بـرا و خوشـک و کـوڕ و مێـرد و خزمیـان دەبیسـت، زۆر خەفەتیـان نەبـوو، بەڵکـو خەفەتیـان بـۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەخواردو، یەکسـەر دەیـان وت: هەواڵی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ممان پێ بدەن، بزانین حاڵی باشە؟ ئینجا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەیرێکی (ئوحود)ی کرد و فەرمووی: ئوحود شاخێکە، ئێمەی خۆشدەوێت و ئـێمەیش ئەومـان خـۆش دەوێـت، پاشـان گەڕایەوە بەرەو مەدینە.[1]

ئەنجامی جەنگەکە:

لە ئەنجامی ئەو جەنگەی کرا، بێباوەڕەکان نەیانتوانی جۆرە سـەرکەوتنێک بەدەسـت بهێـنن و، تـۆڵەی بەدر بسـتێننەوە ، هەروەهـا موسـڵمانەکان توانیـان توانـای خۆیـان بگێـڕنەوە بەوەی ،دوای جەنـگەکە چەنـد هێرشـێکیان کـردە سـەر بێباوەڕەکـان و توانیـان دووریـان بخەنەوە، هەروەهـا ئەوە بـوو بە ئەزموونێـک بـۆ موسـڵمانەکان، تـا جـارێکی تـر لە فەرمـانی خـوا و پێغەمـبەر (صلی الله علیه وسلم) لا نەدەن.[2]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- ئەگەر گـوێڕایەڵی فەرمـانی خـوای گەورە و

(١) د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (٥٢٢).

(٢) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٩٣-٩٦).

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بین،ئەوا لە هەموو کاتێکدا سەرکەوتوو دەبین، موسڵمانەکان لە جەنگی (ئوحود)دا کاتێک لە سەرەتاوە گوێڕایەڵی فەرمانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوون، سەرکەوتن، بەڵام لە دواییدا کاتێک لە فەرمانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لایاندا و لە بەرزاییەکان دابەزین، موسڵمانەکان شکستیان خوارد.

٢- ئەگەر بێباوەڕەکان هەواڵێکیان بڵاوکردەوە یان قسەیەکیان کرد، نابێت یەکسەر باوەڕیان پێبکەین، چونکە کەسی بێباوەڕ لای ئاساییە درۆ بکات، بەڵام موسڵمان نابێت درۆ بکات، سەیرکەن کاتێک هەواڵیان بڵاوکردەوە، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان شەهید کردووە ،موسڵمانەکان باوەڕیان کرد، کەچی وانەبوو درۆیان کرد.

٣- پێویستە بە دڵ و بەگیان پارێزگاری زانایان و سەرکردە ئایینییەکان بکەین و، نەهێڵین بێباوەڕان زیانیان پێ بگەیەنن، بەڵکو خۆمان بدەینە بەردەمیان، تا ئێمە بکوژرێین لە جیاتی ئەوان، چونکە ئێمە تەنها خۆمانین، بەڵام زانایان و سەرکردە موسڵمانەکان، سوودیان بۆ هەموو موسڵمانان هەیە ، ئەگەر شەهید بن زیان بە هەموو موسڵمانان دەکەوێت.

٤- دەبێت سەرکردەکانیش خۆیان بە گەورە دانەنێن و خۆیان جیا نەکەنەوە، بەڵکو دەبێت وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکەن ،کە خۆی لە جەنگەکەدا بەشداری کرد و

برینـداریش بـوو، نەوەک بچێـت لە دوورەوە دابنیشـێت ، یـان لە مەدینەدا بوایە و نەهاتایە بۆ جەنگەکە.

پرسیارەکانی بەشی هەشتەم:

١- گرنگترین ئەو ڕووداوانە چی بوون، کە لە نێوان جەنگی (بەدر) و (ئوحود)دا ڕوویاندا ؟

٢- بـۆچی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بە قسـەی (عبدالله کوڕی ئوبەی) کرد و جولەکەکانی نەکوشت ؟

٣- دەتوانیت بە کـورتی باسـی هۆکارەکـانی جەنگـی ئوحـود بکەیت ؟

٤- کاتێـک بێباوەڕەکـان خۆیـان ئامـادەکرد بـۆ جەنـگ، موسڵمانەکان چییان کرد؟

٥- موسڵمانەکان چۆن هەواڵی بێباوەڕەکانیان دەزانی؟

٦- ئەو کەسەی هەواڵی دەنارد بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ناوی چی بوو؟

٧- کاتێـــک موســـڵمانەکان مشـــت و مڕیـــان لەگەڵ پێغەمبەردا دەکرد ، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چی کرد؟

٨- پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) و موسـڵمانەکان، لە مەدینە چوونە دەرەوە ،چوون بۆ کوێ؟

٩- سەرەتای جەنگەکە چۆن دەستی پێکرد و کێ سەرکەوت؟

١٠- (خالیدی کوڕی وەلید) کێ بوو؟ ئەی لە جەنگەکەدا چی کرد ؟

١١- کاتێک هەواڵی شەهیدبوونی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گەیشت، موسڵمانەکان چیان کرد؟

١٢- بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) نەیهێشت هاوەڵەکەی لای ،هەواڵ بدات،کە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) زیندووە؟

١٣- پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چۆن وەڵامی بێباوەڕەکانی دایەوە، کاتێک وتیان: تۆڵەی بەدرمان سەندەوە ؟

١٤- عومەری کوڕی خەتتاب ،چۆن توانی ناوچە بەرزەکان بگێڕێتەوە؟

١٥- لە ڕووداوی جەنگی ئوحود، چ پەند و ئامۆژگاریەک وەردەگریت ؟

١٦- ئەنجامی جەنگەکە چی بوو؟

بەشی نۆیەم

لە جەنگی ئوحودەوە، تا دوای جەنگی خەندەق

کاتێک جەنگی ئوحود تەواو بوو، بێباوەڕان لە هەموو شوێنێکەوە کەوتنە هەوڵی ئەوەی خۆیان کۆبکەنەوە، تا موسڵمانان لە ناو بەرن، چونکە پێیان وابوو: موسڵمانان تەواو لاواز بوون و، ئیتر ناتوانن جەنگ بکەن،[1] کەچی نەیاندەزانی خوای گەورە دینی خۆی سەردەخات، هەر جارە و دەستەیەک سەری هەڵدەدا، تا هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) سوپای موسڵمانانی دەنارد بۆیان، تا ڕێگە نەدات هیچ بکەن دژ بە موسڵمانان.[2]

*** ڕووداوێکی دڵتەزێن:**

ڕۆژێکیان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە مزگەوتدا بوو، خەڵکی دوو هۆزی بێگانە و دوور هاتن بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و سەلامیان کرد و دانیشتن.

---

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٢٦٣-٢٦٨).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٩١).

وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! لە ناو ئێمەدا موسڵمانێکی زۆر هەیە، جا داوات لێدەکەین کۆمەڵێک لە هاوەڵە زاناکان بنێریت لەگەڵماندا، تا لەوێ فێری کاروبار و زانیاریە ئیسلامیەکانمان بکەن.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش دڵخۆش بوو، کۆمەڵێک موسڵمانی ناردن ،کە قورئانی باشیان دەزانی و، شارەزایی زۆریان لە ئایینی ئیسلامدا هەبوو.

هەموویان پێکەوە کەوتنەڕێ، کەچی لە نیوەی ڕێگەدا خەڵکی هۆزەکان، کە پێشتر هاتبوون بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، فێڵیان کرد و کەوتنە شەهیدکردنی موسڵمانەکان و، هەندێکی موسڵمانەکانیشیان فرۆشت بە بێباوەڕەکانی مەککە ، ئەوانیش شەهیدیان کردن، کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەم هەواڵەی بیست، تەواو نیگەران بوو و خەفەت دایگرت.(١)

پرسیار: ژمارەی ئەو هاوەڵانە چەند بوون و کێ سەرکردەیان بوو؟

وەڵام: ژمارەی ئەو هاوەڵانە(دە) موسڵمان بوون و سەرکردەکەیان ناوی (عاسم) بوو.(٢)

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٧١-٣٧٢).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٥٣٣).

کاتێــک بێباوەڕەکــان کەوتــنە کوشــتنیان،(عاســم) بە شمشــێرەکەی، جەنگــی لەدژ کــردن، تــا ئەوەی خەریــک بــوو شەهیدی بکەن، دوعـای کـرد خوایە گیـان تەرمەکەم نەکەوێتە دەســتی ئەوانە، کاتێــک شــەهیدیان کــرد و ویســتیان بــڕۆن تەرمەکەی بهێــنن، بەڵام خــوای گەورە ڕێــگەی پێــنەدان و تەرمەکەی شاردەوە.[1]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- نابێـت متمـانە بە هەمـوو کەسێک بکەیـن ، چـونکە خەڵکی وا هەن زۆر خراپن.

٢- خـوای گەورە دوعـای بەنـدەکانی خۆی وەردەگرێت، بەڵام نابێت ئێمە پەلە بکەیـن و بڵێین: بـۆچی گیـرای نەکرد؟ بەڵکـو خوای گەورە خۆی چاکتر دەزانێت.

٣- لێرەوە دەزانـین، کە پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) غەیب نازانێت.

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (٢٩٨).

ژن هێنانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم):

لەو ماوەیەدا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دوو ژنی هێنا، کە یەکێکیان ناوی (دایکی سەلەمە) بوو،[1] یەکێکی تریان ناوی (زەینەب) بوو.

دایکی سەلەمە، کە موسڵمان بوو، لە مەککەوە ویستی کۆچ بکات بۆ مەدینە، کەچی بێباوەڕەکان خۆی و کوڕەکەیان گرت و بە جیا کردنیانە سجنەوە، باوکی سەلەمەیش کە مێردی دایکی سەلەمە بوو، بە تەنها کۆچی کرد بۆ مەدینە، بەڵام لە دواییدا مرد و دایکی سەلەمە بێ مێرد مایەوە.

باوکی سەلەمە دوعای کردبوو بۆ ژنەکەی، وتبووی :خوایە گیان! ئەگەر من مردم، پیاوێکی لە من باشتر و باوەڕدارتر ببەخشیت بەم ژنە، ئەوە بوو، کە مرد دایکی سەلەمە دەیوت: جا کێ هەیە لە باوکی سەلەمە چاکتر بێت، تا ئەوەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چووە داوای دایکی سەلەمە و هێنای.[2]

---

(١) ابن قيم الجوزية: زاد المعاد في هدي خير العباد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، لاپەڕە (٦٧).

(٢) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٥٤٣-٥٤٤).

*** لە دایكبوونی حەسەنی كوڕی عەلی:**

لە ساڵی چوارەمی كۆچیدا،(حەسەنی كوڕی عەلی) لە دایكبوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) باپیرەی (حەسەن) بوو، حەسەن كوڕێكی زۆر ڕێک و پێک و باوەڕدار دەرچوو.

كاتێک (حەسەن) لە دایكبوو، باوكی ناوی نا:(حەرب)، واتا: جەنگ، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) كاتێک هات بۆ ئەوێ، ناوەكەی گۆڕی بۆ (حەسەن) واتا: چاک و باش، پاشان لە خۆشی ئەوەدا مەڕێكیان سەربڕی و بە ناو خەڵكەكەدا دابەشیان كرد.[1]

پرسیار: حەسەن برایەكی هەبوو ناوی چی بوو؟

وەڵام: ناوی براكەی حەسەن بریتی بوو لە: (حوسەین)، كە دوایی شەهید كرا.

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- تا دەتوانین، با دوعای خێر بكەین و دڵنیا بین،كە خوا قبووڵی دەكات، سەیركەن كاتێک باوكی سەلەمە دوعای بۆ دایكی سەلەمە كرد، چۆن خوای گەورە قبووڵی كرد!

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة حسن بن علي بن ابي طالب، لاپەڕە (١٩-٢٠).

٢- پێویستە ناوی جوان و ڕێک و پێک لە منداڵەکانمان بنێین ، نەوەک ناوی ناشیرین و خراپیان لێبنێین، ئەگەریش منداڵێک ناوەکەی خراپ و ناشرین بوو، دەبێت بیگۆڕین.

*** (زەید) فێری زمانی جولەکەکان دەبێت:**

(زەید) هاوەڵێکی بەڕێز و بچووکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، هەر بە منداڵی چەند سوڕەتێکی قورئانی پیرۆزی لەبەر کردبوو، دایک و باوکی بردیان، تا خزمەتی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)بکات، (زەید) هەموو جارێک سەرقاڵی خزمەتکردنی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو و ئیشی بۆ دەکرد.[١]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانی بە (زەید)کرد، کە فێری زمان و نوسینی جولەکەکان ببێت، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)لەوە دەترسا، کاتێک ڕێککەوتن لەگەڵ جولەکەکاندا بکات،ئەوان فێڵی لێبکەن.[٢]

(زەید)ی تازە پێگەیشتووی گورج و گۆڵ، دەستیکرد بە فێربوونی زمانی جولەکە ، لە ماوەی پانزە ڕۆژی تەواودا، بە جوانی فێری زمان و نووسینی جولەکەکان بوو ، ئەو کات هاتەوە

(١) عبدالرحمن رفعت الباشا: صور من حياة الصحابة.

(٢) خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(٢٩٧-٣٠٥).

خزمەت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، تا گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو ئازیزە بێت.[1]

* دەرکردنی جولەکەکانی بەنو (نضير):

یەکێکی تر لە هۆزەکانی جولەکەکان ناوی بەنو(نضير) بوو، کەوتنە هەوڵێکی خراپ و دڕندانە دژ بە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، ویستیان شەهیدی بکەن.

کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چوو بۆ لایان، تا ڕێککەوتنیان لەگەڵدا بکات، ئەوان پلانێکیان دانا، کە کاتێک پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دانیشت، یەکێکیان بەردێکی گەورە لە سەرەوە بخەنە خوارەوە بەسەر پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)دا و شەهیدی بکەن.[2]

بەڵام خوای گەورە ئاگاداری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی کردەوە ، پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) بە پەلە لەو شوێنە لاچوو و گەڕایەوە بۆ مەدینە و، بڕیاریدا هێرشیان بکاتە سەر، لەبەر ئەوەی پەیمانەکەیان شکاند.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کەوتە هەڕەشەکردن لە جولەکەکان و پێی فەرموون : ئەو شوێنە بەجێ بهێڵن، ئەگەرنا هەموویان دەکوژێت، بەڵام (عبدالله کوڕی ئوبەی) سەرکردەی

(١) عبدالرحمن رفعت الباشا: صور من حياة الصحابة.
(٢) محمد رمضان البوطي، فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (١٩٠).

دوو ڕووەکان هەواڵی بۆ ناردن، کە نەڕۆن و دانیشن، چونکە هەموو دووڕووەکان یارمەتیان دەدەن.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گەمارۆی جولەکەکانی دا و، هەموویان خەریک بوو بمرن، تا ئەوەی سەرۆکی دووڕووەکان قسەی کرد لەگەڵیانداو، بڕیاریاندا بچنە دەرەوە، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕێگەی پێدان بچنە دەرەوە و، ئەو شوێنەیان بەجێهێشت.[١]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- پێویستە منداڵی موسڵمان، تا دەتوانێت قورئان فێر ببێت.

٢- تا دەتوانین بکەوینە خزمەتکردنی زانایانی موسڵمان، وەک چۆن (زەید) خزمەتی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ی دەکرد.

٣- پێویستە موسڵمان خۆی فێری زمانی تر بکات وەک: فارسی و عەرەبی و ئینگلیزی و تورکی و زمانەکانی تر.

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (٩-٨٦-٨٧).

*** چەند جەنگێکی تری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم):**

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چەند جەنگێکی تری لەدژی دوژمنەکانیدا کرد، بەڵام زۆر گەورە و بەهێز نەبوون، یەکێک لەوانە ئەوە بوو، کە چوو بۆ لێدانی ئەو هۆزە ناپاکانەی، کە هەستان بەشەهیدکردنی موسڵمانەکان.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چوو لێیدان و دوژمنەکان ڕایانکرد بۆ شاخەکان و، موسڵمانەکان سەرکەوتن،[1] پاشان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەوە نەوەستا، هەستا بە کۆکردنەوەی موسڵمانان و بەرەو ناوچەی (بەدر) کەوتەڕێ و، لەوێ بە خۆی و سوپاکەیەوە وەستا.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چوو بۆ(بەدر) و لەوێ وەستا ؟

وەڵام: چونکە بێباوەڕەکان لەو کاتەدا بەڵێنیان دابوو، بێن بۆ (بەدر) و جەنگ لەدژی موسڵماناندا بکەن ، کەچی بێباوەڕەکان پاشگەزبوونەوە و نەهاتن بۆ جەنگەکە و ،موسڵمانەکان سەرکەوتن.

بێباوەڕەکان دڵیان چووبوویە سەر خۆشی و کامەرانی ئەو

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٥٦٢-٥٧٠).

ساڵە و، نەهاتن بۆ جەنگەکە، پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم)یش سوپاسی خوای گەورەی کرد و ،لەگەڵ موسڵمانەکاندا بەسەرکەوتوویی گەڕانەوە.[1]

جەنگی سێیەمیان، جەنگێکی ترسناک بوو، کە ئەویش جەنگکردن بوو لەدژی ئەو هۆزە خراپ و ستەمکارانەی، لەسەر دەسەڵاتی ڕۆمە بەهێزەکان بوون، ئەو هۆزانە کەوتبوونە هێرش کردنە سەر کاروانە بازرگانییەکانی موسڵمانەکان و خۆیان ئامادە کرد، تا بچن بەرەو مەدینە و ئەو ناوچانە داگیر بکەن.[2]

پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) سوپایەکی بەهێزی موسڵمانەکانی ئامادە کرد و، بەرەو ئەوێ کەوتنەڕێ و هێرشی کردە سەریان و، توانی سەرکەوێت بە سەریاندا، ئەمەش شتێکی سەخت بوو، چونکە هیچ کات عەرەب زاتیان نەبوو جەنگ لەدژی ڕۆمەکاندا بکەن ،کەچی پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم) هێرشی کردە سەریان و، ڕێگەی پێنەدان بکەونە ستەمکاریی.[3]

---

(١) ابن اثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (٦٢).
(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٢٨٢).
(٣) د. علي محمد الصلابي: السیرة النبویة، لاپەڕە (٥٧٠).

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- هەر کەسێک ناپاکی لە ڕووی موسڵماناندا بکات ، ئەوا دەبێت لێی بدرێت و ڕێگەی پێ نەدرێت.

٢- نابێت موسڵمان لە هەڕەشەی بێباوەڕان بترسێت و پشت بە خوا ببەستێت.

٣- هەرچەندە دەسەڵاتی ستەمکاران بەهێز بێت، بەڵام موسڵمان نابێت ئامادەبێت، ستەمکار بەدڵی خۆی ستەم لە خەڵک بکات ، بەڵکو دەبێت دەستی کەسی ستەم لێکراو بگرێت و سەری بخات، بۆ لەناوبردنی ستەمکاران.

*** جەنگی بەنی موستەلەق:**

(بەنی موستەلەق) هۆزێک بوون لە هۆزی (خوزاعە)، ئەوان کەوتنە دژایەتیکردنی موسڵمانان ، چونکە ئەو هۆزە لە کاتی جەنگەکاندا، دژ بە موسڵمانەکان، هەڵدەستان بە یارمەتیدانی بێباوەڕەکانی مەککە.

هەروەها کەوتبوونە بڕینی ڕێگەی موسڵمانەکان، موسڵمانەکان نەیاندەتوانی بچن بەرەو مەککەی شوێنی جارانی خۆیان، جگە لەوەیش، دەیانویست هێرش بکەنەسەر موسڵمانان.

بۆیە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) موسڵمانانی کۆکردەوە

و هێرشی کردنە سەرو، بە سەریاندا سەرکەوت و زۆرێکی لێ بەدیل گرتن.

ژنهێنانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەدوای ئەم جەنگەدا:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک بەسەر ئەو هۆزانەدا سەرکەوت ، ئەوکات یەکێک لە کچەکانی ئەو هۆزەی هێنا، کە ناوی(جوەیریە)بوو، کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەو ژنەی هێنا، هەستا بە ئازادکردنی نزیکەی دووسەد کەس لە دیلەکانی ئەو هۆزە، تا ئەو هۆزە دڵیان بچێتە سەر ڕەفتاری جوانی موسڵمانان، دوایی بە هۆی ئەو ژنهێنانەوە ،هۆزەکە هەموویان موسڵمان بوون![١]

*** دووڕووەکان درۆ بۆ خاتوو عائیشە ی دایکی بڕواداران(رضي الله عنها) هەڵدەبەستن:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە هەر جەنگێکدا دەچووە دەرەوە، یەکێک لە خێزانەکانی خۆی لەگەڵ خۆیدا دەبرد، تا لە جەنگەکەدا لەگەڵیاندا بێت.

ئەمجارەیان خاتووعائیشەی لەگەڵ خۆیدا برد ، خاتووعائیشە (رضی الله عنها) لەسەر وشترێک لەناو کەژاوەکەیدا

---

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٢١١-٢١٢).

دادەنیشت،کە بە پەردە داپۆشرابوو، لە ڕێگەدا خاتووعائیشە(رضی الله عنها) دابەزی، کەچی موسڵمانان وایان زانی سوار بۆتەوە و ڕۆیشتن،خاتوو عائیشە(رضی الله عنها) بەجێما.

کاتێک خاتووعائیشە(رضی الله عنها) گەڕایەوە ، سەیری کرد بەجێماوە، بۆیە لەوێ دانیشت، تا بێنەوە بەشوێنیدا، یەکێک لە پیاوە موسڵمانەکان لە دواوە بوو، کە عائیشەی بینی سواری وشترەکەی کرد و بردیەوە بۆ لای موسڵمانەکان.(۱)

بەڵام دووڕووەکان هەواڵیان بڵاو کردەوە، کە خاتووعائیشە(رضی الله عنها) و ئەو پیاوە پێکەوە ،کاری خراپەیان کردووە، ئیتر هەرچی خەڵک باسی ئەوەیان دەکرد، تا خوای گەورە ئایەتی دابەزاند و فەرمووی: ئەوانە درۆ دەکەن و دەبێت سزا بدرێن، چونکە عائیشە(رضی الله عنها) پاکە.(۲)

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

دەبێت باوەڕ نەکەین بە قسەی ناو خەڵک، کە لە خۆیانەوە دەیکەن و بڕۆین بزانین وایە، یان نا؟ نەوەک هەرچی بیستمان باوەڕ بکەین و، بڕۆین لە لای خەڵکی تر باسی بکەین، چونکە ئەوە گوناهێکی گەورەیە.

(۱) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (۸٤٥-۸٤٦).
(۲) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (۱۰۵).

* جەنگی خەندەق (ئەحزاب):

کاتێک پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ، جولەکەکانی لە مەدینەدا دەرکرد، بە هۆی ئەوەی پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوە، جولەکەکان بیریان لەوە دەکردەوە، چۆن تۆڵەی خۆیان بستێننەوە؟

بۆیە بڕیاریاندا لە هەموو شوێنەکانەوە سەرباز کۆبکەنەوە و، هەموویان بە یەکەوە هێرش بکەنە سەر شاری مەدینە، جولەکەکان چوون بۆ مەککە و لەوێ پێیان وتن: ئێمەش یارمەتیتان دەدەین، با پێکەوە هێرشێکی بەهێز بکەینە سەر موسڵمانەکان، بێباوەڕەکانیش ڕازی بوون، پاشان جولەکەکان چوون بۆ لای هۆزێک، کە پێیان دەوترێت: (غەتەفان)، ئەم هۆزە لە موسڵمانەکان ڕقیان نەبوو ، بەڵام بۆیە ئامادەبوون جەنگ بکەن لەدژی موسڵمانەکان، تا پارە و سامانێکی زۆری موسڵمانەکان بۆ خۆیان ببەن .

پاشان جولەکەکان پەیوەندیان کرد بەو جولەکانەوە، کە لە شاری مەدینەدا مابوونەوە ،وایان کرد کاتێک ئەمان هێرشیان کرد، ئەوانیش یارمەتیان بدەن، بەمە خەڵکانێکی زۆر کۆبوونەوە، تا هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، ناوی ئەو جەنگەش بریتی بوو لە: (جەنگی ئەحزاب).[1]

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (٣٢١-٣٢٢).

پرسیار: جەنگی (ئەحزاب) لە ساڵی چەندی کۆچی ڕوویدا ؟

وەڵام: جەنگی(ئەحزاب) لە ساڵی (٥) ی کۆچیدا ڕوویدا.[١]

لەم کاتەدا پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم)، هەواڵی ئەم شتانەی بۆ دەهات و ،کەوتە خۆ ئامادەکردن بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو هێرشە و، موسڵمانەکانی کۆکردەوە و ڕاوێژی پێکردن.

بێباوەڕەکان بۆ مەدینە بەڕێ کەوتن و بەردەوام نزیک دەبوونەوە، لەم کاتەدا پێغەمبەر(صلی اللە علیە وسلم)یش موسڵمانەکانی کۆکردەوە، تا بەیەکەوە قسە بکەن لەسەر ئەوەی، چۆن بەرپەرچی ئەو هێرشە بدەنەوە ،کە بەرەو ڕوویان دێت.

یەکێک لە هاوەڵە بەڕێزەکان ،کە ناوی سەلمان بوو و فارس بوو، وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! با لە چواردەوری شارەکەدا خەندەق لێبدەین.[٢]

پرسیار: خەندەق واتای چییە؟

وەڵام: خەندەق بە واتای چاڵی قووڵ و پان دێت، کە بە دەوری شارەکەدا هەڵی بکەنن،کە دوژمنان ناتوانن لە چاڵەکەوە بپەڕنەوە و بێنە ناویەوە.

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٩٢).

(٢) خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(٤٨٣).

*** هەڵکەندنی خەندەقەکە:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) قسەکەی (سەلمان)ی پێ باش بوو، بۆیە موسڵمانەکانی بەسەر ئیشەکەدا دابەشکرد و دەستیانکرد بە هەڵکەندنی خەندەقەکە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش سەرپەرشتی دەکردن و ،خۆیشی لەگەڵیاندا ئیشی دەکرد و دانەدەنیشت.(١)

ئەو کاتانە زۆر سەخت بوون ،چونکە ئاوو هەوا زۆر سارد بوو، موسڵمانەکانیش نانیان زۆر کەم بوو بۆ خواردن ، هەموویان توشی برسێتیەکی زۆر ببوون، هەر کاتێک موسڵمانێک زۆر ماندوو ببوایەو بیویستایە واز لە ئیشەکەی بێنێت، سەیری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی دەکرد، کاتێک دەیبینی ئیش دەکات، ئەمیش دەستی دەکردەوە بە ئیش کردن،.

هەروەها هەر کەس کارێکی گرنگی هەبوایە، دەهات بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) موڵەتی وەردەگرت و دەڕۆیشت.

بێباوەڕەکان و جولەکەکان هاتن بینیان ڕێگە نییە بپەڕنەوە! ناچار لەو بەرەوە کەوتنە چاوەڕوانی، دووڕووەکانیش ترسان و وتیان: ئێمە دەچینەوەماڵەوە!

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٥٩٣).

ژن و منداڵە موسڵمانەکانیش بە یەکەوە لە شوێنێکی باش بوون، تا کەس نەتوانێت زیانیان پێ بگەیەنێت،[١] بەڵام جولەکەکانی ناو مەدینە کەوتنە خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگ دژ بە موسڵمانەکان، بەڵام پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕێگەی لێگرتن.

بێباوەڕەکان خەریک بوو بێزار دەبوون و نەیاندەزانی چی بکەن،[٢] پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یش پلانێکی دژی دوژمنەکان دانا ، کە توانی شکستیان پێ بهێنێت، ئەویش بریتی بوو لەوەی، کە بە نهێنی سەرکردەکانی (غەتەفان)ی بانگکرد و لەگەڵیاندا ڕێککەوتن، کە ئەگەر بگەڕێنەوە و واز بهێنن لە جەنگکردن دژ بە موسڵمانان، ئەوا پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە سێ بەشی خورمای مەدینەدا، بەشێکی بەوان دەدات .

بەڵام دوایی هاوەڵەکان وتیان :ئەی پێغەمبەری خوا! با هیچیان پێ نەدەین و جەنگیان لەدژ بکەین، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)یش بە قسەی کردن، هەروەها یەکێک لەوانە موسڵمان ببوو، بەڵام کەسیان پێیان نەزانی بوو، هات بۆ لای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من موسڵمان بووم، ئێستا چی بکەم ؟

---

(١) عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٣٢٤-٣٢٥).

(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٠٠-٣٠١).

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: برۆ نێوانی ئەو بێباوەڕانە تێک بدە.

ئەویش چوو و نێوانی بێباوەڕەکانی تێکدا و، هەموویان کەوتنە ڕق و کینە لە یەکتر، بەمە ئەو بێباوەڕانە توشی شکستییەکی گەورە بوون و ڕیزەکانیان ناکۆکی تێکەوت.

پاشان خوای گەورە ڕەشەبایەکی توندی نارد بۆ سەر بێباوەڕەکان ،کە دارو دیوار و چادر و هەموو شتەکانیان تێکچوو ،نەیان زانی چۆن و لە کوێوە ڕابکەن!

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: ئەمجارەیان سەرەی ئێمەیە هێرشیان بکەینە سەر، بەمە بێباوەڕەکان هێرشەکەیان شکستی خوارد ، خوای گەورە موسڵمانەکانی سەرخست و تێی گەیاندن، کە سەرکەوتن لە لای خوای گەورەیە.(١)

پاشان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بڕیاریدا، تۆڵە بستێنێتەوە لەو جولەکانەی لە مەدینەدا بوون و ناپاکیان کرد و، کەوتنە یارمەتیدانی جولەکەکانی تر و بێباوەڕەکان، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمانی کرد بگیرێن و بە توندی سزای دان.(٢)

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٣٩٩-٤٠٠).

(٢) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (١٣٠-١٤٠).

ڕووداوەکەی (حوزەیفە):

(حوزەیفە)، هاوەڵێکی خۆشەویستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، کاتێک هێشتا بێباوەڕەکان لەگەڵ موسڵمانەکاندا لە جەنگدا بوون ، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ویستی هەواڵی بێباوەڕەکان بزانێت و،بزانێت چی دەکەن، بۆیە ویستی کەسێک بنێرێت بۆ ناویان، تا هەواڵ بهێنێت.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: کێ دەچێت هەواڵ بهێنێت، لە ڕۆژی دواییدا لەگەڵ مندا دەبێت، بەڵام کەش وهەوا ئەوەندە سارد بوو و دنیا تاریک و ترسناک بوو، هیچ کەس نەبوو زاتی هەبێت بڵێت: من و، بڕوات!

بۆیە ئەمجارەیان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە (حوزەیفە)ی فەرموو: تۆ بڕۆ و هەواڵ وەربگرە، بەڵام لە خۆتەوە پەن نەدەیت، ئەویش بە گوێی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی کردو چوو بە دزیەوە چووە ناویان و، هەواڵی وەرگرت و گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و، هەواڵەکەی بۆ هێنا.

حوزەیفە دەڵێت: کاتێک چووم، سەرۆکی بێباوەڕەکان نزیک بوو لێمەوە، دەمتوانی بە تیرێک بیکوژم ، ویستم بیکوژم، بەڵام کاتێک بیرم کردەوە لە فەرمانەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە بۆچی ناردوومی و چی پێ فەرمووم، وازم هێنا و نەمکوشت.

کاتێک جەنگەکە تەواو بوو و موسڵمانەکان سەرکەوتن و جولەکەکانیشیان لەناو بردن، ئەو کات دووڕووەکان لە ماڵیان هاتنە دەرەوە و، نەیاندەزانی چی بکەن.[1]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- جولەکە هیچ کات واز لە موسڵمانان ناهێنن و، لە هەموو کات و شوێنێکدا، هەوڵ دەدەن پلان و پیلان دابنێن بۆ لەناوبردنی موسڵمانان، ئەوان هەرجارە و ڕێگەیەک دەگرنەبەر، بەڵام هەرچی دەکەن، لە کۆتاییدا سەرناکەون و خوا دەیانشکێنێت.

٢- خەڵکانێک هەن، تەنها حەزیان لە ماڵ و پارە و سامانە، کەچی بیر لەوە ناکەنەوە، کە پارە و سامان تەنها لە دنیادایە و، ڕۆژێک دێت دەمرن و چی پارە و سامانە بەجێی دەهێڵن، سەیری (غەتەفان) بکە، کە لەبەر پارە کەوتنە جەنگکردن لەدژی موسڵمانان.

٣- ڕاوێژکردن بە دەوروبەر، کارێکی زۆر گرنگە و ئیسلام بە پێویستی داناوە، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمووێت، کە ڕاوێژ بەدەوروبەرەکەت بکە، سەیری پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بکەن ،کە لە کاتی ئەو جەنگەدا ،ڕاوێژی بە هاوەڵەکانی کرد و گوێی لێگرتن و بەگوێی قسەکەی سەلمانی فارسی کرد و، خەندەقەکەیان هەڵکەند.

---

(١) د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٠٧-٦٠٨).

٤- دەبێت کەسی سەرکردە، یان مامۆستا، یان زانایان، خۆیان بە گەورە نەزانن و خۆیان جیانەکەنەوە لە خەڵکەکە ، ئەوانیش وەک خەڵکەکە بژین و ئیشیان لەگەڵدا بکەن، چونکە موسڵمانان هەموویان برای یەکترن و، مرۆڤەکانیش لەبەر دەم خوای گەورەدا هەموویان یەکسانن، مەگەر لە پەرستشدا نەبێت، جا ئەگەر کەسێک خۆی بە گەورە بزانێت ،ئەوا خوای گەورە ئابڕووی دەبات و سزای دەدات، بەڵکو دەبێت هەموومان وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکەین، کە لەگەڵ موسڵمانەکاندا ئیشی دەکرد و چاڵی هەڵدەکەند، هەروەها وەک موسڵمانەکانی تر برسی بوو ،نان نەبوو بیخوات، مەگەر هەموویان بەیەکەوە.

٥- جولەکە هیچ کات بەڵێنی خۆیان نابەنە سەر، هەموو جارێک ناپاکیی دەکەن، سەیرکە! جولەکەکانی مەدینە چۆن یەک یەک لەو پەیمانە پەشیمان بوونەوە، کە پێشتر لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا بەستبوویان ، بەڵام خوای گەورە سزای سەختی دان.

٦- دەبێت لە کارەکانماندا، بە پێی فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)کار بکەین وو هەرچی ئەوان ڕێگەمان پێ نەدەن، لە خۆمانەوە نەیکەین.

٧- تۆڵە سەندنەوە، دژ بە دوژمنان کارێکی پێویستە ، بەڵام ئەگەر موسڵمانێک هەڵەیەکی بچووکی کرد، یان تەنانەت

بێباوەڕیش بوو، بەڵام کەسێکی دوژمن نەبوو، ئەوا دەبێت لێی ببوری، چونکە لێبووردن کارێکە، خوا پێی خۆشە.

پرسیارەکانی بەشی نۆیەم:

١- دوای جەنگی (ئوحود)، بێباوەڕەکان چییان کرد؟

٢- دەتوانیت باسی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنە بکەیت، کە لە دوای جەنگی ئوحوددا ڕوویدا ؟

٣- دایکی سەلەمە کێ بوو؟ چ پەیوەندیەکی بە پێغەمبەرەوە هەبوو ؟

٤- حەسەنی کوڕی کوڕی عەلی، چی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو؟ کەی لە دایکبوو؟

٥- بۆچی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ناوی (حەرب)ی گۆڕی بۆ (حەسەن) ؟

٦- (زەید) کێ بوو؟ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، چ فەرمانێکی پێکرد؟

٧- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) جولەکەکانی بەنو نەزیری لە مەدینە دەرکرد ؟

٨- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ماوەیەک دوای جەنگی (ئوحود)، بە سەربازەوە چوو بۆ(بەدر) ؟

٩- بەنی موستەلەق کێ بوون ؟ بۆچی پێغەمبەر(صلی الله

علیه وسلم) جەنگی لەدژ کردن ؟

١٠- ئەو درۆیە چـــی بـــوو ،کە دوورووەکـــان بۆخـــاتوو عائیشەیان هەڵبەست ؟

١١- جولەکەکـان، کە لە مەدیـنە دەرکـران ، بـۆ لەنـاوبردنی موسڵمانان، چییان کرد ؟

١٢- جەنگـی(ئەحزاب) لە سـاڵی چەنـدی کۆچیـدا ڕوویـدا ، کێ تیایدا سەرکەوت ؟

١٣- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چی کرد، تا ناکۆکی بخاتە نێوان بێباوەڕەکانەوە ؟

١٤- حوزەیفە کـێ بوو؟ پێغەمبەر(صـلی اللە علـیە وسلم)، چ فەرمانێکی پێکرد؟

١٥- خەندەق واتای چییە؟ کێ وتی با خەندەق هەڵبکەنین؟

بەشی دەیەم

ڕێککەتننامە و ئازادکردنی مەککە

لە پێش ڕێککەوتننامەی (حودەیبیە)دا چەند ڕووداوێک ڕوویاندا، کە بریتی بوون لە:

١- ژن هێنانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم):

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە دوای جەنگی خەندەق، ژنێکی تری هێنا، کە ناوی(زەینەبی کچی جەحش) بوو ،کە پێشتر ژنی هاوەڵێکی تر بوو، سەرەتا (زەینەب) لە لایەن (زەید)ەوە داواکرا، بەڵام دوایی ناکۆکی کەوتە نێوانیانەوە و (زەید) زەینەبی تەڵاق دا و لە یەکتر جیابوونەوە، ئەو کات پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زەینەبی داوا کرد و هێنای.(١)

کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) (زەینەب)ی هێنا، لە ئاهەنگ و شاییەکەیدا، چێشتێکی زۆری کردو خەڵکی زۆری دەعوەت کرد، تا بێن لەوێ نان بخۆن و ئامادەی ئەو ئاهەنگە بن.(٢)

٢- چەند جەنگ و سریەیەک:

(١) خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(٣٠٤).

(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٦٣٢).

پێشـــتر وتمـــان: (ســـریه)، واتـــا: ئەو جەنگـــانەی، کە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆی نەچووە لەگەڵیاندا.

لە مـاوەی نێـوان جەنگـی (ئەحـزاب) و ڕێککەوتننـامەی حودەیبییەدا چەند جەنگ و سریەیەک بەرپابوو، بە پێی فەرمانی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم)، کە بەم جـۆرە باسـیان دەکەین:[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێزەکانی بۆ لێدانی سێ جۆرە هێزی سەرەکی دەنارد:

أ- ئەو هێزانەی، کە نزیک بوون و لە دەوروبەری ناوچەکەدا بـوون و، مەترسـیان بـۆ سـەر موسـڵمانان هەبـوو ، ئەو کـات پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێزی دەنـارد، تـا بچـن و ئەو مەترسییە نەهـێڵن، بە تـایبەت هەنـدێک لەو هـۆزانە، هەمیشـە دوژمنایەتی سەختیان هەبوو لەگەڵ موسڵمانەکانداو، دەیانویست موسڵمانەکان بکوژن.

ب- ئەو هـۆزانەی دوور بـوون و پاڵپشـتیان هەبـوو و دوژمنـی موسـڵمانان بـوون، پلانیـان دادەنا، تـا بە جۆرێـک لە موسـڵمانان بدەن.

ج- ئەو هـۆزانەی یـارمەتی بێباوەڕەکانیـان دەدا بـۆ لێـدانی موسـڵمانەکان ،پـارە و سـەربازیان دەنـارد بـۆ بێبـاوەڕان، تـا

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣١٥-٣٢١).

موسـڵمانەکانی پـێ لەنـاوبەرن، پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم)یش کەوتە لێـدان و ترسـاندنیان و، تـوانی ئەو مەترسـیانە نەهێڵێت.

* ڕێککەوتننامەی حودەیبیە:

کاتێـک مەترسـی لەسەر دەوڵەتـی ئیسـلامی مەدینـە نەمـا و، پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) دوژمنەکـانی لە موسـڵمانان دوورخستەوە ، شەوێکیان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خەوی بینـی، کە لە خەویـدا چـووە بـۆ سـەردانی مـاڵی خـوا، کە پێـی دەوترێت: (عومرە).[1]

پرسیار: عومرە واتای چییە؟

وەڵام: عـومرە بـریتیە لە سـەردانی مـاڵی خـوا (کەعـبە) لە کاتی جگە لە مانگی جەژنی قوربانـدا.

پێغەمبەر(صلی الله علـیه وسلم) لە دوای ئەو خەوە، بڕیاریـدا لەگەڵ کۆمەڵێـک لە هاوەڵەکانیـدا، بچێـت بـۆ مەککە و بـۆ سەردانی ماڵی خوا و بەجێهێنانی عومرە.

بـۆ ئەمەش موسـڵمانانی ئاگـادارکردەوە و پێـی فەرمـوون: خۆتان ئامادەبکەن، تا لەگەڵ پێغەمبەردا(صلی الله علیه وسلم)

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (٣٤١).

بچن، ژمارەی موسڵمانان (١٥٠٠) هەزار و پێنج سەد کەس بوون ،کە دایکی سەلەمەی خێزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش لەو عومرەیەدا بەشدار بوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) عبدالله کوڕی ئوم مەکتومی دانا، تا کاروباری مەدینە بەڕێوە ببات ، هەروەها چەند کەسێکی نارد بۆ مەککە، تا هەواڵی بێباوەڕەکان وەربگرن، پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و موسڵمانان کەوتنەڕێ و چەکیان نەبرد جگە لە شمشێر،[1] لە ڕێگەدا کۆمەڵێک لە بێباوەڕەکان هاتن بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و پێیان وت: بۆچی کەوتوونەتەڕێ؟

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: ئێمە بۆ جەنگ نەهاتووین، بەڵکو تەنها دەمانەوێت سەردانی ماڵی خوا بکەین،[2] ئەوانیش چوونەوە و هەواڵەکەیان بردەوە بۆ بێباوەڕەکانی مەککە، بەڵام بێباوەڕەکان باوەڕیان پێ نەکردن و وتیان: ئێوە دەتانەوێت فێڵ لە ئێمە بکەن و یارمەتی موسڵمانەکان بدەن.[3]

بێباوەڕەکان هەر پێشتر، کە بیستبوویان موسڵمانان دێن، هێزیان ئامادەکردبوو بۆ لێدانی موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر(صلی

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٥٤).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٢٤٣-٢٤٤).

(٣) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (٨٣).

الله علیه وسلم) نەیویست جەنگیان لەدژ بکات ، ڕێگەی گۆڕی بۆ شوێنێکی تروفەرمووی: قورڕ بەسەری قورەیش بۆ ئەوەی حەزیان لە جەنگە، چی دەبێت ئێمە بچین بۆ سەردانی ماڵی خوای گەورە و جەنگ نەکەین و بگەڕێینەوە؟[(١)]

پاشان دوای ئەو هەوڵەی موسڵمانان، بێباوەڕان چەند وەفدێکی تریان نارد بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، تا بزانن بۆچی هاتوون؟

لەگەڵ ئەوەشدا بە نهێنی هەندێ سەربازیان نارد، تا بدەن لە موسڵمانەکان، بەڵام چەند هاوەڵێکی بەڕێز هەستان بە لێدانیان و دەریان کردن، بەمە موسڵمانان هێزی خۆیان نیشان دایەوە.[(٢)]

دوایی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) عوسمانی کوڕی عەفانی نارد بۆ لای بێباوەڕەکان تا لەوێ قسەیان لەگەڵ بکات و پێکەوە ڕێک بکەون، بەڵام هەواڵ بەو جۆرە بڵاوبوویەوە کە بێباوەڕەکان عوسمانی کوڕی عەففانیان شەهید کردووە.[(٣)]

پرسیار: عوسمانی کوڕی عەففان کێ بوو؟

وەڵام: عوسمانی پارەی لە پێناو ئیسلامدا خەرج دەکرد و کوڕی عەففان هاوەڵێکی بەڕێز و دەوڵەمەند بوو، کە

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (١٨٦).
(٢) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (٨٥٧).
(٣) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٠٦).

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مژدەی بەهەشتی پێدابوو.[1]

پرسیار: کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بیستی (عوسمان)یان شەهیدکردووە، چی کرد؟

وەڵام: کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەو هەواڵەی بیست، تەواو تووڕە بوو ، ویستی جەنگ لەدژی بێباوەڕەکاندا بکات و تۆڵەی عوسمان بستێنێتەوە، بۆ ئەمە هەموویان لە ژێر درەختێکدا کۆبوونەوە و دەستیان خستە دەستی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و بەڵێنیاندا،کە جەنگ لەدژی بێباوەڕاندا بکەن و، تۆڵەی خوێنی عوسمان بستێننەوە.[2]

کاتێک بێباوەڕان ئەم هەواڵەیان بسیت، تەواو ترسان و بە پەلە وەفدێکیان بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نارد ،تا پێی بڵێن، کە ئەوان عوسمانیان نەکوشتووە و عوسمان زیندووە، هەروەها بۆ ئەوەی لەگەڵ پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)ڕێک بکەون.[3]

کاتێک بێباوەڕان هاتن، تا ڕێککەوتن لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بکەن ،چوونە ناو چادرەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و هەندێ لە هاوەڵان لەوێ

(١) د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (٥٩-٨١).
(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٢٦).
(٣) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٤٦١).

بـــوون، ئیمـــامی عەلـــی لەســـەر وەرەق دەقـــی نووســـینەکەی دەنووسییەوە.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: بنووسە : (بسم الله الرحمن الرحيم)، بەڵام بێباوەڕەکان وتیان: دەبێت تەنها بنووسی: (بسم الله)، پاشان فەرمووی: بنووسە ڕێککەوتنی (محمد)ی پێغەمبەری خوا.

ئەوان وتیان: نابێت بنووسی پێغەمبەری خوا ،چونکە ئێمە باوەڕمان بەتۆ نییە، (عەلی) حەزی نەکرد بەگوێیان بکات، بەڵام پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بە گوێی کردن.[1]

دوایی دەقی ڕێککەوتننامەکە نوسرا، کە بریتی بوو لەم خاڵە گرنگانە:

١- دەبێت بۆ ماوەی(دە) ساڵ، جەنگ لە نێوان هەردوو لادا بوەستێنرێت.

٢- هەر کەس لە بێباوەڕەکان موسڵمان ببێت، دەبێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بیگێڕێتەوە.

٣- هەر موسڵمانێک ببێتە بێباوەڕ، ئەوا موسڵمانەکان نایگێڕنەوە.

---

(١) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (١٩٠).

٤- لە نێوان هیچ کامیاندا ناپاکیی و دوژمنایەتیی و دزو بڕی ڕوونەدات.

٥- هەردوولا لەگەڵ هۆزەکانی تردا، دەتوانن هاوپەیمانی ببەستن.

٦- ئەم ساڵە موسڵمانان بگەڕێنەوە بۆ مەدینە و، سەردانی ماڵی خوای گەورە نەکەن، بەڵام بۆ ساڵی داهاتوو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و موسڵمانان، بۆیان هەیە بە بێ چەک و بە ئارامیشەوە ،سەردانی ماڵی خوای گەورە بکەن.[١]

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بێباوەڕەکانی بەڕێ کرد و فەرمانی بە موسڵمانەکان کرد، تا قوربانییەکانیان بۆ خوای گەورە بکەن و سەری خۆیان بتاشن.[٢]

پرسیار: هەڵوێستی موسڵمانان چی بوو لەو بارودۆخەدا؟

وەڵام: موسڵمانان زۆر لەو هەڵوێستە نارازی بوون ،وایانزانی سەرکەوتن بۆ بێباوەڕەکان بووە و، موسڵمانان شکستیان هێناوە، بەڵام خۆی وا نەبوو.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بینی، وا موسڵمانان بە گوێی ناکەن و خەفەتبارن!

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٠٦-١٠٧).

(٢) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٢٥٤).

به خێزانه‌كه‌ی(ئوم سه‌له‌مه) فه‌رموو: ئه‌وانه نه‌گبه‌تیان هاتووه ،كه به گوێم ناكه‌ن، خێزانه‌كه‌شی به ژیرانه وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! ئه‌وانه خه‌فه‌تبارن ،جا تۆ خۆت قوربانییه‌كه‌ت سه‌ربب‌ڕه‌و سه‌رت بتاشه، كاتێک ئه‌وان تۆیان بینی، ئه‌وا وه‌ک تۆ ده‌كه‌ن و به گوێت ده‌كه‌ن.

پێغه‌مبه‌ریش(صلی الله علیه وسلم) به قسه‌ی خێزانه‌كه‌ی كرد و چوو له‌به‌ر چاوی موسڵمانه‌كان ده‌ستی پێكرد، موسڵمانه‌كانیش، كه پێغه‌مبه‌ر(صلی الله علیه وسلم)یان بینی، به گوێیان كرد و قوربانییه‌كانیان سه‌ربڕی و سه‌ریان تاشی.[١]

دوایی پێغه‌مبه‌ر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانه‌كان، گه‌ڕانه‌وه به‌ره‌و مه‌دینه و جه‌نگ ڕووی نه‌دا، كاتێک چوونه‌وه بۆ مه‌دینه، خوای گه‌وره ئایه‌تی پیرۆزی قورئانی دابه‌زاند، كه ئێوه سه‌ركه‌وتوون و موسڵمانان، با حه‌ز نه‌كه‌ن به‌ڵام خوای گه‌وره و پێغه‌مبه‌ر(صلی الله علیه وسلم) باشتر ده‌زانن، كاتێک موسڵمانانیش ئه‌مه‌یان بیست، بێده‌نگ بوون و دڵیان خۆش بوو و وتیان : به دڵنیاییه‌وه ئه‌مه سوودێكی باشی تێدا ده‌بێت.[٢]

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٦٨٠).

(٢) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٤٦٤).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- لەکاتی ئاهەنگدا پێویستە، ئەگەر بتوانین چێشت بگێڕین، نابێت تەنها کەسی دەوڵەمەند بانگ بکەین، چونکە ئەوە تاوانە و خوای گەورە پێی ناخۆشە، بەڵکو دەبێت هەژار و فەقیرەکانیش بانگ بکەین و، دەوڵەمەندەکانیش بانگ بکەین.

٢- دەبێت موسڵمان لە جەنگ نەترسێت و، هەر جەنگێک لە پێناو ئاییندا بێت، ئامادەبێت بڕوات و دڵنیا بێت،کە خوای گەورە ئاگای لێیەتی ، یان سەردەکەوێت، یان شەهیددەبێت و جێگای بەهەشتە.

دەی نەوجەوانی موسڵمان! ئەگەر دڵنیا بین باوک، یان برا، یان کەسمان، یان خۆمان لەڕێگەی خوادا جەنگ بکەن، یان سەردەکەون ،یان شەهید دەبن و دەچنە بەهەشت، ئیتر بۆچی خەفەت بخۆین و بترسین، بەڵکو دەبێت خۆشیمان بێت و دوعایان بۆ بکەین.

٣- خەون شتێکی گرنگە ، ئەگەر یەکێکمان خەوێکی خۆشی بینی، با بۆ مامۆستایەکی زیرەک، یان کەسێکی شارەزا بیگێڕێتەوە، تا بزانێت واتای ئەو خەونە خۆشە چییە؟

٤- سەردانی ماڵی خوا کارێکی پیرۆزە و، خێر و چاکەیەکی زۆر زۆری هەیە، کە موسڵمان ناتوانێت خێرەکەی

بزانێت، مەگەر بەس خودا خۆی، هەروەها خوای گەورە لە هەر هەموو تاوانەکانی ئەو کەسە خۆش دەبێت و وەک ئەو وایە،کە هیچ گوناهی نەکردبێت، دەبێت هەموو جارێک دوعا بکەین، تا بتوانین سەردانی ماڵی پیرۆزی خوای گەورە بکەین.

٥- دەبێت ئێمە و موسڵمانان، لە پێش موسڵمانەکانی ترەوە بچین بۆ ماڵی خوا، یان بۆ هەر ئیشێکی تری خێر، نەوەک بە موسڵمانان بڵێین: ئێوە برۆن! کەچی خۆمان نەڕۆین و دابنیشین، بەڵکو وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵیاندا بچین.

٦- دەبێت، تا دەکرێت خۆمان لە جەنگ و ئاژاوە بپارێزین و خۆمان دوور بخەینەوە، وەک چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە زانی بێباوەڕەکان دێن بۆ جەنگ، ڕێگەکەی گۆڕی، تا جەنگ نەکەن، بەڵام ئەگەر هەر جەنگ هاتە ڕێت، دەبێت پیاوانە جەنگ بکەیت.

٧- نابێت موسڵمان بهێڵێت تۆڵەی موسڵمان بفەوتێت ،دەبێت ڕێگە نەدات بە بێباوەڕان، تا ستەم لە موسڵمانان بکەن ، بەڵکو دەبێت هەوڵ بدەین تۆڵەی موسڵمانان بستێنینەوە.

٨- هەر شتێک فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، دەبێت زۆر بەپەلە گوێڕایەڵی بین و ڕقمان نەبێت، چونکە خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ئێمە باشتر دەزانن.

ئەنجامی ڕێککەتننامەکە:

لەو ئەنجـــامەدا، کە هەر دوولا گەڕانەوە، جێبەجێکردنـــی بڕیارەکە دەستی پێکرد.

ئەوەبـوو چەنـد جارێـک هەنـدێک لە بێبـاوەڕان موسـڵمان دەبـوون، بەڵام پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) دەیگێـڕانەوە بۆیان، ئەوانیش دەکەوتنە ئازاردانی ئەو موسڵمانانە.

جارێکیـان ئافرەتێـک موسـڵمان ببـوو، هـاتبوو بـۆ مەدیـنە، بێباوەڕەکان هاتن بە شوێنیدا، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ویستی بیگەڕێنێتەوە، بەڵام ئافرەتەکە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من ئافرەتم، ئەگەر بچمەوە سوکایەتیم پێدەکەن و ئابڕووم دەبەن، بۆیە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ئەو ئافرەتەی نەگێڕایەوە، ئەوانیش چوونەوە مەککە.[1]

جارێکی تر کەسێکی تر لە بێباوەڕان موسڵمان بوو، کە ناوی: (ابو بصیر) بوو، بێباوەڕان هاتن بە شوێنیدا، پێغەمبەر(صلی الله علـیه وسـلم) دایەوە پێیـان و فەرمـووی: بەڵکـو خـوای گەورە ڕەحمت پێ بکات.

لە ڕێگەدا (ئەبو بەصیر) لەگەڵ دوو بێباوەڕەکەدا بوو، توانی

---

(١) ابن الاثیر: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (٨٦).

بە پەلە خـۆی لێیـان ڕزگـار بکـات و ڕایکـرد و، چـوو بـۆ ناوچەیەکی جیاواز ،لەوێ بەموسڵمانیی بۆ خۆی دانیشت، ئەو کات هەواڵی نارد بۆ پێغەمبەر(صلی اللە علیه وسلم) و وتی: خۆ ئێستا تۆ پەیمانەکەت هەڵنەوەشاندۆتەوە، مـن خۆم جەنگم لەدژ کردوون و، ڕامکردووە بۆ ئەم ناوچەیە.[1]

دوایـی یەک بە یەک بێباوەڕەکـانی نـاو مەککە موسـڵمان دەبوون و، بۆ لای (ئەبو بەصیر) ڕایان دەکرد و، لەوێ ژمارەیان زیادی کرد و تەواو بەهێز بوون.

ئەو موسـڵمانانە، هێرشـیان دەکـردە سـەر کـاروانە بازرگانییەکانی بێباوەڕەکان و، زیانیان پێدەگەیاندن و بە سەریاندا سـەرکەوتن ، ئەمەش تەواو بێباوەڕەکـانی بێـزار کردبـوو ، نەیاندەزانی چـی بـکەن، تـا لە کۆتاییـدا بڕیاریانـدا بچـن بـۆ لای پێغەمبەر(صـلی الـلە علـیه وسـلم) و، داوا بـکەن ڕێککەوتننامەکە هەڵوەشێننەوە.

پێغەمبەریش(صـلی الـلە علـیه وسـلم) ڕازی بـوو، ڕێککەوتنەکەیان هەڵوەشاندەوە، دوایی پێغەمبەر(صلی اللە علیه وسلم) هەواڵی بۆ (ئەبو بەصیر) و موسڵمانەکانی تر نـارد، تا بگەڕێنەوە مەدینە بـۆ لای پێغەمبەر(صلی اللە علیه وسلم)و موسڵمانەکان، ئەوانیش گەڕانەوە، بەڵام (ئەبو بەصیر) کاتێک

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمـبەری مەزن محمـد(ﷺ)، لاپەڕە (٣٥٣-٣٥٤).

نامەکەی پێگەیشت لە سەرەمەرگدا بوو و مرد، خوای گەورە لە تاوانەکانی خۆش بێت و بیخاتە بەهەشتی بەرینەوە.[1]

جەنگی خەیبەر:

دوای ئەوەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ڕێککەوتننامەی حودەیبیە گەڕایەوە، بڕیاریدا جەنگ بکات لەدژی ئەو جوولەکانەی، کە دژ بە موسڵمانەکان خەڵکیان کۆدەکردەوە و، خۆیان و خەڵکی تر کەوتنە هێرش کردنەسەر موسڵمانەکان.

بۆ ئەمە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا، ئەو موسڵمانانە لەو جەنگەدا بەشداری بکەن، کە لە ڕێککەوتننامەی حودەیبیە چووبوون لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا.

سەرکردەی بێباوەڕەکان هەواڵیدا بە جولەکەکانی خەیبەر، کە با ئاگایان لە خۆیان بێت، چونکە موسڵمانەکان هێرشیان دەکەنەسەر، جولەکەکانی مەدینەیش زۆر خەفەتیان خوارد بەوە و ،هەر کامێکیان قەرزی لای موسڵمانێک بوایە، داوای قەرزەکەی خۆی دەکرد، تا موسڵمانەکان پارەیان نەبێت بچن بۆ ئەو جەنگە.

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٦٤).

ژمارەی سەربازە موسڵمانەکان ، کە بەرێکەوتن بەرەو (خەیبەر)، (هەزار و پێنج سەد) موسڵمان بوو ،[1] جولەکەکانی خەیبەریش، کەوتنە خۆئامادەکردن بۆ بەرگری کردن لەو هێرشە و، داوای یارمەتیان لە چواردەوریان کرد .

ئەو کات لەم لا و لەو لاوە یارمەتیان بۆ دەهات، تا ژمارەی ئەوان بوو بە (یانزە)هەزار کەس،[2] موسڵمانەکان کەوتنە گەمارۆدانی ناوچەکە و، چەند جارێک هێرشیان کرد، بەڵام سەرنەکەوتن ،وازیشیان نەهێنا، تا لە هێرشەکەیاندا سەرکەوتن و، توانیان بەربەستەکانی بەردەمیان نەهێڵن و، بەرەو پێشەوە بچن.

کاتێک جولەکەکان ئەمەیان بینی، داوایان لە موسڵمانەکان کرد، تا ڕێککەوتن بکەن، پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵیاندا ڕێککەوت لەسەر ئەوەی، ئەو جولەکانە ساڵانە، نیوەی بەروبوومی خۆیان بدەن بە موسڵمانان، هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەی بیەوێت، دەتوانێت لەو ناوچەیەدا دەریان بکات.[3]

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێرشی برد بەرەو ئەو ناوچانەی، کە یارمەتی جولەکەکانیان دابوو ، ناچاری کردن

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٦٩٦-٦٩٩).

(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣٣٥).

(٣) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١١٣).

داوای ڕێککەوتن بکەن، پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) لەگەڵیاندا ڕێککەوت، کە نیوەی بەرهەمی ساڵانەیان بدەن بە موسڵمانەکان.[1]

* **سەردانی ماڵی خوا:**

لە دوای ڕێککەوتننامەی حودەیبیەدا، بە پێی ڕێککەوتنەکە موسڵمانەکان هاتن بۆ سەردانی ماڵی خوا ،کە ژمارەیان (دوو) هەزار کەس بوو، هەروەها (دووسەد) ئەسپ سواریان لەگەڵدا بوو لەگەڵ چەکدا.

بێباوەڕەکان وتیان: ئەی محمد! تۆ دەتەوێت فێڵ لە ئێمە بکەیت ؟

بۆچی چەکت هێناوە؟

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: لەگەڵ خۆماندا نایهێنین.

کاتێک موسڵمانەکان چوونە ناو مەککەوە، بێباوەڕەکان زۆر بەمە خەفەتیان دەخوارد ، بۆیە چوون بۆ ناوچە شاخاویەکان و ناو شاریان بەجێهێشت، بۆ ئەوەی موسڵمانەکان سەردانەکەی خۆیان بکەن و، ئەمان نەیان بینن.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، (دووسەد) کەسی لە لای

---

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٣٨-٣٤١).

چەکەکـان دانـا، بـۆ ئەوەی نەهـێڵن کەس فێـڵ لە موسـڵمانان بکات ، ئینجا موسڵمانەکان لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسـلم)دا، سـەردانی مـاڵی خوایـان تەواو کـرد و گەڕانەوە و، چەکەکانیان هەڵگرت و چوونەوە بەرەو مەدینە بێباوەڕەکانیش بە خەفەتبارییەوە گەڕانەوە بۆ ناو مەککە.(١)

* **بانگکردنی پاشا و سەرکردەکان بۆ ئیسلام:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)نامەی بۆ کۆمەڵێک پاشا و سەرکردە نارد و، داوای لێکـردن موسڵمان ببن و خەڵکی بانگ بکەن بۆ ئیسلام، چونکە ئەگەر موسڵمان ببن، چیان هەیە بۆ خۆیان دەبێت و وەک خۆیان دەمێننەوە.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نامەی بۆ ئەمانە نارد:

١- پاشای ڕۆم.

٢- پاشای فارس.

٣- پاشای بەحرەین.

٤- پاشای حەبەشە.

٥- فەرمانڕەوای میسر.

٦- ناوچەی یەمامە.

---

(١) ابن کثیر: البدایة والنهایـة، بەرگـی دووەم، بەشی چـوارەم، لاپەڕە (٢٥٥-٢٦١).

٧- غەساسینە.

٨- هەردوو پاشاکەی عومان.

٩- پاشای یەمەن.

کاتێک نامەکانیان پێگەیشت، جگە لە سیانیان:

١- پاشای ڕۆم، کە ڕێزی نامەکەی گرت و دیاری نارد بۆ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، بەڵام موسڵمان نەبوو.

٢- غەساسینە موسڵمان نەبوو و هەڕەشەی کرد!

٣- پاشای فارس نامەکەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی دڕاند![١]

*** موسڵمان بوونی عەمری کوڕی عاص:**

(عەمر)کەسێکی بێباوەڕ و خراپ بوو، لە هەرسێ جەنگی: (بەدر و ئوحود و خەندەق)دا بەشداری کرد ، بەڵام تیایدا نەکوژرا و ڕزگاری بوو.

(عەمر)دەڵێت: ((کاتێک بیستم موسڵمانان دێن بۆ سەردانی ماڵی خوا، وتم: من ئەمەم لا عەیبە و ئەم وڵاتە بەجێدێڵم، چەند کەسێکی تریش وەک منیان وت و پێیان وتم: تۆ چێ بڵێیت، ئێمە بە گوێت دەکەین.

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣٥٠-٣٥١-٣٥٢).

منیش وتم: با بچین بۆ لای پاشای حەبەشە و کۆمەڵێک دیاری بۆ ببەین و لەوێ بین، نەوەک بکەوینە ژێر دەستی (محمد) و موسڵمانان، دوایی دیاریمان بۆ کۆکردەوە و کەوتینەڕێ، کاتێک گەیشتینە ئەوێ، دەبینم نوێنەری موسڵمانان گەیشتۆتە لای (نەجاشی)* و داوای لێکرد موسڵمان ببێت، ئەویش موسڵمان بوو، منیش چوومە پێشەوە و کڕنووشم بۆ برد ، ئەویش وەڵامی دامەوە و وتی: دیاریت بۆ هێناوم؟!

وتم: بەڵێ، دیاریەکانم پێدا و ئەویش پێی دڵخۆش بوو.

پاشان وتم: گەورەم ئەم نوێنەری موسڵمانانە، دوژمنی ئێمەیە و بمدەرێ، با بیکوژم، یەکسەر ئەو تووڕە بوو و زللەیەکی لێدام و لووتم پڕ بوو لە خوێن، وتم: دەی باشە مەمدەرێ، نەجاشی وتی : ئەی عەمر! چۆن نوێنەری موسڵمانان دەدەم بە تۆ، باوەڕی پێ بهێنە ، منیش باوەڕم هێنا بە ئیسلام و، نەجاشی لووتی شۆردم!

ئینجا چووم هاوڕێکانی خۆمم بەجێهێشت و وشترێکم کڕی و چووم بەرەو مەدینە، لە ڕێگەدا گەیشتم بە (خالید) و (عوسمانی کوڕی تەلحە) و بە یەکەوە چووین و موسڵمان بووین)).[1]

---

(١) هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر (ﷺ): خالد محمد خالد، لاپەڕە (٧٢٤).

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- موسڵمان کاتێک بەڵێنێکی دا بە کەسێک، یان لەگەڵیدا ڕێککەوت، دەبێت پەیمانەکەی خۆی بباتەسەر و لە بەڵێنی خۆی لانەدا.

سەیرکەن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لەگەڵ بێباوەڕەکاندا ڕێککەوتنی بەستبوو، بەڵام ڕێککەوتنەکەی بردەسەر و نەیشکاند ،تا بێباوەڕەکان خۆیان داوایانکرد و ڕێککەوتنەکەیان شکاند.

٢- ئازایەتی و پاڵەوانی (ئەبو بەصیر) بەڵگەیە بۆ موسڵمان ،کە خۆی لە دەستی بێباوەڕ و ستەمکار ڕزگار بکات و ،چاوەڕوان نەکات، تا ئەوان چییان دەوێت بیکەن.

٣- هەر کەسێک دژایەتیمان بکات و زیانمان پێ بگەیەنێت، واز نەهێنین.

٤- سەردانی ماڵی خوا کارێکی پیرۆزە ، هەمیشە دەبێت لە بیرمان بێت، نەوەک ئەگەر جارێک ڕێک نەکەوت بۆمان واز بهێنین.

٥- دەبێت موسڵمان قسەی باش و ڕێگەی جوان فێری هەموو کەس بکات ، نەڵێت: ئەمە گەورەیە و ئەمە بچووکە، سەیرکەن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کە دەسەڵاتیشی زۆر گەورە

نەبوو، کەچی سەرکردە و پاشاکانی بۆ ئیسلام بانگ دەکرد.

* جەنگی موئـتـە:

لەو کـاتەدا دەسـەڵاتێکی بەهێـز هەبـوو، کە ناسـرابوو بە دەسەڵاتی ڕۆمەکان، ئەو ڕۆمانە ئایینی مەسیحیان هەبوو، ئەوان هەندێ عەرەبیان بە کرێ گرتبوو، تا ڕێگە بگرن لە هێرشی هێزە عەرەبە خێڵەکییەکانی ئەو دەوروبەرە.

ڕۆم دەیویست ئەو هۆزانە هێرش بکەنە سەر موسڵمانان و، ڕێگە نەدەن موسڵمانان لەو ناوچەیەدا ئایینی ئیسلام بڵاوبکەنەوە ، ئەوان چواردە زانا و گەورەی ئیسلامیان شەهید کردن،

بۆ ئەمە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا تۆڵەی ئەو موسڵمانانە بستێنێتەوە، بۆ ئەمەش (سێ) هەزار سەربازی ئامادەکرد، کە سێ سەرکردەی دانا و فەرمووی کاتێک سەرکردەی یەکەم شەهید بوو، با دووەمیان ببێ بە سەرکردە، دوایی ئەوی تریان بەو جۆرە.

کاتێک عەرەبەکان ئەم هەواڵەیان بیست،(٥٠) سەربازیان نارد، تا هەواڵ وەربگرن، بەڵام موسڵمانەکان هەموویان گرتن و کوشتنیان.

عەرەبەکان تەواو ترسان و داوای یارمەتیان لە ڕۆمەکان کرد

، بەمە ژمارەی سەربازەکانیان گەیشتە(٢٠٠) هەزار سەرباز.[١]

موسڵمانەکان و بێباوەڕەکان کەوتنە جەنگکردن ، موسڵمانەکان زۆر دلێرانە جەنگیان کرد، تا (حەوت) ڕۆژی ڕێک جەنگ بەردەوام بوو، لە ڕۆژی شەشەمدا، سەرکردەی یەکەمی موسڵمانان شەهید کراو، جەعفەری ئامۆزای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بوو بە سەرکردە و، ئەویش شەهید بوو، دوایی یەک یەک سەرکردە دەگۆڕا، تا هەموویان سەرکردایەتیان دایە دەستی (خالیدی کوڕی وەلید).

جەنگ کرا، تا شەو هات و جەنگەکە وەستێنرا، ئینجا (خالید) پیلانێکی دانا، کە سەربازە ڕۆمییەکانی ترساند و، توانی بە سەرکەوتوویی و بە لێزانییەوە، سەربازە موسڵمانەکان بگێڕێتەوە بۆ مەدینە و، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) زۆر بەمە دڵخۆش بوو![٢]

*** جەنگی ذاتوسەلاسل:**

کاتێک ڕۆمەکان مەترسی موسڵمانەکانیان بۆ دەرکەوت، ڕۆمەکان بڕیاریاندا: هێرش بکەنە سەر موسڵمانەکان و بە یەکجارەکی لەناویان بەرن، بۆ ئەمەش هۆزە عەرەبەکانیان هاندا و، چەک و سەربازیان پێدان، تا هێرش بکەنە سەر موسڵمانان،

(١) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (١١١-١١٢).
(٢) د. محمد عبدالقادر ابو فارس، الصراع مع الصليبيين، لاپەڕە (٥٦-٦٢).

بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە پەلە هێرشی کردنە سەر، لە ڕێگەی نزیکەی (٥٠٠٠) موسڵمانەوە ، لە کۆتاییدا توانیان دوژمنان ڕاوەدوو بنێن و، مەترسیان نەهێڵن و بە سەرکەوتوویی بگەڕێنەوە.[1]

* **ڕزگارکردنی مەککە:**

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەربازێکی زۆر زۆری موسڵمانەکانی کۆکردەوە و بەرەو مەککە کەوتنەڕێ ، کاتێک بێباوەڕەکان ئەمەیان بیست، بە تەواوی ترسان و نەیاندەزانی چی بکەن؟

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان ،گەمارۆی مەککەیان دا و دوای قسەکردن لەگەڵ بێباوەڕەکاندا، بڕیار درا: موسڵمانەکان بەبێ جەنگ بچنە مەککەوە، چونکە بێباوەڕەکان نەیاندەتوانی دژ بە موسڵمانەکان بەرگریی بکەن.[2]

کاتێک موسڵمانەکان چوونە مەککەوە، لە هەر چوار لاوە چوونە ژوورەوە و ،پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا: خەڵکەکە نەکوژێت و تۆڵەی موسڵمانان نەستێنێتەوە، بەڵام هەندێ کەسی زۆر پیس و خراپ هەبوو بڕیاریدا،کە بیانکوژێت، ئەگەریش بڵێن موسڵمان بووین.[3]

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٧٤٤-٧٤٨).

(٢) ابن خیاط: تأریخ خلیفة ابن خیاط، لاپەڕە (٤١).

(٣) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (٣٩٧).

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانیکرد بە ڕووخاندن و شکاندنی بتەکانی نێو کەعبە، کەعبە لەبتەکان پاککرایەوە و، (بیلال) بانگی تیادا دا، بەمە موسڵمانان مەککەیان ڕزگار کرد.[1]

* **پەند و ئامۆژگاریی:**

١- بێباوەڕان بە هەر جۆرێک بێت، هەوڵ دەدەن موسڵمانان لەناو بەرن، لەگەڵ ئەوەشدا مەسیحی و جولەکەیش، وەک ئەوان دەیانەوێت ئایینی ئیسلام لەناو بەرن، بۆ ئەمەش هەموویان یارمەتی یەکتر دەدەن پێکەوە هێرش دەکەن.

٢- نابێت بە شەهید بوونی هاوڕێ، یان موسڵمانێک، یان سەرکردەیەک ئێمە سارد ببینەوە، بەڵکو دەبێت بەردەوام بین و لە کاتی جەنگدا گوێمان نەبێت لە شەهیدی.

٣- پێش ئەوەی دوژمن بیەوێت هێرش بکاتە سەرمان، دەبێت ئێمە بەرپەرچی بدەینەوە.

٤- ئەگەر هاوپەیمانیمان بەست لەگەڵ کەسێکدا، دەبێت هاوپەیمانی حەق بکەین.

٥- دەبێت لێبووردەییمان هەبێت، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لێبووردەیی هەبوو.

---

(١) عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (٣٠٧).

پرسیارەکانی بەشی دەیەم:

١- ئەو ڕووداوانە بژمێــرە، کە لە پــێش ڕێککەوتننــامەی حودەیبیەدا ڕوویاندا ؟

٢- عومرە واتای چییە ؟ بۆچی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بڕیاریدا عومرە بکات ؟

٣- کاتێک بێباوەڕان بیستیان موسڵمانان دێن بۆ عـومرە، چیان کرد ؟

٤- پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە ڕێگەدا چی کرد، بۆ ئەوەی تووشی جەنگ نەبێت ؟

٥- بێباوەڕەکـان بـۆ لەنـاوبردنی موسـڵمانەکان لە ڕێـگەی عومرەدا، چییان کرد ؟

٦- کاتێـک پێغەمبەر(صـلى الـله علـيه وسلم)بیسـتی، کە بێباوەڕەکان (عوسمان)یان شەهید کردووە ، چی کرد؟

٧- بێباوەڕەکـان چیان بە عوسـمان کـرد ؟ ئەی وەڵامیان بۆ موسڵمانەکان چی بوو ؟

٨- ئەو هـاوەڵە کـێ بـوو، کە دەقــی ڕێککەوتننـامەکەی دەنووسییەوە؟

٩- خاڵەکانی ڕێککەوتننامەی حودەیبیە بژمێرە.

١٠- موسـڵمانەکان بەرامـبەر بەو ڕێککەوتننـامەیە، هەڵسوکەوتیان چۆن بوو ؟

١١- پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بـۆ ئەوەی موسڵمانەکان بەگوێی بکەن، چی کرد ؟

١٢- بـۆچی پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) ئـافرەتە موسڵمانەکەی نەگێڕایەوە؟

١٣- (ئەبو بەصیر) کێ بوو؟ ئەی چی کرد؟

١٤- بێباوەڕەکان بۆچی ڕێککەوتننامەکەیان هەڵوەشاندەوە؟ بۆچی هەڵیان وەشاندەوە؟

١٥- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێرشی کردە سەر خەیبەر؟

١٦- ئەنجامی جەنگی خەیبەر چی بوو؟

١٧- عەمـری کـوڕی عـاص کـێ بـوو؟ بـۆچی نەجاشـی زللەیەکی لێدا؟

١٨- بۆچی جەنگی (موئتە) ڕوویـدا؟ کێ لە جەنـگەکەدا سەرکەوت؟

١٩- پێغەمبەر(صـلی الـله علـیه وسـلم) بڕیاریـدا: لە ئازادکردنی شاری مەککەدا لەگەڵ خەڵکدا چۆن بێت ؟

٢٠- جەنگـی ذاتوسەلاسـل چـی بـوو؟ کـێ لە جەنـگەکەدا سەرکەوت؟

بەشی یانزەهەم

لە دوای ئازادکردنی مەککە، تا کۆچی دوایی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم)

جەنگی حونەین:

کاتێک موسڵمانان توانیان مەککە ئازاد بکەن، هەندێ لە هۆزەکانی دەوروبەر تەواو ترسان و بڕیاریاندا: پێش ئەوەی موسڵمانان هێرش بکەنەسەر ئەوان، بکەونە هێرش کردنە سەر موسڵمانان و لەناویان بەرن.

ئەوان وتیان : ئەگەر بکوژرێین باشترە لەوەی، کە بچینە ژێر دەسەڵاتی موسڵمانانەوە، ئەو دوو هۆزەش بریتی بوون لە هۆزی: (هەوازن) و (سەقیف)، کە خۆیان کۆکردەوە، تا هەرچۆنیان کردووە،شکست بە موسڵمانان بهێنن .[1]

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەواڵی ئەوانی زانی و، بڕیاری هێرشی دا و موسڵمانێکی زۆری کۆکردەوە، کە (دوانزە) هەزار موجاهید بوون.[2]

(١) د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١١٦).
(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٧٨٠).

موسڵمانەکان کاتێـک ژمـارەی زۆری خۆیـان بینـی، تەواو سەرسامی خۆیـان بـوون ! وتیـان: ژمارەمـان زۆرە و بە دڵنیـاییەوە سەردەکەوین،[1] ئیتر بیریان چووبوو، کە سەرکەوتن بە ژمارەی زۆرو کەم نییە.

کاتێـک جەنگـی نێـوان موسـڵمانان و ئەو هـۆزە بێبـاوەڕانە دەستی پێکرد، موسڵمانان بەرەنگاری هێزی بێباوەڕەکان بـوونەوە و، نەیان تـوانی بەسەریاندا سەرکەون ، بێباوەڕەکانیش دڵیان خۆش بوو، وایانزانی ئەوا بەسەر موسڵمانەکاندا سەرکەوتون.[2]

بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەمـوو موسـڵمانەکانی کۆکردەوە و، نەیهێشت ڕابکەن و پێی ڕاگەیاندن ،کە لە خۆیـان بایی نەبن و جیهاد بکەن، خوای گەورەش فریشتەی لە ئاسمانەوە نارد بۆ لای موسڵمانان، تا یارمەتیان بدەن.[3]

بەمە موســـڵمانەکان جـــارێکی تـــر توانیـــان، بە ســـەریاندا سەرکەون ، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەستکەوتەکانی جەنگـــی کـــۆکردەوە ،کە پێیـــان دەوترێـــت: (الغنـــام)و بەســـەر موسڵمانەکانی دابەشکرد.

هەنـــدێ لە بێباوەڕەکـــان لە چەنـــد شـــوێنێکدا خۆیـــان

(١) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣٧٦).
(٢) ابن کثیر: البدایة والنهایـة، بەرگـی دووەم، بەشی چـوارەم، لاپەڕە (٣٦٢-٣٧٢).
(٣) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣٧٧).

کۆکردبوویەوە، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێزی بۆ ناردن و لێیان دان و بەسەریاندا سەرکەوتن.[1]

هێرشکردنی بۆ تائیف:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا: هێرش بکاتە سەر (تائیف) و لە دەستی بێباوەڕان ڕزگاری بکات ، بۆ ئەوەی لەو ناوچەیەدا ئایینی ئیسلام بڵاوبکاتەوە.

بۆیە داوای لە موسڵمانەکان کرد، تا خۆیان ئامادە بکەن، موسڵمانە پشتیوان و کۆچەرەکان و، ئەوانەی مەککەیش کۆبوونەوە، تا لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا بچن و، هەموو بە یەکەوە کەوتنەڕێ و توانیان بە ئاسانی، بەسەر بێباوەڕەکاندا سەربکەون و (تائیف) ڕزگار بکەن.

لە ئازادکرنی (تائیف)دا جەنگ ڕووی نەدا، کە کوشتنی تێدابێت، بەڵکو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پاش ئەوەی، کە گەمارۆی دابوو،ن گەڕایەوە و نزای خێری بۆ کردن، تا خوای گەورە بۆ ئیسلام ڕێنموونیان بکات .[2]

ئینجا پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان ،گەڕانەوە بۆ (بیحرانە) و لەوێ دەستکەوت کۆکرایەوە و، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەمووی دایە کۆچەران و

---

(١) عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، (٤٠٩).
(٢) ابن خیاط: تأریخ خلیفة ابن خیاط، لاپەڕە (٤٢).

ئەوانەی مەککە، کاتێک پشتیوانەکانی مەدینە ئەمەیان بینی، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەدی ئێمە چیمان بەر دەکەوێت؟!

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: دەستکەوتتان دەوێت بتان دەمێ، یان خۆم لەگەڵتادا بگەڕێمەوە و لەگەڵتاندا بم؟

سوێند بە خوا، ئەگەر پشتیوانان بچنە شیوێک و ئەوانی تریش بچنە شیوێکی تر، من لەگەڵ پشتیواناندا دەبم! بەمە پشتیوانەکان ڕازی بوون و وازیان هێنا.[1]

لەوێوە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چووە مەککە بۆ مەراسیمی عومرەی پیرۆز و، لەوێوە گەڕایەوە بەرەو شاری پیرۆزی مەدینە ، سەرکردەیەکی لە شاری مەککە دانا و هاوەڵێکیشی دانا، تا خەڵکی مەککە فێری ئیسلام بکات.[2]

پرسیار: ئەو هاوەڵە ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو هاوەڵە ناوی: (مەعازی کوڕی جەبەل) بوو.

پاش ئەوەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گەڕایەوە مەدینە و، چەند کۆمەڵێکی موجاهیدی نارد، بۆ لێدانی ئەوانەی دوژمنی ئیسلام و موسڵمانانن.

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)،(عەلی کوڕی ئەبو

---

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٨٠).

(٢) ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (١٤١).

تالیب)ی نارد، تا بچن بۆ شکاندنی بتێک، کە پێی دەوترا: (فلس)، ئەویش لەگەڵ (پەنجا) سواردا چوو لێیدان و، بەسەریاندا سەرکەوت و بتەکەی شکاند و دەستکەوتی کۆکردەوە و، گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان.

* پەند و ئامۆژگاریی:

١- دەبێت پێش ئەوەی دوژمنان هێرش بکەنە سەر ئێمە ، ئێمە خۆمان ئامادە بکەین و بتوانین هێندە بە یەکەوە بین، کە بە سەریاندا سەربکەوین.

٢- نابێت موسڵمان بە ژمارەی زۆر هەڵخەڵەتێت و بڵێت: بۆیە سەردەکەوین لە کارەکانمادا،چونکە ژمارەمان زۆرە ، بەڵکو سەرکەوتن بە زۆر و کەمی نییە، سەرکەوتن بەوەیە، ئێمە ڕاستگۆ بین لەگەڵ خوای گەورە و خۆڕاگر بین و باوەڕمان وابێت،کە خوای گەورە یارمەتیمان دەدات، ئەگەر بەو جۆرە بین، ئەوا سەردەکەوین، بەڵام ئەگەر وا نەبین سەرناکەوین.

٣- ئەگەر موسڵمانان لەجەنگدا، یان لە کارێکدا ترسان دەبێت ئێمە ورەیان پێبدەین و نەهێڵین بترسن و ڕابکەن، بۆ نموونە: ئەگەر خوێندکارێکی هاوڕێمان لە خوێندن ترسا ،دەبێت ئێمە ورەی پێبدەین، تا واز نەهێنێت لە خوێندن، بەڵکو درێژەی پێبدات.

٤- هەر شتێک خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاری لەسەر بدەن، دەبێت ئێمەش بە گوێیان بکەین، پارەی دنیاش ئەوەندە گرنگ نییە، کە لە هەموو شتێک لە لامان گرنگتر بێت، بەڵکو گرنگترین شت، بوونی ئیمان و خۆشەویستی خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و ئیسلام و موسڵمانانە.

٥- گەڕان بە دنیادا کارێکی باشە، بەڵکو موسڵمانان دەبێت بگەڕێن بە شوێنەکاندا،تا پەند و ئامۆژگاریی و شت فێر ببن.

*** جەنگی تەبوک:**

پاش ئەوەی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانان، لە مەککەوە گەڕانەوە بۆ مەدینە و لەوێ مانەوە، دەسەڵاتی بەهێزی ڕۆمەکان ویستیان هێرش بکەنەسەر موسڵمانان، تا موسڵمانان لەناوبەرن، چونکە ئەوان دەترسان ڕۆژێک دابێت، موسڵمانان بەسەر ئەوانیشدا سەربکەون .

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یش بڕیاریدا: هەموو موسڵمانان خۆیان بۆ جەنگکردن دژ بە ڕۆمەکان کۆبکەنەوە و، جارێکی تر هێرش بکەنە سەریان، هەرچی موسڵمانان هەبوون، بۆ جەنگەکە خۆیان ئامادەکرد، جگە لەوانەی پێغەمبەر(صلی الله

علیه وسلم) دایانابوون، تاکو کاروباری مەدینە بەڕێوە ببەن .[1]

هەروەها (سێ کەس) لە موسڵمانەکانیش تەمبەڵیانکرد و خۆشەویستی دنیا وای لێکردن نەچن لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)داو، پاداشتی جیهاد لە دەست بدەن.[2]

هەرچی دووڕووەکانیش بوون، دەچوونە لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و بیانوویان دەهێنایەوە، کە ناتوانن بچن بۆ ئەو جەنگە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یش دەیزانی، کە ئەوانە درۆ دەکەن و دووڕوون، بۆیە مۆڵەتی پێدان، تا نەیەن و لە شاردا بمێننەوە![3]

موسڵمانێکی زۆر زۆر بە چەک و ئاژەڵ و کەل و پەلەوە، لەگەڵ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دا کەوتنەڕێ و، بەردەوام ماوەیەکی زۆر بەڕێکەتن.

لە ڕێگەدا توشی تونێتی و برسێتی بوون، بەڵام خوای گەورە یارمەتی دان و لەو تینوێتی و برسێتییە ڕزگاری کردن ، کۆمەڵێک لە موسڵمانەکانیش کە چەک و کەل و پەلیان نەبوو، نەیانتوانی بچن بۆ جەنگەکە، ئەوان زۆر خەفەتیان خوارد و دەستیانکرد بە گریان، بەڵام خوای گەورە بەپێغەمبەر(صلی

---

(١) ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (١٠٢٣).

(٢) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٨٣١).

(٣) د.محمد عبدالقادر ابو فارس: الصراع مع الصليبيين، لاپەڕە (١٦٨).

الله علیه وسلم)ی ڕاگەیاند، کە ئەوانە تاوانبار نین و خوای گەورە دەزانێت کە ڕاست دەکەن.[(١)]

هەروەها ژن و منداڵ و پیاوە پیرەکانیش، نەچووبوون بۆ جەنگەکە و لەمەدینەدا بوون ، چاوەڕێی هەواڵی موسڵمانەکانی تریان دەکرد، تا بزانن ئایا سەردەکەون، یان دەشکێن ؟!

کەسە دووڕووەکانیش هەمیشە چاوەڕێی ئەوەبوون، موسڵمانەکان شکست بخۆن، چونکە دەیانوت: ڕۆمەکان زۆرن و بەهێزن، هەرگیز موسڵمانەکان ناتوانن بەسەر ئەواندا سەربکەون ، ئەوان بەم قسانە زۆر دڵخۆش بوون!

لە ڕێگەدا کۆمەڵێک لە مەسیحییەکان، تووشی کۆمەڵێ لە موسڵمانەکان بوونەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕێککەوتنی لەگەڵدا کردن و لێی نەدان، بەڵکو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نامەیەکی بۆ نووسین، تا ئەگەر موسڵمانان ویستیان لێیان بدەن، ئەوان بڵێن: ئەوە نامەی پێغەمبەرەکەتانە، کە ڕێگە نادات ئێوە لە ئێمە بدەن.[(٢)]

پاشان، کە گەیشتنە (تەبوک)، بۆ ماوەی(١٨)ڕۆژ لەوێ مانەوە، ڕۆمەکان نەیانتوانی جەنگ لەدژی موسڵمانەکاندا بکەن ، بۆیە موسڵمانەکان گەڕانەوە بۆ مەدینە و،سەرکەوتنێکی

---

(١) د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (٨١١-٨١٢).

(٢) محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (٣٨٧).

گەورەیـــان بەدەســـت هێنـــا،بەمەش دووڕووەکـــان زۆر خەفەتیـــان خوارد.[1]

کاتێـک چـوونەوە بـۆ مەدینـە، پێغەمبەر(صـلی اللـە علـیە وسـلم) فەرمـانی بە موسـڵمانەکان کـرد ،کە قسـە لەگەڵ ئەو موسـڵمانانەدا نەکـات، کە تەمبەڵیـان کـرد و نەچـوون بـۆ جەنگەکە و، لە ماڵەوە بۆ خۆیان دانیشتن![2]

پرسیار: ئەو سێ موسڵمانە کێ بوون، کە تەمبەڵیانکرد و نەچوون بۆ تەبوک ؟

وەڵام: ئەوانە بریتی بوون لە: (کەعبی کوڕی مالک، هیلالی کـوڕی ئـومەییە، مـورارەی کـوڕی ڕەبیـع)، کە دانیـان بە هەڵەی خۆیاندا نا.[3]

ئەو ســیانە زۆر دڵتەنــگ بــوون و، نەیانــدەزانی چـــی بکەن؟ !هــیچ کەس قســەی لەگەڵیانــدا نەدەکــرد، تەنــانەت ژنەکانیشیان.

پرســیار: پێغەمبەر(صــلی الــلە علــیە وســلم) بــۆچی ئەم فەرمانەی بە موسڵمانان کرد ؟

وەڵام: چونکە خوای گەورە فەرمـانی کردبـوو، تـا ئەوانە فێر

---

(١) د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٢١).
(٢) د.محمد عبدالقادر ابو فارس: الصراع مع الصلیبیین، لاپەڕە (١٨٧-١٨٩).
(٣) محمد رمضان البوطي: فقه السیرة النبویة، لاپەڕە (٢٩٨-٣٠٠).

بکات جارێکی تر وانەکەن، بەڵام دوای ماوەیەک، خوای گەورە فەرمانیدا بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هەتا فەرمان بکات بە موسڵمانان، تا قسەیان لەگەڵ بکەن، چونکە خوای گەورە لە گوناهەکەیان خۆش بووە!

کەسە دووڕووەکانیش، مزگەوتێکی گەورەیان دروستکردبوو، بۆ ئەوەی دوو مزگەوت ئاژاوەو ناکۆکیی بخاتە نێوان موسڵمانانەوە، چونکە ئەوان مزگەوتەکەیان، لەبەر خوای گەورە دروست نەکردبوو.

بۆیە خوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کرد، کە ئەو مزگەوتەی دووڕووەکان دروستیان کردووە، بیڕوخێنن!

پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) و موسڵمانەکان ڕووخاندیان،[1] دوای ئەوە لە(تائیف)ەوە وەفدێک هات بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و، موسڵمانبوونی (تائیف)ی ڕاگەیاند!

بەو جۆرە ئەو (تائیف)ەی ،کە بەردیان لەپێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)دەگرت، لە کۆتاییدا موسڵمان بوون![2]

دواتر لە ساڵی(٩)ی کۆچیدا پێغەمبەر(صلی الله علیه

(١) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٦٠٨).

(٢) ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (١٠٤٠-١٠٥٨).

وسلم)، فەرمانی بە(ئەبو بەکری صدیق) کرد ،تا بڕوات و حەج بۆ موسڵمانان بکات ، کۆمەڵێک موسڵمانیش لە مەدینەوە لەگەڵ ئەبو بەکردا چوون و لە مەککە (ئەبوبەکر)حەجی بە موسڵمانەکان کرد و، دواتر لەگەڵ موسڵمانەکانی مەدینەدا، گەڕانەوە بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم).[١]

* **حەجیماڵئاوایی:**

لە ساڵی (١٠)ی کۆچیدا، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بڕیاریدا: لەگەڵ کۆمەڵێکی زۆر لە موسڵماناندا، بچن بۆ حەجی ماڵی خوا ،کە ئەو حەجە ناسراوە بە حەجی ماڵئاوایی.[٢]

پرسیار: بۆچی بەو حەجە دەوترێت:حەجی ماڵئاوایی ؟

وەڵام: چونکە ئەو حەجە، کۆتا حەجی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوو، دوای ئەوە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کۆچی دوایی کرد.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەگەڵ موسڵماناندا پێکەوە ئەو حەجەیان کرد ،لەو حەجەدا موسڵمانان گوێبیستی فەرمان و ئامۆژگاریەکانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بوون، کاتێک وتاری بۆ دەدان و ئامۆژگاریی دەکردن، کە نوێژ بکەن و ئازاری ئافرەتان نەدەن و یەکتر نەکوژن و، دژ بە یەکتر نەبن و

---

(١) ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (٦٢١).

(٢) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٣٩٧).

چەندین ئامۆژگاریی، بۆ دوای ئەوە، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گەڕایەوە بۆ شاری مەدینە.[1]

*** كۆچی دوایی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم):**

دوای ئەوەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە حەجی ماڵئاوایی گەڕایەوە، لە کۆتاییەکانی مانگی سەفەری ساڵی (١١)ی کۆچیدا، هەستی بە ئازار و سەر ئێشەیەک کرد، تای گرت، پاش ئەوەی چووە سەر گۆڕێک بۆ ناشتنی موسڵمانێک، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)ڕۆژ بە ڕۆژ ئازار و ناڕەحەتییەکەی زیادی دەکرد،هاوەڵانی یارمەتیان دەدا، تا بچێت بەڕێوە و دەست نوێژ بگرێت.[2]

ئەو ئازیزەمان، هەموو ژنەکانی خۆی کۆکردەوە و، داوای کرد ئیزنی بدەن ،تا لە ماڵی خاتووعائیشەدا بێت، چونکە ئەو بە سەرە دەچوو بۆ لایان، ژنەکانیشی ڕازی بوون، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە ماڵی خاتوو عائیشەدا کۆتا ساتەکانی ژیانی دەبردە سەر، هەردەم بە ئاوی سارد فێنکیان دەکردەوە، بەڵام ئازاری زۆر هەبوو.[3]

ڕۆژێکیان ویستی نوێژ بۆ موسڵمانان بکات ، داوایکرد ئاوی

---

(١) عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (٤٥٠-٤٥٨).
(٢) ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی یەکەم، بەشی پێنجەم، لاپەڕە (٢٥٩).
(٣) د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (٨٨٤).

بەسەردا بکەن، تا باش بێت و نوێژیان بۆ بکات، بەڵام پێغەمبەرگیان بورایەوە، سێ جار وایان لێکرد، بەڵام هەر بورایەوە، تا دوایی فەرمانیکرد،کە (ئەبوبەکر)نوێژیان بۆ بکات.

، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەیری کردن، موسڵمانان وایانزانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چاک بووەتەوە، کەچی نەیانزانی، ئەوە کۆتاجارە پێغەمبەری ئازیز سەیریان بکات ،کە سەیرکردنی ماڵئاواییە.

پاشان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەری نایە سەر ئەژنۆی خاتوو عائیشە و ،منداڵ و نزیکەکانی لە دەوروبەری کۆبوونەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: ((لا الا اللە إن للموت سكرات.......... ئای ،کە مردن ئازاری زۆرە!)).

دوایی سەیری ئاسمانی کرد و گیانی پیرۆزی دەرچوو، یاخوا بەقوربانی خۆت و ڕێبازەکەت بین ئەی پێغەمبەر گیان(صلی الله علیه وسلم)، ئەی خۆشەویستمان!

ئەی مامۆستامان!

ئەی ئەو کەسەی لە دایک و باوک و خۆشک و برامان باشتری بۆمان![1]

---

(١) محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (٤٠٦-٤٠٩).

*** هەڵوێستی عومەری کوڕی خەتتاب:**

عومەری کوڕی خەتتاب کاتێک بینی واخەڵکی دەڵێن: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کۆچی دوایی کردووە، تووڕە بوو و شمشێرەکەی هەڵگرت و هاواری کرد! هەر کەس بڵێت: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مردووە دەیکوژم!

بەڵام (ئەبوبەکر)هات و پێی وت: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مردووە و دەبێت باوەڕ بکەین، بەڵام خۆ خودای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نەمردووە و لەگەڵماندایە.[١]

*** پەند و ئامۆژگاریی:**

١- دەبێت بۆ هەر کاتێک ئێمە مۆڵەت وەربگرین، سەیرکەن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مۆڵەتی لە خێزانەکانی خۆی وەرگرت، ئینجا چوو بۆ ماڵی خاتووعائیشەی خێزانی.

٢- مردن شتێکی ڕاستە و هەموومان دەبێت بمرین، بەڵام گرنگ ئەوەیە خۆمان ئامادە بکەین بۆ دوای مردن و چاکەمان زۆر بێت.

٣- ئەگەر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، یان زانایان،

---

(١) ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (٧١٣).

یان خزمەکانمان بمرن، خۆ خودای ئەوان ماوە و لەگەڵماندایە، بۆیە دەبێت خودامان لەبیر نەچێت.

پرسیارەکانی بەشی یانزەهەم:

١- موسڵمانان بۆچی جەنگی (حونەین)یان کرد؟

٢- دەستکەوتی جەنگ چی پێ دەوترێت ؟ پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە جەنگی (حونەین)دا چی لەو دەستکەوتانە کرد ؟

٣- تائیف چۆن ئازاد کرا؟

٤- پشتیوانەکان کاتێک دەستکەوتی جەنگیان دەست نەکەوت، چیان کرد؟

٥- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چۆن وەڵامی پشتیوانەکانی دایەوە؟

٦- بۆچی جەنگی تەبوک ڕوویدا؟

٧- ئەو سێ موسڵمانە کێ بوون، کە تەمبەڵیان کرد و لە جەنگی تەبوک دواکەوتن ؟

٨- بۆچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) مزگەوتی دووڕووەکانی ڕووخاند؟

٩- حەجی ماڵئاوایی لە چەندی کۆچیدا ڕوویدا؟

١٠- بۆچی بە حەجی ساڵی (١٠)ی کۆچی دەوترێت:حەجی ماڵئاوایی؟

١١- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کەی کۆچی دوایی کرد؟

١٢- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمانی بە کێ کرد، تا پێشنوێژی بکات بۆ موسڵمانان؟

١٣- پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک کۆچی دوایی کرد، عومەری کوڕی خەتتاب، چ هەڵوێستێکی هەبوو؟

١٤- تۆ هەڵوێستت چییە بە کۆچی دوایی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)؟

بەشی دوانزەهەم

لە ژیانی پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم)

ئەمانە فێر دەبین:

١- خۆڕاگریی:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەر لە منداڵییەوە، ژیانێکی سەخت و ناڕەحەتی هەبوو، دایک و باوکی خۆی نەبینی، چونکە ماوەیەکی کەم لە پێش لە دایک بوونیدا، باوکی مرد، پاشان دایکی ناردی بۆ لادێ، پاشان دایکی لەگەڵیدا بوو چوون بۆ گەشتێك ، لە ناکاودا مرد،کەوتەلای باپیری، پاشان باپیرەشی مرد.

مامیشی پیر و کەم دەست بوو، بۆیە ناچار پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم، کەوتە کاری شوانەیی کردن ، کاتێکیش کە گەورە بوو، کەوتە ئیشەکانی تر، پاشان کە بوو بە پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم)، خەڵکی کەوتنە گاڵتەپێکردن و ئازاردانی و ناڕەحەتیان دەکرد.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) تووشی برسێتی و تینوویەتی

بوو، کوڕەکانی مردن، پاشان سێ ساڵ لە شیوی ئەبوتالیبدا بەبێ نان و ئاوی پێویست بە ناڕەحەتی ژیا، دوایی خەدیجەی ژنی و ئەبو تالیبی مامی هەردووکیان مردن، دوایی ئازاری زۆرتر دەدرا و بەردباران دەکرا، پێیان دەوت: شێت و جادووکەر و نەزان و تەمبەڵ و گەمژە و درۆزن و شاعیر و لاسار و هەر قسەیەکی تری ناشرین!!

پاشان لە شارەکەی خۆیدا دەریان کرد، دوای ئەوەش کەوتنە جەنگ کردن لەگەڵیدا، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هێندە برسی دەبوو، بەردی دەبەست بە سکییەوە.

بەڵێ ئازیزان، بە جوانی سەیر بکەن! ئەمە ژیانی پێغەمبەرمان محمد(صلی الله علیه وسلم)، هەر لە منداڵیەوە، تا مردن بەردەوام لە ناخۆشی و ناڕەحەتی دا بووە، بەڵام ئەو ئازیزەمان، هەرگیز وازی نەهێنا و بەردەوام بوو، تا سەرکەوت و توانی بە جوانی ئایینی خوای گەورە بگەیەنێت بە مرۆڤایەتیی.

تازەپێگەیشتوانی ئازیز! ڕۆڵە دڵ گەرمەکانی ئایینی پیرۆزی ئیسلام! ئەگەر بمانەوێت موسڵمان بین و وەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بژین و ،خەڵکی فێری چاکە بکەین، دەبێت هەمیشە خۆڕاگر بین ، ئەگەر ناڕەحەتی و برسێتی و ئازار و تینوێتیمان تووش بوو، واز نەهێنین و بڵێین: خودا گیان تۆمان بەسە، خوایە گیان ئێمە لەبەر تۆ خۆمان دەخەینە ئەم سەختیە دەی تۆش لێمان قبووڵ بکە.

٢- ڕاستگۆیی:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ژیانیدا هەرگیز درۆی نەدەکرد، بەڵکو هەمیشە بە ڕاستگۆیانە قسەی دەکرد ،هەر کەس پرسیاری لێبکردایە، بەڕاستگۆیی وەڵامی دەدایەوە، چونکە زۆر ڕقی بوو لە درۆکردن و کەسی درۆزن، تەنانەت هەرچی خەڵکە پێیان دەوت: (محمدی ڕاستگۆ)، بێباوەڕەکانیش سەرەتا وایان پێ دەوت.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێت: (هەر کەس درۆ بکات و واز نەهێنێت لە درۆکردن، لە لای خوای گەورە ناوی بە درۆزن دەنووسرێت، ئینجا خوای گەورە بە درۆزن دەیناسێت).

هەروەها خوای گەورە دەفەرمووێت: (دۆزەخ بۆ ئەو کەسانەیە، کە درۆ دەکەن).

ئەگەر منداڵێکمان بانگکرد و وتمان: وەرە با شتێکت بدەمێ، بەڵام شتەکەمان پێنەدا و درۆمان لەگەڵیدا کرد ، ئەوا خوا بە درۆ بۆمان دەنووسێت و دەبێتە تاوانێک، کە دەبێتە هۆی ئەوەی بچینە دۆزەخەوە، هاوەڵەکانی پێغەمبەریش، هەرگیز درۆیان نەدەکرد، هەوڵیان دەدا بەڕاستگۆیانە قسە بکەن، چونکە لە ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ەوە فێری ڕاستگۆیی بووبوون.

٣- دەست پاکیی:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەرگیز ماڵ و سامانی خەڵکی نەدەخوارد، بەڵکو بە تەواوەتی ئەمانەت و ڕاسپاردەی خەڵکی دەپاراست، بۆیە خەڵکی پێیان دەوت: (محمەدی دەستپاک) ، لەبەر دەست پاکیەکەی زۆر، ڕێزیان لێدەگرت ، هەموو خەڵکی، تەنانەت بێباوەڕەکانیش ڕاسپاردە و ماڵ و سامانی خۆیان، لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان دادەنا، چونکە دەیانزانی، ئەو دەیانپارێزێت و ناپاکیی ناکات.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێت: یەکێک لە سیفەتەکانی دووڕوو ئەوەیە، کە کاتێک ئەمانەتێکی درایە دەست، ناپاکیی لێدەکات، جا کەسێک ناپاکیی کرد، ئەوە سیفەتی دووڕوویی هەیە و خوای گەورە ڕقیەتی لەو ئیشەی.

هەروەها نابێت هەرگیز دزی بکەین و ماڵی خەڵکی ببەین، هەروەها نابێت نان و پارەی ماڵی هەتیوان بدزین، چونکە هەر کەس دزی کرد، ئەوا سزای سەختی دۆزەخ چاوەڕوانی دەکات.

بۆیە لە ئیسلامدا هەر کەس دزی بکات، ئەوا دەوڵەتی ئیسلامی دەستی دەبڕێت، منداڵانی موسڵمانیش دەبێت خۆیان بە دەست پاکی فێر بکەن و هەرگیز ناپاکی نەکەن.

٤- ئیشکردن:

ئازیزان! کاتێک باسی ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)مان کرد، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەر لە منداڵیەوە کەوتە ئیشکردن و چوو بۆ کاری شوانەیی، چونکە باپیرە و مامی پیر بوون ، نەیاندەتوانی ئیش بکەن و پارەی کەمیان هەبوو.

بۆیە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەر لە منداڵیەوە چوو بۆ ئیشکردن، تا یارمەتی باپیرە و مامی خۆی بدات و فێری ئیشکردن ببێت، هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بەوە وازی نەهێنا، بەڵکو کەوتە فێربوونی ئیشی تریش، وەک ئەوەی خۆی فێری کاری بازرگانی کرد.

ئیتر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، لەمەککەوە دەچوو بۆ شوێنە دوورەکان و، لەوێ شتی دەکڕی و دەفرۆشت و دەگەڕایەوە بۆ مەککە.

ماوەیەک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ئیشی بازرگانی بۆ خەدیجەی کچی خوەیلید دەکرد ، بۆیە دەبێت منداڵی موسڵمان خۆی فێری ئیشێک بکات.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت: خوای گەورە کەسێکی خۆش دەوێت، کە لە ئیش بزانێت، ئیتر با هەر

منداڵێکی موسڵمان خۆی فێری ئیشێکی گرنگ بکات، با یەکێک خۆی فێری سەرتاشین و یەکێک خۆی فێری شت دروستکردن و یەکێک خۆی فێری کشتوکاڵ و یەکێک خۆی فێری کڕین و فرۆشتن و دوکانداری بکات.

موسڵمان دەبێت بەتاڵ نەبێت و هەرچۆنێکی کردبێت ئیشێک بکات ،کە سوودی هەبێت بۆ خۆی و ماڵ و کەسان و موسڵمانان، چونکە، کە کاتەکەی چوو، ناگەڕێتەوە.

٥- فێربوونی زانست:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خۆی نەخوێندەوار بوو، بەڵام زۆر گرنگی دەدا بە زانست و زانیاری ، یەکەمجار بوو بە پێغەمبەر خوای گەورە فەرمانی پێکرد، کە بخوێنێت و دەست بکات بە خوێندنەوە، چونکە یەکەم ئایەت بریتی بوو لە (إقرأ) واتا: بخوێنە.

هەروەها پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) کاتێک، کە دیلەکانی لە جەنگی (بەدر)دا ئازادکرد، بە مەرجێک بەری دەدان، کە دەبێت هەر یەکەیان دە منداڵی موسڵمان فێری خوێندەواری بکات.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فێرمان دەکات،کەڕێزی زانایان بگرین و لێیانەوە فێری زانست ببین، هەر کەسێکمان بینی هەوڵی فێربوونی زانست دەدات، بە هەموو شێوەیەک یارمەتی

بدەین، ئەگەر پارەی زیادمان هەبوو و ویستمان بیکەین بەخێر، با بیدەین بە زانستخوازان.

موسڵمانانی ئازیز! سەیرکەن ئەم ڕۆژە بێباوەڕان فێری زانستی جۆراوجۆر بوون، چۆن بەهێز بوون و سەرکەوتن بەسەر موسڵماناندا؟

دەی کێ دەیەوێت ئایینی خوا و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەربخات؟ با دەست بکەن بە فێروونی زانست و خەڵکی فێری زانست بکەن، چونکە موسڵمانان کاتێک سەردەکەون، کە وەک موسڵمانانی زوو دەست بکەن بە وەرگرتنی زانست.

٦- دڵسۆزیی:

موسڵمان دەبێت زۆر دڵسۆز بێت بەرامبەر بە مرۆڤایەتیی بە گشتیی و، بەرامبەر بە موسڵمانان بە تایبەتی، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەمیشە دڵسۆزی خوی دەنواند بەرامبەر بە هەموان و، گوێی بە ئازار و ماندووبوون نەدەدا.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەوڵی دەدا خەڵکی ڕزگار بکات لە نەزانی و گومڕایی و ئاگری دۆزەخ، کە خەڵک قسەیان پێدەوت و گاڵتەیان پێدەکرد، تەنانەت بەردبارانیان دەکرد و لەشی پیرۆزی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان پڕکرد لە خوێن، بەڵام پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دوعای خێری بۆ دەکردن و، هەوڵی دەدا ڕێگەی ڕاستیان نیشان بدات و وازی نەدەهێنا.

ئازیزان! دەبێت ئێمەش بەو جۆرە دڵسۆز بین و سەختی و ناڕەحەتی ژیان وامان لێنەکات، کە واز لە دڵسۆزیی بهێنین و دەست لە چاکە بەردەین.

٧- نیازپاکیی:

موسڵمان کاتێک کارێکی چاکە دەکات، دەبێت تەنها و تەنها لە پێناوی خوای گەورەدا بیکات، نابێت لەبەر ئەوە کاری چاکە بکات، کە خەڵکی لە پاشەوە وەسفی بکەن و خۆشیان بوێت و بڵێن: کەسێکی چاکە.

کاتێک پارە دەدەیت بە کەسێک، نابێت لەبەر ئەوە بیکەیت، کە خەڵکی بیزانن، یان کاتێک نوێژ دەکەیت، نابێت لەبەر ئەوە بیکەیت، کە خەڵکی بڵێن: کەسێکی موسڵمانە و ئافەرین بۆی.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەر شتێکی دەکرد، نیازی پاک بوو، تەنها لەبەر خوا دەیکرد.

٨- ئازایەتیی و نەترسیی:

موسڵمان دەبێت ئازا و چاو نەترس بێت، لە هیچ شتێک نەترسێت، جگە لە خوای گەورە، چونکە هەموو شتەکان دروستکراوی خوای گەورەن، ناتوانن هیچ شتێک بکەن، ئەگەر خوای گەورە ڕێگەیان پێ نەدات.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆر ئازا و دلێر و چاو نەترس بووە، خۆی لە جەنگەکاندا بەشداری دەکرد، نەدەترسا، کە بێباوەڕان بیکوژن، تەنانەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) منداڵانی موسڵمانیشی فێری ئازایەتی کردبوو، وەک دەبینین، دوو منداڵی موسڵمان هەڵدەستن بە کوشتنی سەرکردەی گەورەی بێباوەڕەکان، کە (ئەبوجەهل)بوو.

٩- خۆشەویستی خوای گەورە:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، خوای گەورەی زۆر خۆشدەویست، ئامادەبوو لە پێناوی خوای گەورەدا، هەموو کارێکی چاک و جوان بکات، ئەو بە شەوو ڕۆژ نوێژی بۆ خوای گەورە دەکرد و ڕۆژووی دەگرت لە پێناوی خوادا و، خۆی لە هەموو تاوانێک بەدوور دەگرت، تا خوای گەورە تووڕە نەکات، چونکە هەر کەس خوای خۆی خۆشبوێت، خوای گەورەش ئەوی زۆر خۆش دەوێت.

١٠- ڕێزگرتن:

هیچ کات کەس نەبوو بڵێت: پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕێزی نەگرتم، بەڵکو پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕێزی هەموو کەسی دەگرت ، سووکایەتی بە کەس نەدەکرد، تەنانەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ڕێزی بێباوەڕەکان و دووڕووەکانیشی دەگرت.

سەیری ئەو کاتە بکەن، کە دوژمنانی ئیسلام دەهاتن بۆ لای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، کەچی ئەو ئازیزەمان ئەو دوژمنانەی لە شوێنەکەی خۆی دادەنا و ڕێزی لێدەگرتن، تەنانەت پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، ڕێزی سەرکردەی دووڕووەکانیش (عبداللەی کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول)ی دەگرت.

١١- یارمەتیدان:

ژیانی پێغەمبەرمان پڕە لە یارمەتیدان و هاوکاریی، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) یارمەتی هەر کەسێکی دەدا ،کە پێویستی بە یارمەتی هەبوایە.

کاتێک پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ماڵەوەدا بوو یارمەتی خێزانەکانی دەدا، کاتێکیش دەچوو بۆ دەرەوە یارمەتی پیر و هەژارانی دەدا.

جارێکیان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پیرەژنێکی بینی، بارێکی قورسی پێ بوو، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوو بۆ یارمەتیدانی و کۆڵەکەی بۆ بردە شوێنی مەبەست!

هاوەڵانی بەڕێزیش بەو جۆرە بوون، بەتایبەتی (ئەبو بەکری صدیق و عومەری کوڕی خەتاب) بۆیە دەبێت ئێمەی موسڵمانیش یارمەتی خەڵک بدەین ، نەڵێین: عەیبە، یان ناتوانین، یان هەقمان نییە.

١٢- خۆشەویستیی موسڵمانان:

موسڵمان ئەو موسڵمانەیە، کە برا موسڵمانەکەی خۆش بوێت و لەگەڵیدا چاک بێت، چونکە موسڵمانان هەموو برای یەکترن، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هاوەڵەکانی خۆی زۆر خۆش دەویست و ڕێزی لێدەگرتن.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بە موسڵمانان دەفەرمووێت: (هەر کامتان برا موسڵمانەکەی خۆی خۆش دەوێت، با پێی بڵێت: من لە پێناوی خوادا تۆم خۆش دەوێت)، ئەگەر دوو موسڵمان لەبەر خوا یەکتریان خۆش بوێت، ئەوا لە ڕۆژی دواییدا لەژێر سێبەری خوای گەورەدان.

١٣- پەرستش بۆ خوای گەورە:

ژیانی پیرۆز و پڕ بەرەکەتی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هەمووی بریتی بوو لە پەرستش بۆ خوای گەورە، ئەو بە ڕۆژو بە شەو، نوێژی فەرز و سوننەتی ئەنجام دەدا و، ڕۆژووی فەرز و سوننەتیشی دەکرد.

هەموو کات زیکری خوای گەورەی دەکرد، هیچ کات بەبێ پەرستش نەبوو، چونکە پەرستش، تەنها نوێژ و ڕۆژوو نییە،

بەڵکو پەرستش هەموو کارێکی چاک و خێرە ،کە لە پێناوی خـــوای گەورەدا موســـڵمان هەوڵـــی بـــۆ بـــدات، تەنـــانەت زەردەخەنەیەکـیش بەرانـبەر بـرای موسـڵمان، پەرستشـی خـوای گەورەیە، چونکە دڵی موسڵمانێکی پێ خۆش دەکەیت، بۆیە دەبێت ئێمەش لە ژیانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ەوە فێری پەرستش ببین.

١٤- پاک و خاوێنی:

یەکێـــک لە ســـیفەتەکانی موســـڵمان، بـــریتیە لە پـــاک و خاوێنیی و خۆ دوور گرتن لە پیسیی و چەپەڵیی، چونکە خوای گەورە جوانە و کەسی جوانیشی خۆش دەوێت.

هەروەها ئیسلام پاکە ، دەبێت ئێمەش پاک بین، پێویستە موسڵمان هەمـوو ڕۆژ دەسـت نـوێژ بگرێت، کە لە خەو هەسـتا دەســت و دەم و چـاوی بشـوات و جلـوبەرگەکەی تەواو پـاک و خاوێن بێت، بۆنی خۆش لە خۆی بدات، چونکە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) زۆربەی پارەکەی خۆی دەدا بە بۆنی خۆش.

هەروەها قژەکـانی زۆر بە جـوانی دادەهێنـا و جلـوبەرگەکەی زۆر بە پاکیی دەپاراست.

موسڵمان دەبێت بە لایەنی کەمەوە ،هەفتەی یەک جار خۆی بشوات، واتا: حەوت ڕۆژ جارێک خۆی بشوات.

١٥- جەنگکردن لەدژی دوژمناندا:

ئازیزان! ئیسلام پێمان دەفەرمووێت: خۆتان دوور بگرن لە جەنگ و خوێن ڕێژیی، هەوڵ بدەن پێکەوە تەبا بن و بە قسە و ڕەفتاری خۆش پێکەوە بژین، چونکە هەر کەس خوێنی مرۆڤێک بڕێژێت، ئەوە وەک ئەوە وایە،کە هەموو مرۆڤەکانی کوشتبێت، تەنانەت ئەگەر مرۆڤەکە بێباوەڕیش بێت، نابێت لە خۆتەوە بیکوژیت.

بەڵام ئەو کەسانەی دوژمنایەتی خوا و پێغەمبەر و موسڵمانان دەکەن، هەر لە خۆوە هێرشیان دەبەنەسەر و قسەیان پێ دەڵێن، ئەوا دەبێت ئەو کەسانە لێیان بدرێت و نەهێڵین لە خۆیانەوە ستەممان لێ بکەن، چۆن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دژی ستەم بووە.

١٦- نەرم و نیانیی و ڕووخۆشیی و توورە نەبوون:

موسڵمان نابێت توورە و دەم و چاو گرژبێت، بەڵکو سیفەتی موسڵمان ئەوەیە، کە هەمیشە بەرامبەر بە موسڵمانانی تر ڕووی خۆش و لێو بە خەندەیە .

دەبێت موسڵمان زۆر نەرم و نیان بێت و لە خۆوە توورە نەبێت، چونکە توورەیی سیفەتێکی خراپە، پێغەمبەر(صلی الله

علیه وسلم)دەفەرموێ: کەسی ئازا ئەو کەسەیە، کە لە کاتی توورەییدا خۆی بگرێت و واز لە توورەیی بهێنێت ، چونکە ئەنجامەکەی خراپ دەبێت، ئێمە دەبێت کاتێک توورە بین، کە توورەییەکەمان سوودی هەبێت، نەک هەر شتێکمان بینی، لە خۆمانەوە توورە ببین.

لە ڕاستیدا خەڵک حەز ناکات گوێ بگرێت بۆ کەسێکی توورە و، کەس حەز ناکات ژیان لەگەڵیدا بباتەسەر.

١٧- خۆشەویستیی دایک و باوک:

دایک و باوکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)، هەر لە منداڵیی پێغەمبەرەوە مردن و، ژیانێکی زۆریان پێکەوە نەبردەسەر، هەروەک دایک و باوکی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بێباوەڕبوون، چونکە وەک خەڵکی تر دابوویانە بێباوەڕیی، بەڵام ڕەفتار و ئاکاریان خراپ نەبوو.

پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) هەمیشە دوعای دەکرد، کە خوای گەورە لێیان خۆش ببێت، بەڵام خوای گەورە فەرمووی: دوعایان بۆ مەکە، چونکە بێباوەڕبوون، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەمیشە دەچووە سەر گۆڕی هەردووکیان و سەردانی دەکردن.

ئازیزان! پێویستە ئێمە دایک و باوکی خۆمان زۆر خۆش بوێت ،بەتایبەتی سوپاس بۆ خوا، کە موسڵمانن، ئەگەریش

بێباوەڕ بن، دەبێت هەر ڕێزیان لێبگرین و خۆشمان بوێن، بەڵام ئەگەر ویستیان گوناهمان پێ ئەنجام بدەن، ئەو کاتە نابێت لەو گوناهەدا بە گوێیان بکەین.

١٨- قسەی جوان کردن:

قسەی جوان لە گوڵی جوان و بۆن خۆش، جوانتر و باشترە، هەموومان پێویستمان بە قسەی جوان و باش هەیە، پێویستە موسڵمان هەمیشە قسەی جوان بکات.

نابێت موسڵمان قسەی ناشیرین بڵێت و جنێو بدات، چونکە ئەوە گوناهە و خوای گەورە حەزناکات لەو کەسانە، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کاتێک قسەی دەکرد، قسەکانی ئەوەندە جوان و خۆش بوون، هەموو موسڵمانان و خەڵکی، حەزیان دەکرد گوێی لێبگرن.

هیچ کات پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) جنێوی بە خەڵکی نەدەدا ، بەڵکو سەیری دەکرد بزانێت، خەڵکی حەز بە چ قسەیەک دەکەن، ئەگەر ئەو قسەیە باش بوایە، ئەوا بۆی دەکردن.

١٩- غەیبەت نەکردن:

غەیبەت کردن، واتا: باسی برا موسڵمانەکەت بە شێوەیەک، کە پێی ناخۆش بێت، خوای گەورە دەفەرمووێت: ئەو کەسانەی

غەیبەت دەکەن، وەک ئەوە وایە گۆشتی ئەو کەسە بە مردوویی بخۆن .

ئەوانە گوناهبارن و خوای گەورە لەو دنیادا سزایان دەدات، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ژیانیدا غەیبەتی نەکردووە، بەڵکو زۆریش ڕقی لە غەیبەت بووە.

٢٠- قسە نەگێڕانەوە و فیتنەیی نەکردن:

قسە هێنان و بردن، کارێکی زۆر تاوان و شەرمەزاریە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرمووێت: (ئەوەی فیتنەیی بکات و قسە بهێنێت و ببات ناچێتە بەهەشتەوە).

تەنها دەبێت کاتێک قسە بگێڕرێتەوە ،کە بێباوەڕان، یان کەسانی خراپەکار بیانەوێت زیان بگەیەنن بە خەڵک و موسڵمانان، ئەو کات دەبێت ،کە خەڵکی لەو شتە ئاگادار بکەیتەوە.

٢١- دنیانەویستیی و ڕازی بوون:

ژیانی دنیا ماوەیەکی دیاری کراوە و، لەچاو ڕۆژی دواییدا زۆر زۆر کەمە، نابێت موسڵمان وا بزانێت، تەنها ئەم دنیایەی هەیە و هەمیشە لە هەوڵی ژیانی دنیادا بێت، بەڵکو موسڵمان دەبێت لە دنیادا، کارێکی وا ئەنجام بدات، کە سوودی بۆ قیامەتی هەبێت، چونکە هەموومان دەمرین، بەڵام نابێت واز لە

ژیانی دنیاش بهێنین، بەڵکو دەبێت بەپێی پێویست گوێ بدەین بە دنیا و، بەپێی پێویست گوێ بدەین بە ڕۆژی دوایی.

٢٢- خۆ دوورخستنەوە لە تاوان:

تاوان کردن کارێکی زۆر خراپ و پیسە و، مرۆڤی پێ پیس و تاوانبار دەبێت، هەر کەس تاوان بکات، ئەوا بەرەو دۆزەخ دەچێت، بۆیە دەبێت مرۆڤی موسڵمان ، خۆی زۆر لە تاوان کردن بپارێزێت ، ئەگەریش تووشی تاوانێک بوو، دەبێت بە پەلە تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای خوای گەورە، بڵێت: خوایە گیان! ئەمجارە ئەم تاوانە دووبارە ناکەمەوە و لێم ببورە.

٢٣- چاککردنی پەیوەندی نێوان موسڵمانان:

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) پەیوەندی نێوان هۆزی (ئەوس) و (خەزرەج)ی چاککرد، کە پێکەوە جەنگیان دەکرد و یەکتریان دەکوشت، بۆیە دەبێت ئێمەش، ئەگەر بینیمان پەیوەندی دوو کەس، یان دوو هاوڕێمان تێک چووە، دەبێت پێکەوە ئاشتیان بکەینەوە، تەنانەت، ئەگەر درۆیش بکەین بۆ ئەوەی ئاشت ببنەوە، ئەوە گوناه نییە، واتا درۆ بکەیت، تا ئاشتیان بکەیتەوە.

٢٤- سەردانی خزم و کەس و کار:

خزم و کەس و کار لە ئیسلامدا، پلەیەکی بەرزیان هەیە و موسڵمان ناتوانێت خۆی لێیان دوور بخاتەوە ، چونکە هەر کەس

لە خزمەکانی دوور بکەوێتەوە، ئەوا گوناهێکی گەورەی کردووە ،خوای گەورە لێی دەڕەنجێت.

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) هەمیشە سەردانی خزم و کەس و کاری دەکرد، تەنانەت سەردانی خزمە بێباوەڕەکانیشی دەکرد.

٢٥- دوعاکردن بۆ موسڵمانان:

پێغەمبەری ئازیزمان(صلی الله علیه وسلم) موسڵمانانی زۆر خۆش دەویست ، هەموو کاتێک دوعای خێری بۆ دەکردن.

خوای گەورە بە پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)ی فەرموو: حەزت لە چییە داوای بکە، با بۆت جێبەجێ بکەم، کەچی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: داوای هیچ ناکەم بۆ خۆم، بەڵکو دوعاکەی بۆ موسڵمانان بوو.

لە کۆتاییدا:

ئازیزان! خوێنەری تازەپێگەیشتوو، ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە بە خوای گەورە و پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)و شایەتی دەدەن، کە محمد(صلی الله علیه وسلم) پێغەمبەری خوایە، ئەی ئەو کەسانەی زۆر حەز دەکەن بۆ یەکجاریش بێت، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ببینن، ئەمە ژیانی ئەو

پێغەمبەرە ئازیزەمانە، کە ئێوە زۆرتان خۆش دەوێت.

بەجوانیی ژیانەکەی بخوێننەوە و لێی تێبگەن و لێی ورد ببنەوە و پەندی لێ وەربگرن، بزانن پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ژیانیدا چی کردوە و ئێوەش وەک ئەو بکەن، تەنها بە یەکجار خوێندنەوەی ئەم ژیاننامەیە واز مەهێنن، بەڵکو چەندجار توانیتان بیخوێننەوە، هیچ نەبێت ساڵی یەک جار بیخوێننەوە، تا هەمیشە ژیانی ئەو ئازیزەتان لە بیر بێت، وەک ئەو ڕەفتار بکەن.

پێویستە ئێوەی خۆشەویست کاتێک ئەم ژیانە دەخوێننەوە، سودی چاکی لێ وەربگرن و دوایی بۆ کەسانی تریش باسی بکەن ، بۆ براو خوشکە بچووکەکانتان، بڵێن: وەرن دانیشنو با چیرۆکتان بۆ باس بکەم، ئەو کاتە هەر جارەو کەمێکی ئەم ژیانی پێغەمبەرە خۆشەویستەیان(صلی الله علیه وسلم) بۆ باس بکە، تا ئەوانیش سوودی لێ وەربگرن.

لە کۆتاییدا داواکاریەکم هەیە لە ئێوەی خۆشەویست، کە ئەویش داواتان لێدەکەم ،کە دوعای خێرم بۆ بکەن و لە دوعاکانتاندا من لەبیر نەکەن، تاکە سوپاس و دەست خۆشییەک کە لە ئێوەم دەوێت ئەوەیە، کە دوعای خێرم بۆ بکەن.

خـوای گەورە لە گوناهەکـانی مـن و ئێـوەش خـۆش ببێـت و یارمەتیمان بدات تـا بەجوانی ژیـانی پێغەمـبەری ئازیزمـان محمد (صلی الله علیه وسلم) بزانین و لە ژیـانی ڕۆژانەمانـدا سـوودی لێ وەربگرین.

بەشی سیانزەهەم
کۆمەڵێک شیعر بۆ منداڵان

منداڵان و تازەپێگەیشتوانی ئازیز، لێرەدا هەندێ شیعری جوان و ڕێک و پێک هەن، کە دەتوانن لەبەریان بکەن و بیانخوێننەوە، ئەم شیعرانە هەندێکیان شیعری مامی ئازیزم (جمال حبیب الله بێدار)ن، هەندێکیشیان شیعری خۆمن بۆ ئێوەی ئازیز و خۆشەویست.

پێغەمبەرەکەم

پێغەمبەرەکەم نەخوێنـــــــدەوارە

بەڵام پەروەردەی پەروەردگـــــارە

پێغەمبەرەکەم ڕاستگۆ و ئەمینـــە

وتەی دەرمانە بۆ دەردی سینـــە

سەرقافڵەی ڕێگەی جیهادکەرانـــە

خۆری ڕووناکی ناو ئەستێرانـــە

داڵدەی چەوساوە و لانەوازانـــە

هاندەری خێرخواز و هیمەت بەرزانـــە

پێغەمبەرەکەم هۆی بەختیاریمـــە

هەر بەرنامەی ئەو هۆی ڕزگاریمـــە

ئەوم لە گشت کەس زیاتر خۆش دەوێ

هەر ئەو ڕابەرمە لێرە یان لـــەوێ

ئەو مامۆستامە... هەر ئەو ڕابەرمـــە

خوایە شاهێدبە ئەو پێغەمبەرمـــە

جمال حبيب الله

کوردێکی موسڵمانم

مـن کـوردێکـی بـەدیـنـم
نـەوەی صـەلاحـەدیـنــم
ڕزگاری ئـەم میللەتـەم
لـە ئیسلامدا دەبینــم

* * *

کـوردێکـی موسڵمانــم
مـن ڕۆڵـەی کـوردستانـم
خەڵاتم بـانگی خوایــە
بۆ گـەل و نیشتمانـــم

* * *

کـوردێکی بـە غـیرەتـــم
دژ بـە زوڵـم و زیللەتـــم
هەرگیز دەست بەردار نابـم

لە خاک و لە میللەتم

* * *

کوردێکی خاوەن هۆشم
ئاو و خاکم نافرۆشم
بۆ سەربەستی و ئازادی
تەواو شەیدا و پەرۆشم

* * *

کوردێکی موسڵمانم
سەربازێکی قورئانم
بۆ بەرزی پەیامی خوا
خەڵاتە ماڵ و گیانم

جمال حبیب الله

ئەی موحەممەد!

ئەی موحەممەد... ئەی موحەممەد!
سەلامت لێ بێت تا ئەبەد
بەڵێ پێغەمبەری خودایت
خۆری ڕووی ئاسمانی دنیایت
لە تاریکی ژینا چرایت
دڵسۆزتر لە باوک و برایت
بۆیە سوورم هەتا ئەمرم
کە تەنها ڕێگەی تۆ بگرم
هەڵگری بانگی ئاسمانیت
هۆی سەرفرازی ئینسانیت
تەنها شوێنی تۆ دەکەوم
بە ڕێگاکەی تۆ ئەسرەوم
قوربانی قورئانەکەتم
شاگردی بەرنامەکەتم

جمال حبيب الله

موسڵمانم

مـوسڵمانـم... مـوسڵمانـم
بـە هەست و دڵ و زوبانـم
هۆش و بیرم... سۆز و گیانم
هاوار دەکەم موسڵمـــانم

❊ ❊ ❊

مـوسڵمانـم ،(الله) خـوامـە
مـوحەمـەدیش پێشەوامــە
لەناو ئەم هەموو عـالـەمــە
من تەنها (کەعبە) قیبلەمـە

❊ ❊ ❊

موسڵمانم ڕێی ڕاست دەگـرم
ڕێبواری ڕێی ئەبو بەکـرم
مـوسڵمـانــم دادپـەروەرم
مـن شاگردێکی عـومــەرم

❊ ❊ ❊

بـۆ خەڵاتی گشت سامانـم
مـن قوتابیـەکی عوسمانـــم
شێرم... دوورم لە ترس و بیـم
چونکە من پێشمەرگەی عەلیم

* * *

سوپاس بـۆ خوا موسڵمانــم
هـەڵگری بانگی قورئانـم
الله! الله! مـوسڵمانـــم
بـەشێوە و کردار ئینسانــم

جمال حبيب الله

محمد پێغەمبەرمە

محمد پێغەمبەرمە
خوێنی دڵ و جگەرمە
پێغەمبەرێکی وایە
مامۆستاکەی خودایە
سەرداری ئەنبیایە
پێشڕەوی گشت دنیایە
ئای کە ناوی شیرینە
ڕەحمەت بۆ عالەمینە
محمد پێغەمبەرمە
مامۆستامە... ڕابەرمە
بەرەو بەهەشتم ئەبات
لە ئاگر ئەمدا نەجات
سەربازی پێغەمبەرم
بە ماڵ و گیان و سەرم

جمال حبیب الله

موسڵمانم

منداڵێکی کوردستانم
پەروەردەی ڕاستی قورئانم
هەتا ماوم هاوار دەکەم
موسڵمانم... موسڵمانم
پێغەمبەری خوام خۆش دەوێت
حەز دەکەم ئیسلام سەرکەوێت
هەر کەس دژ بە ئیسلام هەبێ
دوژمنە و هەرگیز نامەوێ
محمد پێغەمبەرمانە
خۆشەویستی هەموومانە
گیانمان دەکەین بە قوربانی
بۆ ئەم ئیسلام و قورئانە
فێری خوێندەواری دەبین
بە چاکی و ڕاستگۆیی دەژین

پێغەمبەرمان چــی فەرمــووە

بــەگوێی دەکەین هەتا دەمریــــن

ئـــەی منداڵان وەرن هەموان

یەک دەنگ بڵێین بۆگشت جیهـــان

موسڵمانی کوردستانیـــن

خۆشمان دەوێت پێغەمــبەرمـــان

نیهاد جلال حبیب الله

پێغەمبەر گیان

قوربانت بم پێغەمبەرمـــان
ئەی سەرکردە و ئەی ڕابەرمـــان
هەر تۆی مامۆستا و ئازیزمـــان
ئێمەی منداڵی کوردستـــان

* * *

تۆ کە نەخوێندەواریێ بوویـــت
بە ویستی خوا بە پەلە چوویـــت
بـۆ ئاسمان و گەڕایتـــەوە
بەڵێ تۆ ڕەحمەتی و هاتوویـــت

* * *

ئـەو کەسەی کـە بێبـــاوەڕە
زۆر گـەمژەیـە و قـوڕ بەســـەرە
ئەو کەسەش باوەڕی هەبێـــت
بـاوەڕدار و دیـن پـــەروەرە

* * *

تۆ هەژار بوویت پێغەمبەر گیـــان
بێ دایک و باوک ، چاو بە گریـــان
بەڵام کاتێک دینی خوا هـــــات
سەری خستی خوای میهرەبـــان

* * *

ئێمەی منداڵی کوردستـــــان
هاوار دەکەین پێغەمبەر گیـان
شوێنکەوتەی تۆین موسڵمانیـن
دەست بەردار نابین لە قورئــان

نهاد جلال حبيب الله

با بخوێنین

با بخوێنین منداڵی کورد
ئازا و بە پەلە و دەست و برد
ڕێگە نەدەین بە نەزانی
بڵێین نەخوێندەواری مرد

* * *

پێغەمبەرمان فێرمان دەکات
ئەوەی بۆ زانست هەوڵ بدات
خوای گەورە زۆر خۆشی دەوێت
هەموو کاتێک سەری دەخات

* * *

کاتێک کە قورئان دابەزی
(إقرأ) وترا تا ڕاپەڕی
ئەگەر قورئانت خۆش دەوێت
بخوێنە تاکو سەرکەوی

* * *

سـەيـركـە دنيا پێشكەوتــووە
بەس موسڵمانـە خەوتـــووە
دەبێت هەستيـن و گشت بڵێيـن
موسڵمان قـەت نـەمـــردووە

❊ ❊ ❊

بـا بخوێنين تا سـەركـەويــن
هەتا فێر نەبيـن نـەسرەويـــن
چونكە پێغەمبەرمان فـەرمـووی
تەمبەڵ نــەبيـن و بخوێنيـــن

نهاد جلال حبيب الله

خۆشمان دەوێی

پێغەمبەر گیان ئەی ئازیزمان خۆشمان دەوێــی
مــوسڵمانیـن بەگوێت ئەکەین هــەرچی بلێی
تۆ خەڵاتی خوای گەورەی بۆ گشت جیهـــان
نەزانە ئەو کەسەی نابێت بە مــوسڵمـــان
تـۆ هاتیـت قورئانت هێنا بـەدیـــاری
بە هاتنت دنیا خۆش بوو ڕەحمەت بـــاری
محمد ئەی پێغەمبەری تەنـیـا و بێ کـــەس
فێرت کردین کەسی نەمر خودایە و بــەس
گیان و ماڵمان قوربانت بێت پێغەمبەرمـــان
خۆشمان دەوێی هەر تۆی مامۆستا و ڕابەرمـان

نهاد جلال حبيب الله

ئەی پێغەمبەر!

ئـەی پێغەمبـەر... ئـەی پێغەمبــەر!
مــژدە هێنـەر و ترسێنـــــەر
بــەڕاستی پێغەمـبـەری خـــوای
تـــۆ لـوتکەی بــاوەڕ و تــەقوای
تۆ پێشـەنگی خوانـاسانـــی
هـەر تـۆ داڵدەی بێ کـەسانـی
ئــەی نـێـردراوی خـوای مـــەزن
قـوربـانـی تـۆ بێت گـیـانـی من
تۆ بوویت کە خودات پێمان نـاسانـد
تــۆ تــۆوی بــاوەڕت وەشـانـد
ئێمە هەمـوو قــەرزاری تــۆیـــن
هــەمـوومـان منـەت باری تۆین
لە ئـاگـر دەمـان پــارێزێـت
ئـــای کــە دڵســۆز و بـەڕێزیـت

جمال حبیب الله

سەرچاوەکان

١ـ ابن اسحاق: السيرة النبوية، حققه و علق عليه و خرج أحاديثه: احمد فريد المزيدي، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ١٤٢٤ الهجرية.

٢ـ ابن هشام: السيرة النبوية، تحقيق وضبط وشرح: مصطفى السقا واخرون، الطبعة الثانية، دار ابن كثير، بيروت لبنان، ١٤٢٤ الهجرية.

٣ـ ابن خياط: تأريخ الخليفة ابن خياط، راجعه وضبطه: د. مصطفى نجيب فوّاز والدكتورة حكمت كشلي فوّاز، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ١٤٢٥ الهجرية.

٤ـ ابن تيمية: مجموعة الفتاوى، اعتنى بها وخرج احاديثها: عامر الجزار و أنور الباز، الطبعة الاولى، مكتبة العبيكان، اریاض، ١٤١٩ الهجرية.

٥ـ ابن الجوزي: صفة الصفوة، تحقيق، د. حامد احمد الطاهر، الطبعة الاولى، دار الفجر، القاهرة، ١٤٢٤ الهجرية.

٦ـ ابن كثير: البداية والنهاية، تحقيق: د. حامد احمد الطاهر، الطبعة الاولى دار الفجر، القاهرة، ١٤٢٤ الهجرية.

٧ـ ابن الاثير: الكامل في التأريخ، حققه واعتنى به، د. عمر عبدالسلام التدمري، دار الكتب العربية، بيروت، لبنان، ١٤٢٧ الهجرية.

٨ـ ابن قيم الجوزية: زاد المعاد في هدى خير العباد، تحيقي: د. مصطفى عبدالقادر عطا، الطبعة الثانية، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان ١٤٢٣ الهجرية.

٩ـ د. علي محمد محمد الصلابي: السيرة النبوية، الطبعة الثالثة، دار المعرفة، بيروت، لبنان ١٤٢٦ الهجرية.

١٠ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، الطبعة الاولى، المكتب الاسلامي، بيروت و دمشق، ١٤٢٧ الهجرية.

١١ـ د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، الطبعة الخامسة عشر، دار الجيل، بيروت و قاهرة وتونس ١٤٢٢ الهجرية.

١٢ـ د. محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، الطبعة الخامسة عشر، دار السلام، مصر، ١٤٢٦ الهجرية.

١٣ـ د. محمد عبدالقادر أبو فارس: الصراع مع الصليبيين، الطبعة الاولى، دار البشير، طنطا، ١٩٩٩ ميلادية.

١٤ـ د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، الطبعة الاولى، دار الفجر،القاهرة، مصر، ١٤٢٥ الهجرية.

١٥ـ د. عبدالرحمن رأفت الباشا: صور من حياة الصحابة.

١٦ـ خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، وەرگێڕانی: سهام بەرزنجی، چاپی یەکەم، نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ساڵی ١٤٢٣ی کۆچی.

١٧ـ حبیب محمد شعید: ژیانی ئازیزمان، چاپی یەکەم، نشرـ إحسان، تهران، ساڵی ٢٠٠٧ زایینی.

١٨ـ شێخ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(صلی الله علیه وسلم)، لێکۆڵینەوەی: ڕزگار کەریم، چاپی یەکەم، نەشری إحسان، ساڵی ٢٠٠٤ی زایینی.

١٩ـ عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر.

٢٠ـ محمد ملا فائق الشهرزوری، ژیانی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم)، چاپی یەکەم، سلێمانی، ساڵی ١٤٢٢ی کۆچی.

٢١ـ د. وهبة الزحيلي: الفقه الاسلامي وادلته، الطبعة الرابعة، دار الفكر، دمشق، ١٤٢٠ الهجرية.

٢٢ـ محمد قطب: چۆن بانگەوازی خەڵک بکەین.

٢٣ـ محمد قطب: چەمکانێ دەبێت ڕاست بکرێنەوە، وەرگێڕانی: ژیوان گەلاڵی، چاپی یەکەم، نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٣ی زاینی.

٢٤ـ د. علي محمد الصلابي: سيرة ابو بكر الصديق، سيرة عمر بن خطاب، سيرة علي بن ابي طالب، سيرة الحسن بن علي بن ابي طالب، الطبعة الثانية، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ١٤٢٦ الهجرية.

ناوەڕۆک

لەم نووسینەدا قۆناغ بە قۆناغ و بە کورتی ژیانی پێغەمبەرمان(صلی الله علیه وسلم) هێناوە، لەو نێوەندەشدا پرسیار و وەڵاممان تێدا داناوە، تا منداڵی ئازیز لەسەر ڕووداوەکان بوەستێ و خێرا تێنەپەڕێت، پاشان پەند و وانەی ئەو ڕووداوەمان باسکردووە، لە کۆتایی هەر بەشێکیشدا بڕێ پرسیاری تایبەت بەو بەشەمان داناوە، هەتا منداڵی ئازیز وەڵامیان بداتەوە.

بەو هیوایەی خوای گەورە ئەم کارەی لێوەرگرتبین و، پاک و پوخت تەنها لەپێناو خۆیدا بێت، خەڵکیش بە گشتیی و منداڵی موسڵمان بە تایبەتیی، سوودی لێ ببینن و ئەو هاوەڵانە بکەنە پێشەنگی ژیانیان، بە ئومێدی ئەوەش هەر کەس ئەو نووسینە دەخوێنێتەوە، ئەگەر تەنها بە یەک نزاش بێت، ئەم بەندەی خوایە لە نزا بێبەش نەکات.

نووسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە
هەولێر - شەقامی ٦٠مەتری تەنیشت منارەی چۆلی
+964 750 818 08 65
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com

